

Українська мова та читання

частина 2

3

УДК 811.161.2*кл3(075.2)
В23

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(*наказ Міністерства освіти і науки України*
від 21.02.2020 № 271)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Створено відповідно до Типової освітньої програми початкової освіти, розробленої під керівництвом *О. Я. Савченко*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— працюємо в парі або групі

— розвиваємо творчі здібності

— знайомлюся з літературними секретами

— досліджую світ медіа

— вчуся слухати і розуміти текст

— розігруємо сценку, виставу

Вашуленко О. В.

В23 Українська мова та читання : підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / О. В. Вашуленко. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-983-120-0.

УДК 811.161.2*кл3(075.2)

ISBN 978-966-983-120-0

© Вашуленко О. В., 2020
© Видавничий дім «Освіта», 2020

Розмаїттям кольоровим прикрашає осінь край

Ось і промайнуло тепле літечко. Упевнено крокує до нас щедра і барвиста красуня осінь.

Читаючи твори, уміщені в цьому розділі, звертай увагу, як письменники і письменниці описують осінь, які слова вживають, щоб змалювати її красу. Порівнюй зміст прочитаних творів із картинами художників та художниць, ілюстраціями до текстів, а також зі своїми враженнями про природу восени.

Прочитай правильно

Щéдрий, найпéрший, стріча́є, жорж́ін, отакі́й-то.

Інна Ку́льська

ВЕРЕСЕНЬ

Щéдрий місяць вересень
у віночку з véресу.

Все добро, що в нього є,
щиро друзям роздає.

От у свій найпéрший ранок
він стріча́є школярів:
дав і яблук на сніданок,
і жорж́ін — для вчителів...

Отакі́й-то вересень
у віночку з вересу.

Вересень красне літо проводить,
золоту осінь зустрічає.

- Які слова добирає поетеса для опису вересня? Чому називає його **щедрим**?
- Які слова допомагають уявити вересня як живу істоту?
- 📌 Яку картину ти уявив (уявила), читаючи вірш?

Ілюстрація — зображення у книжці або журналі біля тексту, яке доповнює, пояснює чи прикрашає його.

- 📌 Порівняйте вірш Інни Кульської та ілюстрацію до нього Анни Загорської. Чи в усьому ви згодні з художницею? Чи точно вона зобразила зміст вірша?
- 📌 Спробуй самостійно проілюструвати вірш.

А ти знаєш?

Марія Іумарна

Назва першого осіннього місяця — від ніжного фіялково-рожевого вересу, що встеляє траву густим килимом і пахне щемким ароматом.

Прочитай правильно

Відчутний, серпанку, розсіюється, піднімається, яскравістю, небосхилі, різнокольорові, оксамитові, чорнобрівці, спохмурніє, рівнодіння.

- 📌 **Читай і міркуй, чому саме так авторка назвала свій твір.**

Алевтіна Волькова

ПЕРШИЙ ПОДИХ ОСЕНІ

Перший місяць осені — вересень. Тихі, задумливі вересневі дні ще теплі, наче літні. Та подих осені вже відчутний у вечірній і нічній прохолоді. День народжується в осінньому серпанку, але поступово туман зникає, розсіюється. Піднімається сонечко й обігріває землю.

Нерідко початок вересня дивує своїм теплом, яскравістю, здається, що літо повернулося. Сонце ще довго сяє на ясному

небосхїлі, та воно вже не таке гаряче, як улїтку, а ніжно-ласкаве, лагідне. Повітря прозоре й легке... Проте зменшення світла і зміна кольорів у природі вказують на осїнь.

На газонах квітнуть ще яскраві, різнокольорові айстри й жоржини, червоні канни, милують око оксамітові чорнобрівці. Та як тільки набіжить хмаринка, спохмурніє сонечко, одразу стає видно, як змінюються барви навколо: золотяться березові гаї, на бульваріах і в парках устеляються першим жовтим листям доріжки.

Вітер підхоплює крилаті насінїни берези і липи, клена і сосни та переносить їх на далекі відстані...

Помітно скорочується день. 23 вересня на всій земній кулі день дорівнює ночі — рівно по 12 годин кожний. Тому й звуть його днем осіннього рівнодіння. Після нього ніч стає все довшою, а день зменшується. Настають короткі осінні дні. Швидкими кроками вступає осїнь у свої володіння.

- Про що розповідається в тексті?
- Чому авторка називає вересень **першим подихом осені**?
- Знайди в тексті і прочитай, якими називає авторка вересневі дні. Чому?
- Які ознаки літа можна спостерігати у вересні? Сонце восени таке саме, як улїтку? Доведи свою відповідь рядками з тексту.
- Поясни, як ти зрозумів (зрозуміла) такі вислови: **«день народжується»**; **«туман розсіюється»**; **«початок вересня дивує»**; **«вступає осїнь у свої володіння»**.
- Скільки в тексті абзаців? Який абзац складається з одного речення? У якому абзаці розповідається про осінні квіти?
- Які дерева згадуються в тексті? Що про них розповідається? У якому абзаці про це йдеться?

- Скільки картин ти зміг би (змогла б) намалювати до цього оповідання? Які кольори у них переважали б?

Послухайте вірш Марії Хоросніцької «Осїнь».

- Якою ти уявляєш осїнь із цього вірша?
- Чим зайнята осїнь у цьому вірші?
- Які фарби має осїнь-художниця?

У вересні ліс світліший, а пташиний голос — тихіший.

Довкрúж, палахкотя́ть, не вгава́є, про́синь.

Марія Пономарénко

ОСІНЬ ПЕНЗЛИКА ВЗЯЛА

Осінь пензлика взяла,
малювати почала,
в білокóрої берізки
золотила довгі кіски.
Став багряним колір чуба
в мудрого дідуся-дуба.
Дві сестрички, дві осички
стали жовті, мов лисички.
А довкрúж, довкрúж травиця

тихо-тихо золотиться.
Ось палахкотя́ть калина,
горобина і шипшина.
Не вгава́є щедро осінь,
а малює неба про́синь.
Ще — тоненькі павутинки,
сірий дощик і хмаринки...
Пензлик біга без упину —
гарна в осені картина!

Палахкотя́ть — виділяються яскравим кольором.

Про́синь — частина синього неба, яку видно між хмарами.

- Якими барвами осінь прикрасила берізки, дідуся-дуба? Якими кольорами вона малювала траву, калину, небо?
- Як ти вважаєш, осінь любить тільки яскраві кольори?
- Чи подобається осінь поетесі? Що про це свідчить?
- Які ознаки осені зображено у вірші?

- Знайди і прочитай у вірші речення з порівнянням. Як ти думаєш, чому поетеса обрала саме таке порівняння?
- Відшукай у вірші слова, які римуються. Прочитай їх парами.

- 📌 Якою ти уявляєш осінь із цього вірша?
- 📌 Уважно розглянь ілюстрацію до вірша на с. 6. Чи однаково письменниця і художниця зобразили події? Чим відрізняється зміст вірша та ілюстрації? Що потрібно змінити на ілюстрації, щоб вона відповідала твору?

🔴 **Прочитай кожную скоромовку повільно, швидко і дуже швидко. Стеж за правильною вимовою всіх звуків.**

Наталка Пóклад

ВЕРЕСЕНЬ

Вересень вересом вистелив ліс —
хай він цвіте для дубів і беріз,
що одяглися у жовті плащі
і виглядають осінні дощі.

Ігор Роп'яник.
Осінь у Карпатах

Леонід Куліш-Зіньків

ЖОВТЕНЬ

Жовте поле, жовтий ліс,
на деревах жовтий лист.
Усе жовте навкруги,
навіть річки береги,
бо у осені в руці
тільки жовті олівці.

Вікторія Забáва

МІСЯЦЬ ЖОВТЕНЬ

Жовте сонечко радіє.
Жовтобока груша зріє,
жовтим листям осінь жовкне.
Жовтий-жовтий місяць жовтень.

Література в колі мистецтв

- Розглянь картину Ігоря Роп'яника. Які психотипи вона в тебе викликає?
- Якими фарбами передано красу природи?
- Що зображено на передньому плані? Що видно вдалині?

Тепла осінь — на довгу зиму.

Я — дослідник

Завітай в осінню казку — відвідай разом із дорослими осінній парк чи ліс. Спробуй сам (сама) відшукати «золото» осені. Запиши в блокнот, де ти його побачив (побачила). А також спробуй знайти в довкіллі такі кольори: жовто-багряний, яскраво-блакитний, темно-синій, оранжевий, червоний. Запиши, де ти їх знайшов (знайшла), або сфотографуй.

Я — дослідниця

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що буде вірш.

4

Степан Жуп'янин

ОСІННЯ ПОЖЕЖА

Сонно з-за хмари дощ визира́в,
сіяв краплини в лузі між трав.
Раптом побачив: діброва горить!
Взявся гасити пожежу в ту ж мить.
Море води на дерева розлив.
Тільки пожежі не погасив.
Жовтогарячим, червоним вогнем
дерева палають під буйним дощем.
Пожежа в діброві аж неба сягла.
А дощик не відав: то ж осінь прийшла!

Йосип Бокша́й.

Осінь

- Чи правильним виявилось твоє припущення щодо змісту вірша? Чому вірш має таку назву?
- Яким змальовано дощ на початку вірша? А яким потім? Чому дощу не вдалося загасити пожежу?
- Які кольори осені згадано у вірші?
- Підготуйся і прочитай вірш виразно. Поміркуй, які рядки вірша потрібно прочитати тихо і повільно, а які — голосніше і стурбовано. Чому?
- Читаючи вірш, уявляй картину, описану поетом.
- Вивчи вірш напам'ять. Виразно прочитай його своїм близьким. Запитай, що вони побажали б тобі для кращого прочитання твору. Урахуй їхні побажання.

Опускаються, здіймаються, чіпляються, насправді, дрібнішими, вдёржати, обсноує, вмостівшись, грома́дками, пригляньтеся.

Із журналу «Світ дитини»

БАБИНЕ ЛІТО

Коли в осінню погідну дніну вийти в поле, у сад чи просто надвір, то можна побачити тисячі тоненьких павутинок, що летять у повітрі. Вони то хвилями опускаються ближче до землі, то знову здіймаються угору, чіпляються за гілки дерев, загоріжі, будівлі і навіть за людей. Це павутиння люди називають бабиним літом...

Насправді це павутиння — цілком природна річ. У траві й на листі рослин живуть мільйони маленьких павучків-хрестяків. Їхня назва походить від того, що вони мають на спині білий знак у вигляді хреста. Ці павучки живляться ще дрібнішими комашками, які живуть поряд. А восени комашок ні на листі, ні в траві немає, тож павучки змушені на них полювати в повітрі.

Але ж як, адже павучки не мають крил? Та коли дуже зголоднієш, то мусиш собі якось зарадити. Отож павучок вилазить на якесь дерево і починає снувати липку і довгу ниточку. Ця ниточка швидко сохне і є дуже легкою, а міцною саме настільки, щоб вдёржати павучка. Він обсноує себе павутиною і гойдається на галузці, мов у кошику. Повіє легкий вітерець, підхопить павутинку, а з нею і павучка, та й несе його в повітрі. Зручно вмостівшись у своєму кошику, павучок ловить комашок, що потрапляють у його сіті.

Буває, що і влітку ті павучки так літають. Але дуже рідко, бо немає потреби полювати на комашок у повітрі, коли їх так багато у траві і на листочках. А ось восени та ще й після дощу, коли пригріє сонце, голодні павучки, що під час негоди сиділи у траві й під корінням, вилазять громадками, снують павутиння і так творять бабине літо. Пригляньтесь до того павутиння, і ви побачите, як воно несе павучка, що чатує на мушки.

Погідна дніна — ясна, тепла, сонячна.

Зарадіти — знаходити вихід зі скрутного становища.

Снувати — утворювати павутину.

Чатує — терпеливо очікує на появу когось або чогось.

- Яка інформація з тексту була для тебе відомою? Про що ти дізнався (дізналася) вперше?
- Чому павук-хрестяк має таку назву? Прочитай речення, яке дає відповідь на це запитання. У якому абзаці міститься це речення?
- Що ти дізнався (дізналася) з тексту про харчування павучка?
- Чому для подорожі павучкові потрібна павутина?

- **Обговоріть!** За якої погоди павучок може подорожувати на павутинні? Чи може він мандрувати під час дощу? А коли сильний вітер? Чому?

- Склади розповідь про подорож павучка, у якій ти розкажеш, що він бачив, що відчував, коли летів на своїй павутинці, чи цікаво було йому подорожувати.

- **Послухайте казку Василя Сухомлінського «Що найтяжче журавлям».**

- Між ким відбувається розмова у творі?
- Про що запитала береза в журавлів?
- Що найтяжче журавлям?

Я — дослідник

Знайди у різних джерелах інформацію про те, у які країни відлітають на зимівлю журавлі з України.

Я — дослідниця

Прочитай правильно

Збентежений, кружляють, навкруг, звіддаля,
стерніща.

6

Микола Сингаївський

ПРОЩАЛЬНИЙ ТАНОК

Танцюють граки. Танцюють граки,
аж **гомін** стоїть на осінніх лугах.
І **тануть** у небі летючі хмарки,
коли в них **пірнає** збентежений птах.

Злітають у небо — і **грудкою** вниз,
і колом веселим кружляють навкруг.
Аж **гнеться** над ставом шумкий верболіз,
і ніби **травою** вгинається луг.

То птиці **прощаються** з літом своїм,
лежить їм **далекий** до вірію шлях.
Для них тут **солодкі стерніща і дим**,
ще й **хочуть** награтися в рідних полях.

Та **знову** танок свій ведуть залюбки,
і видно, і чути мені звіддаля...

Танцюють граки. **Танцюють** граки,
і **чує** грачине гуляння **земля**.

Гомін — безладний шум, гамір.

Збентежений — той, який хвилюється, тривожиться.

Верболіз — кущі або дерева з довгими гнучкими гілками, що ростуть біля води.

Стерніще — поле, на якому зібрали хлібні рослини й залишилися лише зрізані біля кореня їхні стебла.

Жовтень ходить по краю та виганяє птиць із гаю.

- За чим спостерігав поет у довкіллі?
- Де відбувалася подія, описана автором?
- Якими словами він описує прощальний танок граків?
- Які почуття виражають граки танком?
- Як ти розумієш такі рядки вірша: «**Злітають у небо — і грудкою вниз**», «**Для них тут солодкі стернища і дим**»?
- Прочитай вірш напівголосно. Прислухайся до кожного слова.
- Навчися виразно читати вірш, наголошуючи виділені слова.

- **Поділися враженнями.** Чи доводилося тобі спостерігати за птахами? Що цікавого і незвичайного ти помітив (помітила)?

7

Анатолій Качан

ДОЩОВА ОСІНЬ

**Водить осінь хороводи
то із листя, то з дощів.
На прогулянку виходять
парасолі і плащі.**

Там розмову парасолі
із плащами завели:
— **Ах, як довго у неволі,
у темниці ми були.**

Та вернулися тумани,
задощило в небесах, —
і ми знову у пошані,
знов нас носять на руках.

І прийшли тоді до згоди
парасолі і плащі,
що найбільша насолода —
це коли ідуть дощі.

Задощило — почалися дощі.

- Чи сподобався тобі вірш? Про що в ньому йдеться?
- Поясни зміст виділених речень.
- Коли йде дощ, це «наसолода» лише для парасольок і плащів? Чи до вподоби тобі осінній дощ?
- Добери слова, доречні для опису осіннього дощу.
- Кажуть, що поганої погоди не буває. А ви як вважаєте?

12

Дощ іде — гриби будуть.

Література в колі мистецтв

- Послухай п'єсу українського композитора Віктора Косенка «Дощик». Який дощ ти уявляєш?
- Який настрій у цього дощику?
- Як ти вважаєш, чому композитор назвав свою п'єсу «Дощик», а не «Дощ» чи «Злива»?
- Запропонуй свою назву до п'єси.

Прочитай правильно

8

Яскра́вими, насті́рливим, укриття́м, рукотво́рні, використо́вували, церемо́ніях, різномані́тні, напівкру́глі, францу́зькою, поши́рювалась.

Лідія Андрієць

ПРО ПАРАСОЛЬКУ

Надв́орі осінь. Часом вона пéстить нас лагі́дним сонечком та яскра́вими барвами. А то обля́же насті́рливим холо́дним дощем. Тут уже без парасольки не обійтис́я.

Мабуть, найпершими парасольками для наших далеких пра́дідусів і прабабу́сь слугува́ло лапа́те листя. Адже люди зда́вна помі́чали, як під цим природним укриття́м ховаються від спеки чи дощу пташки та звірі. А перші рукотво́рні парасольки з'явили́ся кілька́ тисяч ро́ків тому. Використо́вували їх не так у побу́ті, як в урочи́стих церемо́ніях.

Своєю формою парасольки були дуже різномані́тні. У Да́вньому Єгі́пті — напівкру́глі, прикра́шені торочка́ми. У Пе́рсії — схожі на конус і теж прикра́шені торочками та кі́тицями. Основне призначення цих парасольок було — захи́щати від сонця. Звідси пішла і їхня назва: францу́зькою мовою «пара соль» — «захи́щай від сонця».

Понад двісті ро́ків тому парасолька з'явля́ється в Англі́ї — одні́й із найбільш дощових країн Європи. Тут вона набула своєї ново́ї якості — захи́щати не лише від сонця, а й від дощу.

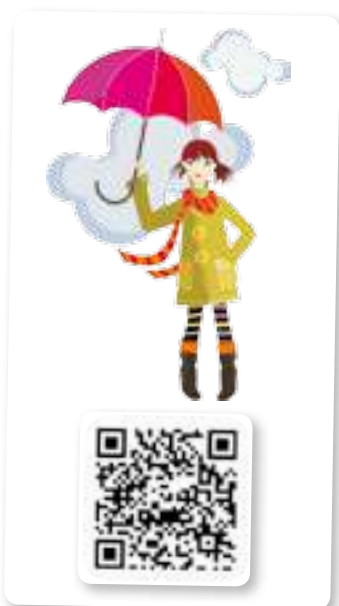

В осінній час сім погод у нас.

13

Виготовляли парасольки з матеріалу, що не пропускав води. Каркас робили з китового вуса чи дерева. Ці парасольки були великі, громіздкі, схожі на переносний дашок. Однак мода на них швидко поширювалася. У Франції, наприклад, навіть наймали по декілька спеціальних слуг, які під час дощу тримали парасольку над господарем чи господинею.

З часом ця потрібна людям річ ставала кращою, досконалішою. У парасольки з'явилися спиці, її вже можна було скласти. Винахідливі майстри почали виготовляти парасольки з гаманцем, із люстёрком. У їхніх ручках робили потаємні сховки для грошей, секретних документів, ключів. Понад сто років тому було створено металеву складану парасольку, якою ми користуємось і нині.

Торочки — суцільний ряд кінців ниток, що вільно звисають із країв тканини.

Громіздкий — який займає багато місця; дуже великий, важкий.

- Яка інформація про парасольку була для тебе новою? А яка здивувала?
- Які нові слова трапилися тобі в тексті? Чи ти зрозумів (зрозуміла) їхнє значення?
- Скільки в тексті абзаців? У якому сказано про те, звідки походить назва парасольки?
- Прочитай абзац, у якому розповідається про те, з яких матеріалів раніше виготовляли парасольки в Англії.
- Перевірте, чи уважні ви читачі. Скільки разів у тексті вжито слово **парасолька**?
- Що ще ти хотів би (хотіла б) дізнатися про парасольку? Переглянь відео.

Послухайте казку Ірини Прокопéнко «Як Жолудь дубом став».

- Який шлях пройшов Жолудь, щоб стати молодим дубком?
- Хто допоміг Жолудю розпочати мандрівку?
- З ким Жолудь продовжив свою подорож?
- Чому зустріч із Мишею зупинила мандрівку Жолудя?

Прочитай правильно

Мовчазний, дрібними, набрі́дливими, придивля́ється, бли́скітки, навкру́г, пересві́дчувалася, непосидю́щістю.

Володимир Титарéнко

СОЙЧИНІ ЖОЛУДІ

(Скорочено)

Осінній ліс завжди повитий ледь примітною легкою зажу́рою. Він мовчазний, трохи розча́рований несподі́ваною тишею, холодними туманами, дрібними набрі́дливими дощами.

У лісі тиша. Тільки й чути, як поволі падає з дерев пожов-кле, багряне листя. Падає й падає, і здається, що в повітрі літають казкові жовтогарячі жар-птахи. Шурхіт листя наганяє сон. І ліс, здається, поволі засинає, огóрнутий білим туманом...

Посеред галявини росте дуб-велетень. Падають і падають з його густої крони золоті блискітки — дозрілі жолуді. Їх так багато, що трава під дубом нагадує золотавий килим. До дуба підлетіла чимала пташка. Придивився пильніше — сойка. Вона накинулася на жолуді. Набрала у дзьоб, змахнула крильми, полетіла до старої ялини. Підозріло обдивилася навкруг. Напевно, пересві́дчувалася, чи ніхто не стежить за нею, не придивля́ється, де вона ховає на зиму свої жолуді. І висипала здобич у невеличке дупло.

Сойка швидко збирає жолуді. Та бере не всі підряд, а найбільші, дозрілі. Знову набрала жолудів, і так, що навіть дзьоба не може стулити. Злетіла й подалася цього разу до розл'ютого явора. Сіла, покрутила голівкою, і почала ніжками розчищати місце між кореневіщами. Ще раз оглянулась і висипала туди свої жолуді. Прикрила листям і знову полетіла до дуба. Отак без спочинку трудилася, збираючи жолуді й розносячи їх по схованках.

Сойка найбільше вразила мене своєю непосидючістю. Отак цілими днями пташка збирає жолуді та складає їх у свої потаємні комори-схованки. Не всі знайде взимку, бо чимало їх замете снігом, замурує кригою. Та що більше схованок, то більше їжі матиме сойка на зиму.

Ну а ті жолуді, що сойка не знайде під снігом і кригою, теж не пропадуть. Настане весна, розтане сніг, і жолуді проростуть. Мине час, і виростуть із них гарні й ставні дуби.

Отак сойка і садить дуби у своєму лісі.

- Де і коли відбувалися події, про які розповідає автор твору?
- Як ти вважаєш, скільки часу могла тривати описана подія?
- У яких рядках ліс змальований, як жива істота? Прочитай їх.
- Що письменник називає **казковими жовтогарячими жар-птахами, золотими блискітками**?
- На що, за словами автора, схожа трава під дубом? Чому?
- Як ти зрозумів (зрозуміла) вислів «**набрала жолудів так, що навіть дзьоба не може стулити**»?
- Чим вразила сойка автора?
- Як пташка садить дуби у своєму лісі?
- Перевірте, чи уважні ви читачі. Скільки разів у тексті вжито слова **жолуді** і **сойка**?
- Запропонуй свою назву до прочитаного твору.
- Який епізод оповідання зображено на фотоілюстрації?
- Поставте одне одному запитання за прочитаним твором.

Вадим Скомар'івський

КЛЕНИ

Вітер обтрушував листя багряне,
клени стояли в журбі і тривозі.
Як же їм бути, як холод настане?
Хто їх зігріє тоді на морозі?
Грізно і довго шуміла діброва,
клени тремтіли, ждучи завірюхи.
А серед ночі зима сивоброва
їх одягнула у теплі кожухи.

- Яку картину природи ти уявив (уявила), читаючи вірш?
- За допомогою яких слів автор передає тривогу кленів?
- Які слова використав поет для опису пізньої осені?
- Підготуйся до виразного читання вірша. Поміркуй, з якою інтонацією та в якому темпі потрібно читати вірш. Читаючи, звертай увагу на межі речень і розділові знаки.

Наші проєкти

Створить стіннівку (плакат на стіну) про осінь. Усі разом обговорять і доберуть влучну назву.

- Об'єднайтеся у творчі групи.
- Розподіліть обов'язки та обговоріть план дій.

Кореспонденти і кореспондентки — добиратимуть уривки з художніх творів, у яких описано картини осінньої природи.

Автори та авторки — напишуть власні твори (есе, вірші, казки чи оповідання) про красу осені, життя тварин восени.

Дослідники і дослідниці — знайдуть інформацію в різних джерелах про походження назв осінніх місяців.

Ілюстратори та ілюстраторки — доберуть або зроблять світлини до художніх творів, намалюють ілюстрації.

- Оформить стіннівку та проведіть її презентацію.

Книжка — найкращий винахід людства

Книжка — це велике диво, створене людиною.

Щодня ти маєш справу із книжкою у школі та вдома. А чи знаєш ти, якою ж була перша книжка? Коли вона з'явилася? Чому так багато різних книжок? Чому книжку називають великим дивом? Які незвичайні можливості вона має?

Дати відповіді на ці запитання допоможуть тобі твори цього розділу. Тож читай уважно, вдумливо, визначай нову для себе інформацію, запам'ятовуй відомості, обговорюй прочитане з однокласниками та однокласницями.

Іван Франко

* * *

Книги — морська глибина!
Хто в них пірне аж до дна,
той, хоч і труду мав досить,
дивнії перли виносить.

- **Поміркуйте разом!** Що головне хотів сказати письменник?

Прочитай правильно

Обпáлювали, Дáвньому, перетвóрювали, склéювали,
пергáмент, винахíдник, друкáрський, спеціáльному,
відді́ленням, складáльна, верста́т, віддруко́вана.

За Віктором Дацкевичем

ЯК З'ЯВИЛАСЯ ДРУКОВАНА КНИЖКА

Із глибокої давнини до нас дійшли «книжки», які люди писали пáличками на глі́няних плитках, що їх потім обпáлювали в печах, мов горщики.

У Давньому Єгипті виготовляли книжки з папірусу — річкового очерету, який мав високе й товсте стебло. Серцевину його розрізали на смужки, сушили і перетворювали на гладенькі листки. На них і писали. Потім листки склеювали так, що виходила книжка у вигляді довгої стрічки. Після читання стрічку згортали у трубку (сувій) і ховали у футляр.

У Китаї робили книжки з окремих дощечок, які нанизували на мотузок.

Минуло дуже багато років, перш ніж у стародавньому місті Пергамі люди навчилися робити зі шкіри тварин особливий матеріал — пергамент. Шматок пергаменту згортали так, що виходило чотири сторінки. Кожний згорток грецькою мовою звався «тетрадос».

Кілька таких «тетрадос» зшивали, і виходила книжка, на сторінках якої можна було писати і малювати. Пройшло багато років, і пергамент замінили більш дешевим матеріалом — папером. Але книжки, як і раніше, зшивали з окремих зошитів і «вдягали» у тверду або м'яку обкладинку. Так роблять і нині.

Місяці, а то й роки ішли на те, щоб написати або переписати яку-небудь товсту книжку і прикрасити її малюнками. Не дивно, що рукописні книжки коштували дуже дорого. До того ж деякі з них вдягали в дорогу шкіру, парчу, а іноді навіть у срібло. Щоб уберегти такі книжки, власники нерідко приковували їх ланцюжками до полиць.

Перша друкована книжка з'явилася в німецькому місті Майнці. Винахідником друкарського верстата був мешканець цього міста — Йоганн Гутенберг. Він придумав і літери — металеві брусочки з опуклим зображенням букви чи

цифри, а також матриці — формочки для відливання цих літер. Літери розміщали у спеціальному ящику з відділеннями для кожної. Називався він складальною касою. Треба, наприклад, набрати слово «дим» — береш з одного відділення літеру Д, із другого — літеру И, із третього — М і викладаєш на спеціальну дощечку — верстатку. Набрав один рядок, за ним — другий, третій... Ось і готова друкарська форма. Далі треба вкрити її фарбою, зверху покласти аркуш паперу і міцно притиснути пресом. Сторінку віддруковано!

Друкарський верстат
Йоганна Гутенберга

За допомогою друкарського верстата можна було розмножити книжку в сотнях і навіть тисячах примірників. Люди відразу оцінили новий винахід. У різних містах одна за одною почали з'являтися майстерні, а потім і фабрики — друкарні, де виготовлялися книжки.

Парча — шовкова тканина, виткана золотими або срібними нитками.

- Яка інформація з тексту виявилася для тебе відомою, а про що ти дізнався (дізналася) вперше?
- Що в тексті зацікавило тебе найбільше?
- Який вигляд мали книжки в давні часи?
- Як виготовляли книжки з папірусу?
- Чому власники рукописних книжок приковували їх до полиць?
- Хто є винахідником першого друкарського верстата?
- Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного.

А ти знаєш?

У місті Києві є **Музей книги та друкарства України**. Розташований він у давній архітектурній пам'ятці Києво-Печерської лаври — будинку монастирської друкарні, що діяла безперервно понад 300 років.

Щодня — під час навчання і в позаурочний час — ти дізнаєшся багато нової інформації.

Інформація — відомості, знання, які ти здобуваєш під час навчання, спілкування, спостереження за довкіллям.

12

Книжка — цінне джерело інформації

- Звідки до тебе надходить нова інформація?
- Люди сприймають інформацію різними органами чуття. Які органи чуття допомагають нам отримувати інформацію?
- Які засоби зберігання і поширення інформації ти знаєш?

Медіа — засоби, які зберігають і поширюють різну інформацію.

Найдавніший представник медіа — книжка

● Перегляньте відео «Як твориться книга».

- З кого починається книжка?
- Прочитайте імена та прізвища авторів своїх зошитів і підручників.
- Прочитайте, хто зробив малюнки для ваших підручників.

● Чи знаєте ви, де у вашому населеному пункті можна здати макулатуру?

Я — дослідник

100 кг макулатури можуть зберегти одне дерево. Макулатура — це використаний папір. У пунктах переробки макулатуру подрібнюють, обробляють, спресовують, створюючи у такий спосіб новий папір.

Спробуйте збирати макулатуру протягом місяця і полічіть, скільки дерев ви врятуєте за рік.

Я — дослідниця

Хочеш пізнати світ — читай книжки.

21

- Прочитай заголовок і розглянь ілюстрацію. Як ти вважаєш, про який подарунок розповідатиметься у творі?

Тху Хионг

НАЙЦІННІШИЙ ПОДАРУНОК

Давно колись жили батько й мати і було в них троє синів. Одного дня батько покликав усіх синів до себе і сказав:

— Діти мої, хоч ми з матір'ю ще не старі, але ж не будемо жити вічно, не зможемо годувати вас усе життя. Тому покажіть, на що ви здатні. Від завтрашнього дня дбайте самі за себе. Ідіть, куди хочете, робіть, що хочете. А через рік вертайтеся і принесіть додому найцінніший подарунок. А що нести — хай кожен із вас вирішить сам.

Послухалися сини та й пішли з дому. За рік повернулися.

Найменший подав золоту скриньку, повну коштовних камінців і виробів зі слонової кістки.

Середульший привіз цілий віз дорогих страв: копченої та смаженої дичини, рідкісної морської риби, пирогів і тістечок, ароматних смачних плодів і ще багато всякої всячини.

А у старшого за плечима висіла стара торбина, вицвіла від сонця й дощу. Видно, важка.

Спершу відкрили золоту скриньку найменшого, і кожен замилювався блиском, красою коштовностей. Помилувалися та й сховали скриньку.

Настав обід. Середульший син уніс хліб і різні страви, запросив батька й матір до столу. Пообідали та й побачили, що привезених харчів та напоїв вистачить лише на десять днів.

Після обіду запитали, що ж приніс старший син. А він повів дивну розмову. Наприклад, став розповідати, чому йде дощ. Або чому, буває, колодязь копають дуже глибокий, а до води не докопуються. Або чому рис висаджують однаково, поливають однаково, а на одній стеблині зерен обмаль, а на іншій — кілька сотень.

Він розповідав так цікаво, що люди гукали одне одного, і всі спішили послухати мудрої мови.

— Я, батьку, — сказав старший син, — шукав учителя, який би мене всього навчив: як жити, як працювати, на хліб і до хліба заробляти. Ось він.

Старший син розв'язав торбину. Усі здивувалися — у торбині були самі книжки. А батько погладив бороду і сказав:

— Молодець, сину! Усім нам треба вчитися. Не коштовні цяцьки і не смачні страви головне в житті. А знання й уміння. Вони допоможуть заробляти на щоденне прожиття. Твій подарунок, сину, найцінніший.

Переклад Майї Кашель

- Яке завдання отримали від батька сини?
 - Які подарунки привезли найменший і середульший сини? Що привіз старший син?
 - Чому батько назвав подарунок старшого сина найціннішим?
 - Доберіть синоніми до слів: **подарунок, ароматні, найцінніший.**
 - Прочитай текст мовчки. Підготуйся висловити головну думку прочитаного.
- ● Розглянь малюнок. Який уривок із тексту проілюстровано? Яких дійових осіб зображено на малюнку?
- ● **Обговоріть!** Яке значення, на вашу думку, у житті людини мають книжки?

● Вибери одне із запропонованих завдань і виконай його.

- Прочитай народну мудрість. Спробуй пояснити зміст цього вислову.

Дай мені рибку, і я їстиму її весь день,
навчи мене ловити рибку, і я їстиму її все життя.

- Порозмірковуй над тим, як далі жили найменший і середульший брати.

● **Послухайте казку Василя Сухомліньського «Спляча Книга».**

- Якою була Книга спочатку?
- Чому її сторінки почали мёркнути?
- **Обговоріть!** Коли книжка живе, а коли втрачає свою силу?
- Розкажи, як живеться книжці у твоєму домі.

Прочитай правильно

Надзвичайної, безтурботно, однокласник, мандрували,
велетенських, двоповерхових, зіштовхнути.

● **Прочитайте заголовок. Поміркуйте разом! Про які події йтиметься у творі: вигадані, казкові чи справжні?**

- **Обговоріть!** За що може образитися книжка?

Костя Гнатенко

1

ОБРАЖЕНА КНИЖКА

Якось у день народження улюбленого онука Юрчика дідусь і бабуся подарували йому книжку надзвичайної краси. У ній були чудові яскраві малюнки і найголовніше — дивовижна історія про космічних піратів.

Ону́к чемно подякував за подарунок, перегорнув кілька сторінок і поклав книжку на полицю. Поклав і забув про неї.

Книжка — хороший подарунок.

Цілими днями хлопчик бавився іграшками, яких у нього було багато, і грав у комп'ютерні ігри, бо вважав, що канікули саме для того, щоб жити весело та безтурботно.

За весь час про подарунок дідуся й бабусі так і не згадав.

Після канікул Юрко знову став ходити до школи і якось зайшов у гості до свого однокласника Макса, з яким товаришував.

Макс розповів захопливу історію про те, як на одній маловідомій планеті жили справжні космічні пірати, як вони мандрували в неосяжному просторі на велетенських двоверхових кулях. А ще своєю неймовірною швидкістю та за допомогою невідомої зброї могли зіштовхнути менші планети із власних орбіт.

— Звідкіля ти усе це знаєш? — спитав друга Юрчик.

— Прочитав в одній цікавій книжці. Ось вона, дивись. — І Макс показав Юрчикові знайому книжку.

— Ой! — вигукнув хлопчик. — У мене є така книжка, тільки я її ще не встиг прочитати.

— Швидше читай. Вона класна! — порадив Макс.

Додому Юрчик мчав щодуху. Він забіг до своєї кімнати, дістав із полиці книжку, розгорнув її... і завмер.

Орбіта — шлях руху планети або іншого небесного тіла в космічному просторі.

- З нагоди якого свята Юрчик отримав подарунок? Який подарунок отримав хлопчик? Хто його подарував? Прочитай рядки тексту, які підтверджують твою відповідь.
- Як поставився Юрчик до подарунка? Чи можна зробити висновок, що хлопчик не дуже любив читати? Які слова в тексті є тому підтвердженням?
- Чи змінилося ставлення Юрчика до книжки, коли він побував у гостях у товариша?
- **Обговоріть!** Чому Юрчик завмер, коли дістав із полиці книжку й розгорнув її? Що незвичайного він міг побачити в ній?
- Розглянь малюнок на с. 25. Який уривок із тексту проілюстровано? Як ти вважаєш, скільки років хлопчиком? Доведи свою думку.

Пригадайте, про що розповідалося у першій частині твору. Якою подією вона закінчилася?

Костя Гнатенко

2

ОБРА́ЖЕНА КНИЖКА

Неймовірної краси книжка потьмяніла, фарби вицвіли, наче на сонці, а сторінки дуже постаріли.

Юрчик із повними сліз очима кинувся до бабусі, що саме поралася на кухні.

— Бабусю, поглянь, що сталося з моєю книжкою! Вона постаріла. Як таке могло статися, адже вона зовсім нова?!

— А ти хоч встиг її прочитати? — спитала бабуса.

— Ні, не встиг, — чесно зізнався Юрчик.

— Тоді зрозуміло. Книжка не постаріла, вона образилася, що ти так байдуже до неї поставився.

Юрчик слухав бабусю і не міг повірити, що таке можливо.

— А ти спробуй її прочитати, — порадила бабуса, — може, книжка тобі і пробачить.

Юрко пішов до своєї кімнати, сів за стіл і почав читати. Розповідь була така цікавенна, а малюнки такі правдиві, що здавалося, ніби літальні апарати от-от зрушать із місця і залетять до квартири. Юрко так і заснув за столом. Тато легенько переніс його в ліжку.

Уранці, коли Юрко прокинувся, то найперше, що побачив, була книжка. Він обережно взяв її в руки і ледь стримався, щоб не закричати на весь дім. За ніч книжка знову стала, мов нова.

— Мабуть, вона мене пробачила. Оце диво! — подумав Юрчик.

Він хутенько сів на стільчик, дістав із полиць іще кілька книжок та звернувся до них словами, як до живих істот:

— Я вас також обов'язково прочитаю, ви лишень не ображайтеся. Домовились?

— Із ким ти там розмовляєш? — почувся голос мами. — Час умиватись і снідати, бо до школи запізнишся.

Ось така пригода сталася з одним хлопчиком. Дива в сучасному світі також трапляються.

- Що сталося із книжкою? За що вона образилася на хлопчика?
- Підготуйтеся прочитати в особах розмову Юрчика з бабусею. Розподіліть ролі. Обговоріть, який стан і настрої Юрчика потрібно передати під час читання. Прочитайте в особах.
- Як ти думаєш, з якою метою автор розповів цю історію?

- Вибери одне із запропонованих завдань і виконай його.

- Розкажи, про що ти любиш читати? Хто твої улюблені герої?
- Поцікався у своїх рідних, які книжки запам'яталися їм з дитинства. Які з них зберігаються у вашій домашній бібліотеці?

● Перегляньте відео.

Прихильність і любов до слова надихала архітекторів різних країн світу на створення чудових і незвичайних будинків для книжок. Які з них вас найбільше здивували?

А ти знаєш?

Найбільша дитяча бібліотека України — **Національна бібліотека України для дітей**. До послуг читачів понад пів мільйона книжок, періодичних видань, аудіовізуальних матеріалів. Ця бібліотека розташована в місті Києві.

Французькому, шістнадцять, найпотаємнішою, послугуватись.

Із журналу «Малятко»

АЗБУКА, ЩО ЗАВОЮВАЛА СВІТ

Десь понад двісті років тому жила в маленькому французькому містечку Кувр родина Браїлів. І ріс у ній хлопчик, якого звали Луї. Хлопчиків батько заробляв на життя, шиючи предмети для запрягання і сідлання коней. А маленький Луї майже з ранку до вечора грався в тісній татовій майстерні. Якось через необережність із хлопчиком трапився нещасний випадок, який призвів до поступової втрати зору.

Для родини це була невимовна біда. Але батьки докладали багато зусиль, щоб навчати хлопчика. Батько всюди брав сина із собою, учив його розрізняти спів птахів, крики тварин, аромати квітів, а ще — вірити в себе. Коли Луї виповнилося сім років, його відвели до школи. Хлопчик здивував учителів своїми здібностями і дуже швидко став найкращим учнем.

Згодом він зміг вступити до Королівського інституту, спеціально призначеного для дітей із порушенням зору, де він також став найкращим учнем. Луї любив музику, блискуче грав на піаніно та органі. А після закінчення інституту Луї Браїль став його викладачем.

Та найпотаємнішою мрією Луї було створити азбуку, якою могла б послугуватися кожна незряча людина. Він розумів, що така абетка має бути рельєфною. Але як це зробити?

Луї вирішує виколювати букви на цупкому папері голкою. Тоді незряча людина зможе відчутися їх на дотик, самими пучками пальців, які замінять очі. Окрім того, для обрису кожної літери треба використати щонайменшу кількість проколів, максимум п'ять-шість. Тільки по-різному щоразу розташовувати їх. Тоді всю азбуку буде легше запам'ятати.

День за днем тривала напружена робота. Луї перебирав сотні варіантів, по-різному комбінував, домагався найбільшої простоти. І нарешті прийшов успіх. У шістнадцять років Луї створив власну абетку для незрячих! Спочатку шрифт Брайля випробували в рідному інституті і сприйняли з великим захопленням. А з інституту він швидко поширився по всій Франції. Згодом метод читання і письма Луї Брайля визнали найвдалішим з усього, що пропонувалося незрячим людям.

Зараз цим шрифтом користується весь світ і згадує геніального французького винахідника із глибокою вдячністю.

Орган — музичний інструмент.

Рельєфний — із випуклим узором на поверхні.

- Про кого і про що розповідалося в цьому творі?
- Які думки і почуття у тебе викликав прочитаний твір?
- Які риси характеру виявив винахідник? Скільки років було Луї, коли він здійснив свій винахід? Перечитай рядки про це.
- Підготуйся і стисло перекажи текст.

Я — дослідник

Знайди історії про відомих людей, яким проблеми із зором не завадили досягти мети в житті. Підготуй розповідь про них.

Я — дослідниця

Наші проєкти

Підготуйте виставку дитячих журналів.

Напишіть слоган (текст реклами) для одного з журналів.

Дослідіть, чим відрізняються книжки для дорослих від книжок для дітей.

Намалюйте рекламний плакат для журналу, який читаєте.

Золоті зернята усної народної творчості

З давніх часів український народ складав твори словесного мистецтва. Упродовж тривалого часу, коли ще не вміли писати, люди передавали їх одне одному усно — із вуст в уста. Саме тому їх називають **усною народною творчістю**. У них — життя і мудрість народу, його характер, мрії про щастя.

Усна народна творчість багата та різноманітна. Існує декілька видів усної народної творчості. У цьому розділі ти прочитаєш **пісні, загадки, скоромовки, лічилки, прислів'я і приказки**. Читаючи їх, пізнавай народну мудрість, збагачай своє мовлення образними та влучними висловами, спостерігай, як вони побудовані.

Народна пісня — словесно-музичний твір, призначений для співу. Народні пісні відображають характер народу, його звичаї та історію.

Перегляньте мультфільм і послухайте українську народну дитячу пісню, яка звучить у ньому. Про кого ця пісня? Чи сподобалася вам лисичка? Чим саме?

17

Українська народна пісня

ОЙ ХВАЛИЛАСЯ ТА БЕРІЗОНЬКА

Ой хвалилася та берізонька:
— На мені кора білєсенька,
на мені листя та широке,
на мені гілля та високе.
Ой обізвався зелений дубочок:

— Ой не хвалися ти, берізонько,
не ти свою кору вибілила,
не ти це листя широчила,
не ти це гілля та височила.
Вибілило кору яснее сонечко,
широчив листя та буйний вітер,
височив гілля та дрібен дощик.

- Між ким відбувалася розмова?
- Чим хвалилася берізонька?
- Про що розповів зелений дубочок?
- Які сили природи допомагають деревам рости?
- Відшукай у пісні і прочитай слова, які звучать ніжно.
- Добери пестливі слова, якими можна замінити слова **листя, гілля, вітер**.

 Пофантазуй! Чим може похвалитися дуб? А вишня?

 Пригадайте, які твори називають загадками.

- Прочитай і відгадай загадки. Пам'ятай, аби відгадати загадку, слід бути дуже уважним (уважною) і спостережливим (спостережливою).

* * *

- Сидить баба серед літа у сто сорочок одіта.
- Що то за голова, що лиш зуби й борода?
- Під землею птиця кубло звела і рябих яєць нанесла.
- На городі молода пишні коси розпліта,
у зелені хустинки золоті хова зернинки.

* * *

- Голубе вітрило весь світ накрило.
- Торох, торох, розсипався горох, почало світати, нема що збирати.
- Що сходить без насіння?
- Без рук, без ніг, та роги має, у небі нічному гуляє.
- Рогатий пастух срібні вівці пасе.

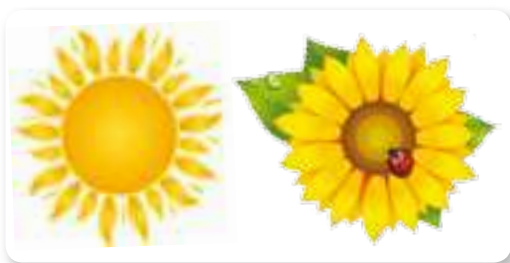
- Махнула птиця крилом — пів світу накрила чорним рядном.
- Сестра брата наздоганяє, а він од неї тікає.

- Назви ознаки, які допомогли тобі відгадати кожну загадку.
- Визнач, до яких тем можна віднести ці групи загадок.

- Вибери одне із запропонованих завдань і виконай його.

- Для чого використовують загадки? Склади про це розповідь.
- Розглянь малюнки. Опиши кожну пару предметів. Визнач, чим вони подібні і чим різняться. Склади загадки про кожний предмет.

- Пригадайте, які твори називають *скоромовками*.
Для чого складають скоромовки?

19

- Прочитай кожну скоромовку кілька разів, щоразу пришвидшуючи темп читання. Водночас стеж за правильною вимовою всіх звуків.

* * *

Вередували вередниченьки,
що не зварили варениченьків.
Не вередуйте, вередниченьки,
наваряться варениченьки.

* * *

У сіренької горлички
туркотливе горлечко.
Туркоче горличка
через туркотливе горлечко.

* * *

Дзижчить над житом
жвавий жук.
Бо жовтий він
вдягнув кожух.

* * *

Хитру сороку
спіймати морока,
а на сóрок сорóк —
сóрок морок.

* * *

Галасливі гави й галки
в гусенят взяли скакалки.
Гусенята їм гелґочуть,
що й вони скакати хочуть.

- Визнач, який звук навчає правильно вимовляти кожна із цих скоромовок.
- Вивчи напам'ять скоромовки, які тобі найбільше сподобалися. Розкажи їх своїм рідним і друзям.

- Влаштуйте у класі змагання, хто краще, швидше розкаже скоромовку.

● Пригадайте, які твори називають *лічилками*.
З якою метою їх використовують? Чому лічилки короткі?

- Прочитай лічилки, вивчи ті з них, які тобі найбільше сподобалися. Розкажи їх своїм рідним і друзям. Використовуй їх під час гри.

* * *

Я жмурюсь, заплющив очі.
Всі ховайтесь, хто де хоче!
Вмить розбіглась дівтора —
йти шукать мені пора.
Більш не буду я чекать:
раз, два, три — іду шукать.

* * *

Жабка жабку
узяла за лапку:
— Сиди, мовчи,
не плач, не кричи,
не скигли, не «квач!»,
а то будеш квач!

* * *

Сів метелик на травичку
і сказав таку дрібничку:
— Один, два, три —
вийдеш ти.

* * *

За горами, за лісами
стоїть бочка з пирогами.
Один, два, три —
то жмурити будеш ти!

- Знайди в лічилках слова, які римуються.
- Чи має лічилка зміст?
- Назви ігри, у яких використовуються лічилки.

- Склади свою лічилку.

● **Обговоріть! Для чого існують прислів'я і приказки?**

Прислів'я — це короткий влучний образний вислів, який має повчальний зміст.

* * *

Що тобі не мило, другові не зич.
Друга шукай, а знайдеш — тримай.
З добрим дружись, а лихого стережись.
Нових друзів май, а старих не забувай.

* * *

Щоб рибу їсти, треба у воду лізти.
Хто хоче багато мати, тому треба мало спати.
Треба нахилитися, щоб із криниці води напиться.
Любиш кататися — люби й на гору підійматися.

* * *

Хочеш бути здоровим — будь розсудливим.
Бережи одяг, доки новій, а здоров'я — доки молодий.
Як хочеш здоров'я мати, то мусиш рано вставати, а звечора рано лягати.

- **Поміркуйте!** Якою спільною темою можна об'єднати кожну групу прислів'їв?

- Які ще теми прислів'їв можуть бути?
- **Обговоріть!** Яке повчання містить кожне прислів'я?

Приказка — це влучний вислів, який стверджує факт. Приказка — вислів, близький до прислів'я, але без повчального змісту.

* * *

Дає і з рук не випускає.
 Язык без кісток, що хоче, те й лопоче.
 Здоров'я — найдорожчий скарб.
 Без діла псується сила.
 Хто хвалиться, той кається.
 Хто діло робить, а хто гави ловить.
 Гостре словечко ранить сердечко.
 Згода дім будує, а незгода — руйнує.
 Дружба та братство — найбільше багатство.
 Де праця — там густо, а де лінь — там пусто.

- Поміркуйте і з'ясуйте, про які риси характеру людини йдеться у двох перших приказках.
- Які прислів'я і приказки ти іще знаєш?

Наші проєкти

Відчуйте себе авторами й авторками, які працюють над створенням колективної праці. Створіть мінікнижку загадок.

Придумайте казку чи розповідь, яку можна було б закінчити одним із прочитаних прислів'їв.

Дізнайтеся, які прислів'я про добро знають ваші рідні.

Намалюйте відгадки до першої групи прочитаних загадок.

Чарівний світ казки

У 2 класі ти вже читав (читала) українські народні казки про тварин та різні літературні казки. У цьому розділі ти прочитаєш народні і літературні **чарівні казки**.

Читай казки уважно і вдумливо, стеж за розвитком і послідовністю подій, визначай головну думку твору.

Чарівні казки іще називають **героїко-фантастичними**. Герої цих казок мають надзвичайну силу, а за допомогою чарів відбуваються дивовижні перетворення.

Прочитай правильно

22

Підлєстилася, приступітися, навкóлишки, розженється, ймєння, здоровєнною, захлинáється.

- Прочитай казку. Поясни, за якими ознаками можна зрозуміти, що ця казка чарівна.

Українська народна казка

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

(Скорочено)

Колись був у Києві князь, і була в нього розумна та гарна дочка. І був тоді коло Києва змії. Щороку посиляли цьому змієві дань: давали або парубка молодого, або дівчину. От прийшла черга й до дочкї самóго князя. Нічого не вдієш — коли давали городяни, треба і йому давати!..

Послав князь свою дочку в дань змієві. А змії як побачив красуню князівну, то й полюбив її одразу. От вона до нього якось підлєстилася та й питається:

— Чи є, — каже, — на світі чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже змії, — у Києві над Дніпром живе кожум'яка, на ім'я Кирило. Як вийде на Дніпро мочити кожї, то не одну

несе, а дванадцять разом. Як набрякнуть вони водою у Дніпрі, то я візьму та й учеплюся за них — чи витягне він їх? А йому байдуже: як потягне, то й мене з ними трохи на берег не витягне. Ось того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна і взяла собі те на думку і думає, як їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись. А був при ній голубок. Вона вигодувала його, ще як у Києві була. От вона й написала до батька: «Є, тату, в Києві чоловік, на ймєння Кирило, на прізвище Кожум'яка. Він один тільки може змія подолати. Благайте ви його, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі. Благайте його, таточку, і словами, і подарунками, щоб не образився він за яке невдале слово!»

Написала, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок у небо полинув та й прилетів додому, до Києва, на князівське подвір'я. А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голуба.

— Татусю, татусю! — гукають. — Голубок від сестриці прилетів!

Князь спершу радів, а далі подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий змій згубив, видно, мою дитину!

А далі поманив до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Покликав князь до себе всю старшину.

С. Артюшенко.

Ілюстрація до казки
«Кирило Кожум'яка»

В. Чернуха.

Ілюстрація до казки
«Кирило Кожум'яка»

М. Галенко.

Скульптура
«Кирило Кожум'яка»

— Чи є такий чоловік, що зветься Кирило Кожум'яка?
— Є, князю. Живе над Дніпром.
— Як же до нього приступітися, щоб послухався, не образився?

Порадилися й послали до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навкóлішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та каже:

— Ну, для вас, для малих діток, я все зроблю.

Пішов Кирило до князя.

— Давайте, — каже, — мені дванадцять бочок смоли та дванадцять возів конопéль!

Він коно́плями обмотався, смолою обсмолився, узяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кирило? Битися прийшов чи миритися?

— Де вже миритися! Битися з тобою, з душогубом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так шматок смоли і вирве. Що розбіжиться вдруге, то так жмуток конопель і вирве. А Кирило його здоровénною булавою як улупить, то так і вжене в землю! А змій як вогонь горить, так йому жарко, — кинеться до Дніпра, щоб напитися, та вскочить у воду, щоб охолодитися трохи. А Кирило тим часом вже й обмотався знову коно́плями і смолою обсмолився. От вискакує змій з води і що розженéться проти Кожум'яки, то він його булавою луп та луп, аж луна йде!

Бились-бились, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще краще: аж пирхає, аж захлина́ється проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А по горах, по схилах народ стоїть, — завмерли всі, руки зціпивши, ждуть, що воно буде?! Коли ж зміюка бубух! Аж земля затряслась. Народ так і сплеснув руками.

— Слава, слава Кирилові Кожум'яці!

От Кирило, убивши змія, визволив князівну й віддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати.

І вже з того часу й почало зватися те місце, де він жив, Кожум'яками.

Старшіна — старші князівські воєначальники.

Пуд — міра ваги, близько 16 кг.

- У які часи відбувалися події, описані в казці?
- Хто головний герой казки? Яким ти його уявляєш? Чому він має таке прізвище?
- Чому князь послав свою дочку до змія? Як змій поставився до неї?
- Яка таємниця була у змія? Прочитай, як змій розповідав про Кирила Кожум'яку.
- Як князівні вдалося передати батьковій звістку?
- Чому Кирило погодився битися зі змієм?
- Для чого він обмотався коноплями й обсмолився?
- Як народ віддячив герою?
- Знайди в казці зачин, основну частину та кінцівку.
- Підготуйся і стисло перекажи казку.

Література в колі мистецтв

- Розглянь ілюстрацію Владислава Єрка до казки «Кирило Кожум'яка».
- Яким зображено героя?
- З чого видно, що Кожум'яка могутній?
- Яким зображено змія?
- Як художник дає зрозуміти, що герой перемагає змія?
- Які кольори вибрав митець, щоб передати цю мить бою? Чому?
- Чи збігається твоє бачення героя казки з образом, створеним художником? Поясни свою думку.

Владислав Єрко.
Ілюстрація до казки
«Кирило Кожум'яка»

Чи впізнали ви цього персонажа української народної казки?

Послухайте уривок з української народної казки «Котигорошко».

23

Валентина Мельниченко.

Ілюстрація до казки «Котигорошко»

- Яка біда трапилася із сестрою і братами Котигорошка?
- Як Котигорошко з'явився на світ?
- Яким зображено Котигорошка на ілюстрації Валентини Мельниченко?
- Яку зброю тримає Котигорошко? Як він перевіряв її на міцність?
- Яким зображено змія? З чого видно, що змій наляканий?
- Доведіть, що це чарівна казка.

Подивіться мультфільм «Чарівний горох».

- Чому чаклун Сивобород вирішив украсти Оленку?
- Чи занепала духом Оленка? Що вона придумала?
- Чому Котигорошка назвали саме так?
- Як звуть його друзів? Чому в них такі чудернацькі імена?
- Як незвичайні вміння друзів Котигорошка допомогли перемогти діда Сивоборода?
- Як друзі подолали чаклуна? Чи змогли б вони це зробити поодино?

Вибери одне із запропонованих завдань і виконай його.

- Намалюй ілюстрацію до цієї казки.
- Уяви, що ти потрапив (потрапила) у казку «Котигорошко» і потоваришував (потоваришувала) з ним. Яке б ім'я ти собі обрав (обрала)? Доповни казку частиною, у якій ти — один (одна) з героїв.

Круглєнький, скомáндував, назустріч, неслухняних.

Українська народна казка

КРУГЛЯЧОК

Жили недалеко від лісу дід з бабою та й мали вони двох внучат — хлопчика і дівчинку. От одного разу захотілося дітям піти в ліс по квіти та гриби. Баба з дідом кажуть:

— Ідїть, тільки не заходьте далеко, а то вас відьма-змїя з'їсть.

Пішли діти та не послухали старєньких. Ідуть лісом, збирають квітки — там гарна, а там іще краща! І зайшли вони далеко-далеко в ліс. Бачать — коло пенька стоять червоні черевички. Дівчинка вступила в них — і... понесли вони її, як вітер. Побіг за нею хлопчик, та не догнав її.

Іде він та й журиться, куди занесло його сестричку і що йому скажуть дома, та коли дивиться, стоїть на галявині круглєнька хатка. Підійшов він до хатки, а з неї вийшов круглєнький чоловічок та й питає його, чого він такий зажу́рений. Хлопчик про все йому розказав, а чоловік і каже:

— От зараз підемо поїмо та й вирушимо в дорогу. Я знаю, де твоя сестричка.

Заходять до хатки, а в хатці все-все кругле: вікна круглі, стіл круглий, стільці круглі, піч кругла, ліжко кругле, скриня кругла, а чоловічок круглий зветься Круглячком.

Поїли вони, попили. Круглячок скомáндував — і хатка полетіла.

Летіли вони довго чи не довго, аж зупинилися коло великого замку, де жила відьма-змїя. Вийшла вона до них назустріч, а Круглячок питає її:

— Де ти поділа дівчинку? Хутко віддай!

А змїя не хоче. Бачать вони, що без хитрощів не виграєш у неї нічого. От і каже чоловічок:

— А купи-но у нас хатку!

Змія каже:

— Треба її обдивитись, що воно за товар.

Зайшла вона в хатку, а Круглячок скомандував, аби хатка крутилася швидко-швидко. Коли зупинив, питає відьму-змію:

— А що? Віддаси ключі від тої хати, де дівчинка сидить?

Змія не хоче. Тоді він знову як закрутить хаткою! Не витримала змія, викинула через віконце в'язку ключів і закричала:

— Заберіть своє дівчисько, воно в підвалі!

Узяв Круглячок ключі, дав хлопчикові й каже:

— Швиденько відмикай підвал!

Відімкнув хлопчик підвал, а там сидить багато-багато неслухняних дітей. І його сестричка з ними. Усіх їх до відьми-змії принесли червоні черевички. Випустив хлопчик дітей на білий світ. А Круглячок тим часом каже відьмі-змії:

— Де ти сховала червоні черевички?

— Навіщо вони тобі? — питає змія.

— Віддай їх мені, щоб ти ними дітей не заманювала!

— Не віддам!

— Швидше, швидше крутись, хатко! — скомандував Круглячок, і хатка закрутилась як дзиґа.

Не витримала відьма-змія та як закричить:

— Забери, забери їх собі! Вони у моїй світлиці! І хатку свою забери. У мене вже голова крутиться від цієї хатки!

Побіг хлопчик до відьминого палацу, відчинив його, забіг до світлиці, дивиться — а там стоять червоні черевички, що його сестричку забрали. Узяв їх і віддав Круглячкові.

Тут Круглячок спинив хатку, а відьма-змія звідти вилетіла, мерщій сховалася у палац, зачинилася і більше не виходила.

А діти зайшли в хатку і полетіли із Круглячком на його галявину. Звідти й додому пішли й пообіцяли Круглячкові без дозволу так далеко в ліс самим не ходити. Було в них дома втіхи чотири міхи.

А Круглячок zostався у своїй хатці. І червоні черевички він у скриню сховав, щоб відьма-змія ними до себе дітей не заманювала.

Отакий він молодець, і нашій казочці кінець!

- Про яку подію казка? Де вона відбувалася?
- Як ти вважаєш, скільки часу могла тривати описана пригода?
- Хто її дійові особи? У якій послідовності вони діяли?
- Знайди абзац, у якому діють:
 - хлопчик і дівчинка;
 - тільки хлопчик;
 - хлопчик і Круглячок.
- Яким ти уявляєш Круглячка? Яким його зобразила художниця?
- Переглянь текст, знайди в казці зачин та кінцівку. Порівняй із початком та кінцівкою відомих тобі українських народних казок. Чим вони подібні і чим різняться?
- Поділіть текст на частини. Дайте кожній із них назву. Запишіть ці назви. У вас вийшов **план казки**.
- Підготуйтеся і перекажіть казку за планом.
- **Обговоріть!** З якою метою народ склав цю казку?
- Прочитай іще раз опис Круглячкової хатки. Намалюй за описом свою ілюстрацію до казки «Круглячок».

Я — дослідник

Перевірте, чи уважні ви читачі. Знайдіть у казці «Круглячок» ознаки чарівної казки. Переможе той, хто знайде і прочитає більше таких ознак.

Я — дослідниця

● Подивіться мультфільм за мотивами української народної казки «Круглячок».

- Порівняйте прочитану казку з мультфільмом. Що в них спільне? Чим вони різняться?
- Чи такими ви уявляли собі відьму-змію і Круглячка — лісового чарівничка?

Дивовижними і цікавими бувають не тільки народні, а й **літературні казки**. Кожна літературна казка має автора. Тому такі казки ще називають **авторськими**.

Олександр Зима (1937—1986) народився в селі Рибальче на Херсонщині. Свої перші твори почав складати вже у школі. Писав оповідання, повісті, навіть романи. Але то — для дорослих. Дітям письменник розповідав казки.

Це казки про найвіддаленіші від України землі, про різноманітних тварин, птахів, людей — про їхні дивовижні пригоди. Оповідав казкар і про таких істот, яких на землі не існує. Письменник просто їх вигадував, тобто створював у своїй уяві...

Прочитай правильно

Вистро́млювалися, дзе́ркальця, прокра́вся,
блища́тимуть, вкла́далися, наздогна́ла, бли́скітками.

25

ПРО СІРОГО ВОРОНА ТА ЧАРІВНІ ОКУЛЯРИ

В одному лісі жив лісник із дружиною. І був у них хлопчик Сергійко. Хлопчик дуже любив свій ліс. А ще більше любив він високу грушу, що росла в їхньому саду.

Груша була стара і таємнича. На тій груші, у великому гнізді з чорного ломаччя, жив Сірий Ворон.

Сергійкові здавалося, що Сірий Ворон кривдить грушу й через те вона поволі всихає. Кожної весни з її зелених шат вистрбмлювалися сухі галузки. Вони були схожі на залізне волосся на голові велета.

Хлопчик хотів урятувати грушу. Обкопував і поливав її, та одного літа груша всохла. Довелося її спилати. Коли груша впала, разом з нею впало й гніздо Сірого Ворона. Із гнізда випала золота монета, обгортка від шоколаду, осколок дзеркала і срібний гудзик від оксамитової куртки лісника. Дуже зрадив лісник, коли знайшов гудзика. То був дуже старий гудзик. На ньому завжди блищала велика срібна зоря.

Сергійко теж прибіг подивитися на гніздо Сірого Ворона. Коли хлопчик побачив усе те добро, що лежало у гнізді, він дуже здивувався і спитав батька:

— Тату, для чого Сірий Ворон зносить усе це у своє гніздо? Він же не ходить до магазину і не пришиває гудзиків до своєї куртки з пір'я?

— Сірий Ворон, сину, — мовив тато, — збирає не гроші і не гудзики. Він несе у своє гніздо все, що блищить на сонці. Ворон думає, що то блищать скалочки чарівних окулярів.

— А що то за окуляри? — спитав Сергійко. — Ти ніколи не згадував про них. Що то були за окуляри? Розкажи, тату.

— Гаразд, — погодився тато й посадовив Сергійка на пеньок груші. — Слухай же, — продовжив тато. — Давно-давно, коли ще ні нас з тобою, ні цієї груші не було на світі, з'явилися перші звірі і птахи. Було їх дуже багато. Були вони дуже різні. Кожен з них шукав свого пристáнища. Почали птахи обживати ліси, степи, озера й гори. Усі мостили свої гнізда, і тільки Сірий Ворон не брався до роботи. Ніяк він не міг нагріти собі місця.

— Слухай, Вороне, чому ти досі не в'єш гнізда? — спитала його Сойка. — Де твої дітки житимуть?

— Без тебе знаю, що робити, — гордовито відповів Сірий Ворон. — На те я наймудріший серед вас, — додав і полетів у хаші, де жила Сова.

— Ти просто ледар! Та ще й невихований! — гукнула навздогін Сойка.

Сірий Ворон навіть не озирнувся на ті слова.

«Ще побачимо, хто в кого тепла проситиме», — зловтішно подумав Ворон та й сів на дуба. Сидів він там до самісінького вечора і пильно стежив за Согою.

Треба сказати, що колись Сова бачила не тільки вночі, а й удень. Тільки для цього Сова одягала свої чарівні окуляри. Скельця тих окулярів блищали, наче сонце.

Сірий Ворон як побачив чарівні окуляри Сови, так зразу ж і подумав, що вони гарячі, і від них можна завжди погрітися у гнізді. Але для цього треба було вкрасти у Сови чарівні окуляри.

От одного разу Сова не помітила Сірого Ворона на дубі, залишила в дуплі чарівні окуляри й полетіла на нічні лови. Уночі ж Сова чудово бачила й без окулярів.

Сірому Воронові тільки того й треба. Прокрався він у Совине дупло, знайшов чарівні окуляри, схопив їх у дзьоба й кинувся тікати в сусідній ліс.

Сірий Ворон не подумав про те, що чарівні окуляри так блищатимуть, і не прихопив із собою темної торбини. От як тільки він полетів, окуляри від змахів його крил іще дужче розгорілися й засяяли, неначе метеорит у небі.

— Що це так світиться? — питали здивовано птахи, що вже вкладалися спати.

— Може, то полетіла Жар-Птиця? — несміливо запитала Жовта Мухоловка.

Їй ніхто не відповів. Усі, мов зачаровані, дивилися на дивний вогонь над лісом.

У сьвітінках найкраще бачила Сова. Вона зразу ж упізнала свої окуляри й кинулася наздоганяти Сірого Ворона.

— Віддай, віддай, злодюго! — гукнула Сова й летіла слідом нечутно, наче мара. Сова уже майже наздогнала Сірого Ворона. Ворон злякався, каркнув і випустив Совині окуляри. Вдарилися вони об пеньок дуба й розлетілися маленькими бліскітками. Гірко зажурилася Сова й крикнула у відчаї:

— Кари тобі, Вороне! Тобі і твоїм дітям — кари!

— Кар-р! — тільки й зміг прокричати Сірий Ворон. Він так злякався прокляття, що геть забув усі свої слова. Відтоді і Ворон, і його діти забули свою мову і вміють тільки каркати. Це тепер і їхня пісня, і їхня мова. І каркатиме Сірий Ворон доти, доки не знайде всіх скалок і не складе з них чарівних окулярів і не поверне їх Сові. От і несе Сірий Ворон у своє гніздо все, що блищить під сонцем.

— Тату, а Сірий Ворон знайде колись усі скалки з чарівних окулярів? — спитав Сергійко. Йому було жаль Сови, котра тепер не може побачити ні сонця, ні квітів, ні метеликів, ні білих хмар у високому синьому небі.

— Хто його знає, — відповів тато. — Сірий Ворон не втрачає надії. Хоча це дуже нелегко зробити, сину.

— Дуже мені жаль Сірого Ворона, — зітхнув Сергійко. Потім подумав і сказав: — І Сови жаль. Невже не можна якось допомогти Сірому Воронові? Тоді він повернув би Сові чарівні окуляри.

— Не можна, Сергійку, — твердо сказав тато. — Сірий Ворон скоїв великий злочин. **А той, хто розіб'є чужу радість, уже ніколи не матиме щастя.**

— Навіть людина? — перепитав зі страхом Сергійко.

— І навіть людина, — пояснив тато. — Радість і горе на землі для всіх однакове. І для звірів, і для птахів, і для людей.

Сергійко дивився на старе гніздо Сірого Ворона й думав про те, що він робитиме тільки добро. І для звірів, і для птахів, і для людей.

- Хто дійові особи казки?
- Що знайшли у гнізді Сірого Ворона?
- Перекажи казку, яку розповів батько Сергійкові.
- Який злочин скоїв Ворон? Як покарала його Сова?
- Які почуття викликав у тебе вчинок Сірого Ворона?
- Який уривок із казки найбільше тебе схвилював?
- Розглянь малюнки на с. 46—47. Які уривки з казки проілюстровано?
- Чому Сергійкові було шкода і Сову, і Сірого Ворона?
- Поясни виділене в тексті речення.
- Яка головна думка казки?
- Знайдіть у казці зачин, основну частину, кінцівку.
- Розділіть текст на частини. Придумайте назву для кожної частини. Перекажіть казку за планом.

Прочитай правильно

Закапелках, поторохтіла, перевтомілася, порядкувати, завбільшки, пританцьовує, сміттячком, подивувалася, спробувала, виявляється, переселяюся, перебирайтеся.

26

ХАТКА ДЛЯ НЕХАЙКА

(Із книжки «Півтора бажання»)

(Скорочено)

Софійка вже величénька, і мама доручає їй прибирати в хаті.

Дівчинка ніби й старається, та надовго її не стає. Там ганчіркою шурнула, тут віником змахнула — вже наче й зморилась, і чи то ноги тремтять, чи то голова поболює... Сяк-так зі стелі павутину зняла, а до кутків руки не доходять. Як-небудь замете сміття, дещо на совок забере, а решту — під шафу. Хто там помітить? Мама і справді по закапéлках не заглядає. Знай нахвáлює доньку: помічниця росте. А Софійка — рада.

Так вона і привчилася: віником шур-шур — та в куточок під шафу. Одного разу теж так підмела. Раптом з-під шафи горошинка викотилася. Дівчинка хотіла її підмести, але та сама назад під шафу поторохтіла і заспівала:

— Перинка з павутинок!

Подушка з порошинок!

— Ой, мабуть, я перевтомилася, — подумала дівчинка та й побігла відпочивати.

Минає день, другий. Знову не встигла домести до порога, як з-під шафи — цілий горішок! Тільки націлилась віничком, а горішок назад покотився!

— Перинка з павутинок!

Подушка з порошинок! —

почулося дівчинці.

— Ой, це я знову переморилась, бо знову привиджується!

Кілька днів Софійка не бралася за віник, відпочивала. А потім знову заходилася порядкувати. Раптом з-під шафи викочується щось — завбільшки з яблуко і пританцьовує:

— Перинка з павутинок!

Подушка з порошинок!

Під шафою оселя,
живу собі веселий!

І вже добре бачить Софійка, що то не яблуко, а маленький кругленький чоловічок. Та такий нечупара! Одяг брудний і сам замурзаний. Уже мав під шафу шаснути, Софійка вхопила його:

— Ти хто?

— Нехайко! — весело блимнув оченятами.

— Що ти робиш у мене під шафою?

— Не в тебе, а в себе! У мене під шафою хата.

— А де ти взявся? — дивувалась дівчинка.

— З порошинки. Якщо її довго не чіпати, сміттячком зверху добре вкutati, то й народжується хлопчик-нехайко. А скоро ще й братиків матиму!

— Бра-а-атиків?! — аж похолóла дівчинка.

— Не рада? Але ж це ти нас розвела! — обурено пірхнув Нехайко і вмовк.

— А що ти їси? — спитала дівчинка.

— Усе, що зі столу падає. Та найбільше люблю сміттячко й пилюку.

Подивувалася таким словам Софійка. Спробувала погратися з Нехайком — не сподобалося. Лиш ворухнеться — пилюка з нього так і сиплеться. Нехай краще сидить під шафою і носа свого не показує. І побігла на вулицю — там цікавіше.

Наступного ранку Софійка взялася за віник. Кругом позамітала. А під шафою... Ох, нащо його так надриватися! Нехай уже колись!

Тут виглянув Нехайко:

— Мій будинок на сухому,

славно жити мені в ньому!

Маю сміття на обід —

проживу до сотні літ!

— Ет, нехай! — махнула рукою дівчинка й побігла до підружок.

Обговоріть! Як далі розвиватимуться події?

Десь за тиждень дівчинка взяла віника, домела до шафи, а з-під неї Нехайко:

— Сміттячком щодня вечеряю —
он яке у мене черево!
Ой, не виберуся з хати,
бо зробилась тіснувата!

Нехайко, виявляється, застряг. Висуває то ноги, то голову, а вилізти ніяк не вилізе. Софійка щосили потягнула його за брудний комірець і таки врятувала.

— Ух, дякую! — сказав чоловічок, уже схожий на кавунчик. — Негайно ж переселяюся під ліжку. А ви, братики, перебирайтеся в мою оселю, — гукнув комусь на верхню полицю.

І з усіх запилених і заснованих павутиною шпаринок почали викочуватися хлопчики-горошінки. Лише тепер зрозуміла дівчинка, що накоїла. Ще, гляди, її з мамою нехайки з хати виживуть!

Відтоді що б не робила — завжди робила на совість і до кінця. Ніколи вже не казала: «Нехай собі...». Чисто в хаті. Мама доньку хвалить не нахвалиться.

- Хто головний герой казки?
- Якою в казці зображено дівчинку? Підтверджуй відповідь рядками тексту.
- Хто співав пісеньку під шафою?
- Розкажи, яким ти уявляєш Нехайка. Який Нехайко був спочатку? А потім? Знайди і прочитай опис Нехайка.
- Які епізоди викликали в тебе усмішку?
- Що головне хотіла сказати авторка своїм читачам?
- Доведи, що цей твір — казка.
- Підготуйте інсценування за змістом казки. Скільки буде учасників? Намагайтеся голосом та рухами передати характер казкового героя.

Брати Якоб (1785–1863) і Вільгелм (1786–1859) Грімми — видатні німецькі казкарі. Обидва були вченими Берлінського університету. Вони створили граматику і словник німецької мови. Всесвітню славу їм принесли казки. Брати багато років збирали, записували та друкували народні казки, які мали величезний успіх у читачів.

Ці казки перекладено багатьма мовами світу. За казками братів Грімм створено багато вистав, мультфільмів і кінофільмів.

Прочитай правильно

27

Спра́вдиться, надзвича́йно, обдаро́вувати, стримі́ть, доброче́сність, одина́дцять, знешко́дити, повстава́ли, торкну́лась, спра́вилися, розступі́лися, розплю́щила, посхо́плювались, верете́но.

ЗАЧАРОВАНА КРАСУНЯ

(Скорочено)

Давно-давно колись жили собі король і королева, і не було в них дітей. Щодня вони бідкалися:

— Ах, якби нам дитинку!

Але дітей не було та й не було!

І ось одного разу королева купалась, а з води вилазить жаба і каже до неї людським голосом:

— Твоє бажання спра́вдиться. Не мине й року, як буде в тебе донечка.

І сталося так, як сказала жаба: королева народила дівчинку, та таку вже гарну, що король нетя́мився з ра́дощів і справив пишний бенке́т. На роді́ни він запросив не тільки родичів, друзів, знайомих, а й чарівниць, аби вони були прихильні до дитини.

У його королівстві жило їх тринадцять, а золотих тарілок, на яких їм мали подавати страву, було в короля тільки дванадцять, отже, одна чарівниця мусила зостатися дома.

Бенкет був надзвичайно пишний, а наприкінці чарівниці стали обдаровувати дитину дивовіжними дарунками: одна дала їй доброчесність, друга — красу, третя — багатство, одним словом, дівчинка дістала все, чого тільки у світі можна забажати.

Коли одинадцята сказала свої побажання, раптом увійшла тринадцята. Вона хотіла помститися за те, що її не запросили, і, ні з ким не привітавшись, навіть не глянувши ні на кого, сказала на весь голос таке:

— Як дійде королівна п'ятнадцяти років, то вколеться веретеном і помре.

І ні словечка більше не промовивши, лиха чарівниця пішла геть. Усі полякалися. Тоді виступила дванадцята, котра ще не висловила свого побажання. І хоч зовсім знешкідити злі чари було їй не до снаги, проте вона могла пом'якшити їх, а тому сказала:

— Хай королівну спіткає не смерть, а тільки глибокий столітній сон.

Король, щиро бажаючи вберегти любу дитину від нещастя, видав наказ: спалити всі веретена в цілому королівстві.

А побажання всіх інших чарівниць цілком справдилися. Бо королівна росла така прекрасна, привітна і розумна, що була кожному люба, хто тільки гляне на неї.

І ось того дня, коли їй сповнилося п'ятнадцять років, трапилося так, що короля й королеви не було вдома, і королівна залишилась самісінька. От вона й почала ходити скрізь та обдивлятися палац. Обдивилася всі кімнати й покої і нарешті прийшла до однієї вежі. Почала вона підійматися вгору крученими сходами, аж бачить — перед нею невеличкі двері. Двері відчинилися, а там у невеличкій комірчині сидить якась бабуса з веретеном і жваво пряде кужіль.

— Добрідень, бабусю, — привіталася королівна, — що це ви робите?

— Пряду, — відповіла стара і кивнула головою.

— А що це у вас в руках, що так весело крутиться? — спитала королівна, взяла в руки веретено і хотіла й собі прясти.

Та ледве торкнулась вона веретена, як справдилися лихі слова чарівниці: королівна вколола собі палець. Умить вона впала на ліжко, що там стояло, і оповив її глибокий сон. Цей сон охопив і весь замок. Король і королева, які щойно вернулися і ввійшли до зали, раптом заснули, а разом із ними всі придворні та челядь. Поснули й коні у стайнях, і пси на подвір'ї, і голуби на даху, і мухи на стінах, навіть вогонь, що горів у печі, заснув. Кухар, який хотів був смикнути кухарчука за чуба, щоб не ловив гав, пустив його й заснув.

А навкругі почав розростатися терен — що рік, то вище, і нарешті виріс такий високий, що закрив собою цілий палац, навіть прапора на даху не видно було. І пішла по країні поголоска про зачаровану красуню, бо так прозвали королівну. Час од часу різні королевичі намагалися пробитися до палацу крізь терновий живопліт, але ніяк не могли, бо терни так міцно сплелися, наче мали руки, і не пускали юнаків.

Так минуло багато-багато років. І ось приїхав у цю країну іще один королевич і почув, як старий дід розповідає про зачаровану красуню. Тоді юнак мовив:

— Я нічого не боюсь, крізь терни продерусь і зачаровану красуню побачу.

Добрий дід хотів відрадити його, та королевич не послухався. А саме тоді й минуло сто років, і настав день, коли зачарована красуня мала прокинутися.

Прегарний духмяний цвіт укривав тернові кущі, і тільки-но королевич підійшов до них, терни самі розступилися перед ним. На подвір'ї палацу він побачив коней і рябих собак, що лежали і спали. На даху сиділи голуби, сховавши голови під крила. У палаці, куди він вступив, на стінах спали мухи, кухар на кухні підняв руку, наче хотів схопити кухарчука за чуба, служниця сиділа над чорним півнем.

Він пішов до зали й побачив там придворних, що лежали і спали, а вище на троні, схиливши голови, спали король і королева. Він пішов іще далі. Скрізь стояла така тиша, що йому чути було власне дихання. Нарешті прийшов королевич у вежу й відчинив двері до маленької комірчини, де спала на ліжку зачарована королівна. Вона була така прекрасна, що юнак очей не міг одвести від неї. Королевич схилився і поцілував її. Красуня розплющила очі, прокинулась і привітно глянула на нього. А потім устала, а за нею повставали всі: прокинулись король і королева, прокинулись придворні. Пробудилися надворі коні й зацокали копитами, посхóплювались собаки й замахали хвостами. Голуби на даху повиймали голови з-під крил, озирнулись навкруги й полетіли в поле. Спалахнув у печі вогонь. Служниця вмить доскубла півня.

А незабаром королевич і королівна одружилися. Вони справили пишне-препишне весілля і жили щасливо.

Переклад Євгена Поповича

Бенкёт — урочистий, багатий обід чи вечерея.

Веретéно — ручне знаряддя для прядіння.

Чéлядь — слуги.

- Чи відома тобі ця казка? Хто її дійові особи? Без яких дійових осіб казки не було б?
- Скільки чаклунок мешкало в королівстві? Якими чеснотами обдарували принцесу чарівниці?
- Чому не всіх чаклунок було запрошено? Як помстилася тринадцята чаклунка?
- Як чари подіяли на весь замок? Скільки разів діяли чари в казці? Хто зняв чари з королівни?
- Як ви зрозуміли вислови: «**нетямився з радощів**», «**не до снагі**», «**щоб не ловив гав**»?
- Знайдіть і прочитайте, що побачив королевич, коли пройшов крізь терновий живопліт.
- Які події твору засвідчують, що це чарівна казка?
- Розгляньте малюнки на с. 55. Чи впізнали ви дійових осіб? Визначте, якого малюнка не вистачає. Опишіть, що має бути зображено на ньому.
- **Пофантазуй!** Якими новими епізодами ти доповнив би (доповнила б) казку?

Я — дослідник

Із різних джерел інформації з'ясуйте, які казки написали брати Грімм. За якими казками братів Грімм створено мультфільми і кінофільми?

Я — дослідниця

Отфрід Про́йслер (1923–2013) — популярний німецький дитячий письменник, казкар. Народився в Чехії. За професією вчитель.

Його твори таємничі й загадкові. У них діють переважно фантастичні герої — чаклуни, відьми, привиди. Літературні герої його творів — Водяничок, Мала Баба Яга — стали улюбленцями малечі всього світу.

Отфрід Про́йслер написав понад двадцять книжок для дітей. За їхніми мотивами поставлені кінофільми, телевистави, мультфільми.

Пропонуємо тобі прочитати уривок із повісті-казки Отфріда Про́йслера «Мала Баба Яга».

Повість — прозовий твір, у якому зображено життя одного або кількох героїв упродовж тривалого часу.

Події, зображені в повісті, можуть бути реальними і вигаданими, казковими. Повість, у якій розповідається про казкові події та казкових героїв, називають **повість-казка**.

Прочитай правильно

Абра́скас, напризво́ляще, навшпи́ньки.

ПАПЕРОВІ КВІТИ

(Уривок із повісті-казки «Мала Баба Яга»)

Якось у неділю Малій Бабі Язі закортіло полетіти до міста й подивитися базар.

— Чудово! — зрадів ворон Абра́скас. — І я з тобою! Тут, у лісі, так самотньо, дерев сила, а людей обмаль. А в місті, та ще й на базарі, навпаки!

Та летіти на мітлі аж до самого базарного майдану вони не могли. Уявіть собі, який би там переполох зчинився! Чого доброго, ще й поліцію накликали б на свою голову. Тож сховали вони мітлу на околиці міста, у житі, а далі пішли пішки.

Базар уже вирував: господині, наймички, селянки, куховарки товпилися довкола прилавків. Жінки городників вихваляли свою городину, продавці садовини гукали раз у раз: «Купуйте яблука і груші!» Жінки рибалок запрошували до оселедців, ковбасник — до гарячих сардельок, гончар — до глечиків та мисок...

— Квашена капуста! Квашена капуста! — гукали тут.

— Кавуни, дині! Дині, кавуни! — кричали там.

Та найдужче було чути Якоба Дешевого.

— Купуйте, люди, в мене, купуйте! Сьогодні мій крам дешевий! Сьогодні я дуже щедрий, віддаю все за пів ціни! Шнурівки, підтяжки! Леза, зубні щітки, шпильки для кіс!.. Підходьте, люди добрі! Купуйте в Якоба Дешевого!

Мала Баба Яга тішилася з базарної метушні. То сюди, то туди ніс її людський потік. Тут покуштувала вона груш, там — квашеної капусти...

У найдальшому куточку базару мовчки стояла бліда дівчинка з повним кошиком паперових квітів. Люди не звертали на неї уваги, квапливо йшли собі далі. Ніхто й квіточки не купив у неслівливого дівчати.

— От якби ти щось зробила для сердешної дитини! — мовив ворон Абрáксас. — Шкода мені бідолашки.

Мала Баба Яга хутенько проклала собі в юрмі дорогу, підійшла до дівчини й спитала:

— Ніяк не попродаєш квітів?

— Ох, — зітхнула дівчинка, — хто купує паперові квіти влітку! Мама знову плакатиме. Як я до вечора не вторгую хоч

трохи грошей, їй буде ні за що купити нам хліба. А в мене ще семеро братиків і сестричок. Батько минулої зими помер. Тож ми й робимо оці паперові квіти. Та сьогодні їх ніхто не бере.

Мала Баба Яга співчутливо слухала дівчинку, думаючи, як їй допомогти. Аж ось вона сказала:

— Не збагну, чому люди не купують цих квітів. Вони ж так гарно пахнуть!

Дівчинка недовірливо подивилася на неї:

— Пахнуть? Хіба ж пахнутимуть паперові квіти?

— Авжеж, авжеж, — поважно запевнила Мала Баба Яга. — Вони пахнуть куди приємніше за справжні. Хіба ти не відчуваєш?

Паперові квіти справді пахли! І це помітила не тільки мала, що їх продавала.

На базарі всі раптом почали принюхуватись.

— Що воно так пахне? — питалися одне в одного люди.

— Як-то! Паперові квіти, кажете? Чи є вони ще? Треба купити кілька квіток неодмінно! Мабуть, вони дорогі?

Усяк, хто мав носа й ноги, поспішив на той край базару, де стояла дівчинка. Жінки рибалок покидали напризволяще свої оселедці, ковбасник — свою плиту, на якій варилися сардельки, городниці — свою городину. Усі, усі пхалися до дівчинки — купити паперових квітів. Навіть Якоб Дешевий примчав туди. А що він прибув останній, то, звівшись навшпінки, склав трубочкою руки й залементував.

— Агей! — кричав він через голови людей. — Ти чуєш мене, дівчинко з квітами? Це Якоб Дешевий. Передай мені дві квітки! Ну хоч одну! Чуєш мене? Хоч однісіньку?

— Ні, ні! Нікому не продавай без черги! Навіть Якобові Дешевому! — закричали люди. — Продавай по черзі! — Вони раділи, бо їм пощастило — вони попереду. Адже всім квітів не вистачить, і ті, хто прийшов пізніше, спіймають облизня.

А дівчинка продавала і продавала. Проте квітів у кошику не меншало! Їх вистачило для всіх, хто тільки хотів купити, навіть для Якоба Дешевого.

— Що за дивина, — знизували плечима люди. — Чому квітів у кошику не меншає?

Дівча також не знало чому. Звичайно, це могла б пояснити тільки Мала Баба Яга. Але вона з Абра́ксасом уже давненько зникла з базару, лишивши позаду міські будинки. Невдовзі вони дісталися туди, де лежала схована в житі мітла.

Мала Баба Яга все ще думала про дівчинку. І стиха сміялася. Раптом ворон легенько дзьобнув її у плече і показав чорну хмару, що швидко пливла в небі. Хмара була б як хмара, якби з неї не стирчав держак мітли.

— Глянь! — крикнув Абракас. — Тітка Трам-Бам-Бах, певно, шпигувала за тобою.

— Ну, вже ця все винюхає! — буркнула Мала Баба Яга.

— Пусте! — промовив ворон. — Перед нею тобі нема з чим критися, а надто із сьогоднішнім учинком.

Переклад Володимира Василюка

- З якою метою Мала Баба Яга та Абракас прилетіли на базар?
- Який настрій панував на базарі серед людей? Прочитайте цей уривок твору, передаючи інтонацією ті емоції, що там відчувалися.
- Чому саме дівчинці, яка продавала квіти, вирішила допомогти чаклунка? Як це її характеризує?
- Поясни значення виразу «спіймають облизня».

- Перекажіть уривок твору від імені дівчинки. Доповніть переказ розповіддю про її враження від цього випадку.

Леся Мовчун — талановита авторка поезій, п'єс, казок і оповідань для дітей. Народилася у 1969 році в місті Києві. Закінчила Київський державний педагогічний інститут.

Леся Мовчун — авторка статей із питань культури української мови, укладає словники для учнівства. На українському радіо письменниця веде авторську передачу «Цікаве мовознавство» для школярів. Для дітей Леся Мовчун написала багато книжок.

П'єса — твір, призначений для постановки на сцені. Зміст п'єси передається за допомогою розмов персонажів — *дійових осіб*. Дійові особи говорять *діалóгами* (двоє між собою) та *монологами* (одна людина до глядачів).

У тексті п'єс є примітки автора щодо зовнішності й поведінки дійових осіб, описи місць, де відбувається дія. Такі примітки називають *ремáрками*. Вони подаються в дужках або окремими рядками.

П'єса, у якій багато казкового, називається **п'єсою-казкою**.

- Перш ніж читати п'єсу, розгляньте, як її побудовано, хто дійові особи, як чергуються їхні слова, які вказівки дає авторка щодо акторів.

ГОРІХОВІ ПРИНЦЕСИ

(За мотивами англійської народної казки)

(Скорочено)

ДІЙОВІ ОСОБИ: Казкар, Онук, Джоан, Ніколь, Мачуха, Чаклунка, Король, Принц, Фея 1, Фея 2, Слуги, Ельфи, Феї.

СЦЕНА 1

Звучить спокійна музика.

Онук. Діду, а можна послухати казку?
Дозволь!

Казкар. Що ж, розповім.
Жив на світі Король.
Донечку мав — яснооку Джоан.
Врода її непідвладна словам!
Тільки ж ото, як на світі ведеться,
ниточка щастя то в'ється, то рветься.
Вмерла у них Королева-матуся.
Рік у скорботі минув. — Оженюся!
— Вирішив мудрий Король. І в покій
інша дружина ввійшла із дочкою.
Юну принцесу всі звали Ніколь,
донькою визнав її сам Король!

Онук. Мачуха теж полюбила Джоан?

Казкар *(хитаючи головою).*

Кинула погляд — і тісно бровам
стало на хмурім обличчі її.

Розпочалась колотнеча в сім'ї.

Тільки Джоан і Ніколь, дві сестри,
раді життю, мов привабливій грі.

Ділять турботи і сум — до кінця.

(Гладить по голові Онук і зітхає.)

Буде печальною казка оця.

Брови нависли — злоба на мислі.

СЦЕНА 2

Хатина Чаклунки. На стінах висять пучки зілля, на полицках — ряди пляшок і слоїків із кольоровою рідиною. Звучить тривожна музика.

Мачуха. Слухай, Чаклунко, ось маєш гаман!
Можеш зробити бридкою Джоан?

Чаклунка. Не сумнівайтеся, пані, я згодна.
Чари подіють, хай прийде голодна!
Тільки Джоан зазирне в мою діжку —
вироснуть в неї мале-е-сенькі ріжки!
Гарне обличчя, майже дитяче,
вкриється шерстю, як морда теляча!
(*Лиховісно сміється.*)

СЦЕНА 3

Покої в королівському палаці. Мачуха нахилиється над Джоан, трусить її за плече.

Казкар. Мачуха падчерку вдосвіта будить.

Мачуха (*удавано солодким голосом*).

Доню, вставай! На ногах уже люди.
Тато просив пиріжків, щойно з пічки.
Довго чекати нема в нього звички.
Маю пиріжницю в місті знайому.
Купиш у неї — і миттю додому.

Заспана Джоан підводиться з ліжка, накидає на плечі теплу хустку. Мачуха виходить із покоев. Проходячи повз стіл, Джоан зупиняється на хвилинку.

Джоан. Їсти ж бо хочеться — млосно на серці.
З'їм хоч скоринку із салом і перцем.

Кладе в рот маленький шматочок хліба і вибігає із замку.

СЦЕНА 4

Хата Чаклунки.

Джоан. Доброго ранку, люб'язна тітусю!

Чаклунка (*огидно сміється, потираючи руки*).

Це я зраділа, тому і сміюся.

Маю-бо гостю, хоч рання пора!

Прошу ласкаво: купуй, вибирай.

Є й пиріжок, і калач, і пампушка —
все, що захочеш, моя щебетушко!

Деко за деком — у піч та із печі.

Тут, біля печі, я ранок і вечір.

Джоан (*співчутливо*).

Чим вам, тітусю, і як підсобити?

Чаклунка (*удає байдужість*).

Допоможи переставить корито...

(*Багатозначно.*)

В діжку заглянь, чи вже тісто зійшло.

Джоан виконує прохання Чаклунки, яка уважно спостерігає за принцесою.

(*Убік.*) Гарне обличчя — таке, як було.

Чари не діють. Напевне, поганка
встигла чогось попоїсти ізранку.

(*Дівчині.*) Ось пиріжки. Завтра знову приходь,
тільки раніше.

Джоан уклонилась і вийшла з хати Чаклунки.

Казкар. Бідна принцеса приходила ще —

вдосвіта рано, але не натще:

коло базару молочник вусатий
дав їй сметану густу скуштувати.

Знов чарівниця лютує, бо важко
зачаклувати Джоан-бідолашку.

Втретє, коли ще дрімали дерева,
разом з принцесою йшла Королева.

Мачуха добре про неї подбала:
падчерка в роті нічого не мала.

Чаклунка. Люба принцесо, заглянь-но у діжку:
тісто зійшло і посунуло кришку.

Джоан піднімає кришку і нахиляється. А коли випростується, замість вродливого обличчя в неї вже теляча мордочка.

Джоан. Лихо, рятуйте! Це я чи теля?

Мачуха. Геть забирайся, бридка, звідсіля!

СЦЕНА 5

Джоан, щільно запнута хусткою, повертається в палац і зустрічається із сестрою.

Ніколь. Де ти була, моя рідна сестричко?
Чом затуляєш хустиною личко?
(Зазирає під хустку, плаче й обіймає Джоан.)

Ми ще, голубко, такі молоді —
знайдемо вихід з цієї біди.

Нині рушаймо світ за очі, в путь.

Хай нас додому ніколи не ждуть.

Казкар. Так дві принцеси у мандри зібрались,
із татусем, як навек, попрощались.

Онук. Певно, кінець оповідки сумний?

Казкар. Не поспішай! Опинились вони
в іншому царстві. В тій дальній землі
плакали всі — і старі, і малі.
Сестри-принцеси дізнались: причина —
дивна хвороба у царського сина.

СЦЕНА 6

Палац чужого Короля. Король сидить на троні, перед ним Джоан з обв'язаною головою і Ніколь.

Слуга. Ваша величносте! Двоє чужинок
пообіцяли зцілити вам сина!

Ніколь. Добрий Королю, ми станем в пригоді.
Плати не треба — лиш їжа та одяг.

Король. Принца пильнуйте всю ніч у світлиці.
Тільки скажу: попередні сміливці
невідь-де зникли іще до світанку.
Слуги! Подати мікстуру і склянку!

Король наливає у склянку ліки, дає Принцові попити. Принц лежить із заплющеними очима, майже не ворухаючись.

Паннам подайте напої й наїдки! (*Співчутливо.*)

Я не питаю вас, хто ви і звідки.

Бачу і так: молоді й не ледачі,
щирого серця і доброї вдачі!

Декорації змінюються. Темно. Принцові покої.

Казкар.

Ось уже й ніч. А що темна й глибока!

Сестри вартують і сплять упівока.

Десь о дванадцятій Принц таємничо
встав. Як сновиди з поблідлим обличчям,
вийшов з палацу — принцеси за ним.

Лісом ідуть — непроглядно-густим.

Принц у печеру заходить, а з неї
Ельфи летять і випурхують Феї.

СЦЕНА 7

Ельфи і Феї оточують Принца веселим і гомінким натовпом.

Ельфи і Феї.

Нум веселитись! Танцюй до знемоги!

З радістю в танець ведуть тебе ноги!

Ніколь і Джоан спочатку ховаються за деревом, потім заходять у печеру і причаюються в темному куточку.

Фея 1.

Подружко, знаєш мою таємничку?

(*Шепоче щось на вухо Феї 2.*)

Фея 2.

Ну і хитренька! Дай цмокну у щічку!

Принц бідолашний вже з нами довіку?

Фея 1.

(*показує яблуко*).

Ще таємницю відкрию велику:

тільки відкусить він яблуко це —

стане рум'яним у нього лице,

погляд — блискучим, а розум бадьорим.

Путь на цей бал не згадає ніколи!

Фея 2.

(показує лорнет).

Маю і я, мила Феє, секрет:
десь є на світі Джоан чи Джанет —
мусить обличчя своє затуляти,
бо голова в неї, наче в теляти.
Чари знімає цей срібний лорнёт —
хай лиш торкнеться до нього Джанет.

Джоан *(тихо)*. Як же у Фей відібрати оте?

Ніколь *(тихо)*. Біля печери ліщина росте.
Вийдемо, люба, горішків нарвати.

Джоан *(лукаво)*. Вміємо трохи і ми хитрувати!

Джоан і Ніколь, нарвавши горішків, висипають повні жмені на землю в печері, і ті котяться під ноги.

Обидві Феї, намагаючись зібрати якомога більше горішків, випускають із рук яблуко і лорнет. Джоан і Ніколь піднімають чарівні предмети і тікають із печери.

Ніколь *(радісно)*. Це яблуко — Принцу.

Джоан *(підхоплює)*. А лорнет — то мені!

Із Джоан і з Принца спадають чари.

Казкар. Сивий Король вранці думав, що сниться:
брязкіт, і гамір, і сміх у світлиці.
Радість була невимовна й велика!
Принц усміхався. Джоан гарнолика —
поруч з Ніколь, мов ясний промінець.

Онук. Діду, дідусю! Оце вже й кінець?

Казкар. Так, мій онучку!

Онук. Шкода! Дуже мало.

Казкар. Казка в житті довго-довго тривала.
Принц одружився з Джоан. А Ніколь
взяв за дружину могутній Король.

Млósно — важко дихати.

Натщé — не поївши, на порожній шлунок.

Лорнёт — окуляри в оправі з ручкою.

- Назви дійових осіб п'єси-казки. Які з них реальні? Які — фантастичні? Де розміщено перелік їхніх імен?
- Знайди в тексті **ремарки**. Поясни їхню роль у творі.
- Коротко розкажіть, як у п'єсі розгортаються події:

зачин → основна частина → кінцівка.

- **Обговоріть!** Як ви зрозуміли такі речення: «**Врода її непідвладна словам!**», «**Кинула погляд — і тісно бровам стало на хмурім обличчі її**», «**Сестри вартують і сплять упівока**».

- Що допомогло дівчатам подолати труднощі?

- Доведіть, що п'єса-казка «Горіхові принцеси» є чарівною казкою.

- До яких епізодів подано ілюстрації? Якими художниця зобразила героїв? Якими їх уявляєш ти?

- Який епізод п'єси-казки тобі найбільше сподобався? Чому? Яку роль ти хотів би (хотіла б) зіграти в цій п'єсі? Чому саме цю?

- Підготуйтеся і прочитайте п'єсу за ролями.

- Уявіть, що вам доручено поставити в театрі п'єсу-казку Лесі Мовчун «Горіхові принцеси». Які працівники вам потрібні, аби виконати це завдання? Зверніться до другого форзаца підручника.

- Підготуйтеся і розіграйте виставу для учнів початкових класів за п'єсою-казкою Лесі Мовчун «Горіхові принцеси».

Розподіліть ролі. Продумайте, якими будуть костюми, декорації, якими рухами будете супроводжувати слова персонажів.

Наші проекти

Підготуйте і проведіть презентацію героїв казки, які вам найбільше сподобалися.

Складіть власну чарівну казку.

Дослідіть, які чарівні казки є у вас удома і в шкільній бібліотеці.

Підготуйте афішу до вашої вистави за п'єсою-казкою Лесі Мовчун «Горіхові принцеси».

У міста і села прийшла зима весела

Зимові дні — це дивне свято. Урочисто стоять дерева, прикрашені білим інеєм. Іскриться від сонця снігова доріжка. Зачаровує зимова тиша. Як загадково стало довкола!

А буває, що налетить хурдэлиця, закрутить і почне вигравати не чути раніше мелодію. Їй допомагає вітерець-вітрище.

Читаючи твори цього розділу, звертай увагу, як письменники і письменниці змальовують зиму, які слова вживають для цього, помічай і запам'ятовуй нові слова та образні вислови, записуй свої враження від художніх творів, малюй за прочитаним.

30

ЗИМОВИЙ РАНОК

Всю ніч вирувала хурдэлиця,
а зранку спокійненько стелиться
по білій землі припорóшеній
легкий вітерець заморожений.
Зимове усміхнене сонечко
крізь скло загляда у віконечко,
виблискують сонячні зайчики,
морозко хапає за пальчики,
потріскують срібні сніжиньки,
на небі нема ні хмариньки:
так затишно скрізь, спокійнєсьенько,
так весело, сніжно, білесенько!
Повітря виспівує солодко,
хоч зранку й мороз, та — не холодно,
так дихать приємно і радісно —
зима така мила і лагідна...

Валентина Зóрик

- Який настрій створює вірш?
- Завдяки чому поетесі вдалося зробити твір таким життєрадісним, приємним? Знайди у вірші слова, які надають поезії світлого й ніжного звучання.
- Знайдіть у вірші слова, у яких природні явища або предмети описані, наче живі. Які слова створюють таке враження?
- Як ви розумієте вислови «**легкий вітерець заморожений**», «**повітря виспіває солодко**», «**дихать приємно і радісно**»?
- Придумайте свої «живі дії» для снігу, сніжинок, морозу, віхоли.
- Опиши картину, яку змалювала поетеса у вірші.

Література в колі мистецтв

- Чи доводилося тобі бачити такий краєвид? Розкажи про це.
- Якими фарбами зображено на картині сніг, небо, дерева?
- Якими змальовано снігові замети в затінку?
- Як зображено сніг, осяяний сонцем?
- Які почуття пробуджує у тебе краса зимового дня?

Олександр Ямполь.
Зимовий день

ЗІ

Марійка Підгірянка

СИПЛЕ СНІГ

Сипле, сипле, сипле сніг...
Мов метелики сріблисті,
ті сніжинки білі, чисті
тихо стеляться до ніг...
Сипле, сипле, сипле сніг...

Сипле, сипле, сипле сніг...
Тихо, легко і спроквола
покриває все довкола, —
ні стежок, ані доріг...
Сипле, сипле, сипле сніг...

Сипле, сипле, сипле сніг...
Вже присипав доли, гори,
вже весь світ, мов біле море,
біле море без доріг...
Сипле, сипле, сипле сніг...

Сніжинки — це метелики зими.

69

- Які картини змальовано у вірші?
- Із чим поетеса порівнює засіяний снігом світ? Яке ще порівняння є у вірші?
- Якими словами передані своєрідність і неповторність снігопаду?
- Чому в поезії декілька разів повторюється той самий рядок? На що він звертає увагу читача (читачки)?
- Пригадайте, як сніжинки рухаються. Чому саме так?
- На що сніжинки схожі? Назвіть слова, які допомагають їх описати?
- Уявіть, якою була б ваша зустріч зі сніжинками, якби вони вміли говорити? Що ви їм сказали б?
- Складіть казку про те, як сніжинка народилася на хмаринці, як вона потрапила на землю, які пригоди чекали на неї тут.

● Література в колі мистецтв

- Розглянь світліни, на яких зображено в льєс сніжинок із балету «Лускунчик».

- Який танець виконували сніжинки — ніжний, загадковий чи урочистий, енергійний? Чому ти так вважаєш?
- Опиши рухи танцівниць-балерин.

Прочитай правильно

32

Підліток, мікроско́п, портре́т, експеримéнт, маршрут, мікрофотогра́фія, криста́лики, пересві́дчишся, шестику́тні, атмосфе́ра, симетри́чний.

-   Прочитай заголовок. Поміркуй, про що розповідатиметься у творі. Чи знаєш ти відповідь на це запитання?

Із журналу «Розумашки»

1 — ❖ ЧИ БУВАЮТЬ ОДНАКОВІ СНІЖИНКИ?

Таке запитання спало на думку підліткові Вілсону Бентлі, що працював на фермі в одному американському штаті. Аби довго не гадати, хлопчина взявся перевірити це на практиці.

Спочатку він замальовував кожен сніжинку, розглядаючи їх у старий мікроскоп. Та часто-густо сніжинки танули, не дочекавшись готового портрета.

Тоді Вілсон вирішив їх фотографувати. Удалося це йому не одразу — аж два роки пішло на експерименти. Не дивно, що через цю чудернацьку справу його прозвали «Сніжинкою»!

Своїх тендітних моделей Вілсон ловив на чорну оксамітову поверхню у такий спосіб, щоб крихкі промінці не ламалися і фото вийшло до того, як кришталева красуня розтане. «Нехай усі переконуються, що поруч — неземна краса!» — думав майстер.

15 січня 1885 року Вілсон Бентлі зробив перші у світі мікросвітлинні сніжинок. За все життя він створив понад п'ять тисяч фотографій. Він довів: не буває двох однакових сніжинок, кожна з них — унікальна!

 Оksamit — тканина з густим коротким ворсом.
Унікальний — єдиний у своєму роді, неповторний.

- Чи вдалося знайти відповідь на запитання, що є в заголовку?
- Що нового ти дізнався (дізналася) з тексту?
- Про що тобі хотілося б запитати?
- А ти любиш роздивлятися сніжинки?
- Перевірте, чи уважні ви читачі. Скільки разів у тексті вжито слово **сніжинка**?

Уважно читай, шукай у тексті відповідь на запитання.

2 — — — — — ЯК УТВОРЮЮТЬСЯ СНІЖИНКИ?

Із розвитком техніки сніжинки почали фотографувати під більш потужними мікроскопами, вивчати та робити нові відкриття. Виявили, що сніжинки народжуються у хмарах водяної пари, які вітер підіймає високо над землею. Там пара перетворюється на водяні кристалики. Вони наростають навколо пилинок або крихтих часточок ґрунту, що підняті вітром. Кристалики у хмарі в постійному русі: їх переміщує вітер, і вони, танцюючи, поступово набирають своєї форми.

Якщо спостерігатимеш, то пересвідчишся: сніжинки бувають різні — схожі на зірочки чи квітки, на манну крупу або льодяні голочки. Складні візерунки утворюються, коли на основних променях сніжинки наростають маленькі кристалики різних форм.

Якщо вітер зажене хмару на найхолодніші поверхи атмосфери, там утворюються сніжинки у вигляді кристалів-стовпчиків. А плоскі шестикутні сніжинки формуються в нижчих і тепліших хмарах.

У безвітряну пору, коли пласка сніжинка, падаючи, крутиться довкола своєї осі, немов балерина, утворюється ідеально рівний симетричний візерунок.

Падаючи на землю, кожна сніжинка долає довгий маршрут. Дорогою вона змінює форму залежно від температури та напрямку вітру. Якщо холоднішає, вона «їжа́читься», обростаючи новими кристалами, якщо теплішає — то кристалики льоду злипаються, змінюючи візерунок. А перед відлигою під час польоту на землю докупі зліплюються одразу декілька сніжинок, і тоді ми кажемо, що сніг «лапатий». З такого «мокрого» снігу добре ліпити снігову бабу.

- Які слова тобі трапилися вперше? Дізнайся їхнє значення.
- Що для тебе було новим, несподіваним у цьому тексті?
- Розкажи, спираючись на текст, як утворюються сніжинки.
- Яку форму мають сніжинки, утворені в найхолодніших шарах атмосфери? Прочитай абзац, у якому про це йдеться.
- Як утворюється сніжинка з рівним симетричним малюнком?
- Розглянь світлини сніжинок. Яка з них тобі сподобалася найбільше? Як би ти її назвав (назвала)?

3

ЧОМУ СНІЖИНКИ БЛИЩАТЬ?

Спостережливі люди помітили: на сонці сніжинки виблискують, ніби коштовності. А найбільш пильні ще й бачать у цьому сяйві всі кольори веселки. Звідки у сніжинці веселка? Згадай: сніжинка — це кристál. А промінь сонця, потрапляючи у кристал, показує всі свої кольори: розкладається на райдужні смужки.

- Чи доводилося тобі спостерігати, як сніжинки блищать на сонці? Розкажи про свої враження.
- Які геометричні фігури ви побачили в зображеннях сніжинок? Яких фігур найбільше?

Прочитай правильно

33

Справжні́сіньку, прої́жджа, віслизькали, неповороткі́й, підбадьо́рили, запропонува́в, розпаші́лі, шибáйголови, безперéрвний, пропози́цію.

Оксана Радущінська

ПЕРШИЙ СНІГ

(Уривок із повісті «Щоденник Славка Хоробрика,
або Пригоди хлопчика-міліціонера»)

Ура! Цієї ночі нарешті випав сніг! Усе довкола стало таким біло-святковим, наче в казці. Тротуари і клумби вкрилися пухкою ковдрою снігу. Запарковані автомашини понатягували на себе уві сні білі шапки. Дахи сусідських осель ніби

Зима все самоцвітами вкриває.

73

припорошілися цукровою пудрою. І навіть гілки чорних, безлистих дерев зробилися веселішими.

Іти таким ранком до школи — саме задоволення! Здається, що от-от з-за повороту чи з подвір'я вигулькне карета зі Сніговою Королевою. Чи, може, пухнасті сніжинки, що рясно облітають із дерев, зненацька обернуться чарівними жар-птицями та перенесуть до своєї казки! Ото вже дивовіжжі подарував нам перший сніг — тільки встигай дивуватися!

Ой, а це що таке? Ідучи до школи, діти вже зробили на своєму шляху справжнісіньку ковзанку — втоптали і віслизькали ногами мало не до блиску. Розганяєшся і... гайда з горбочка! Тільки вітер в обличчя! Ну як тут втриматися і не з'їхати хоч би один-єдиний раз? Отож дітлахи, одне за одним, знову та знову розганялися і... шу-ух! Щохвилини підходили нові школярики, які, побачивши ковзанку, вмить забували про школу. Ніхто навіть не звернув уваги, що ковзанка вже зробилася така довга, що майже дісталася до бордюру, за яким — проїжджа частина дороги. Діти здійняли радісний галас, реготали, коли хтось не-повороткий гепався. А поряд небезпечно шумувала траса.

Славко Хоробрик і собі з розбігу весело скочив на ковзанку. Але одразу ж з'їхав убік, як тільки зрозумів, чим може обернутися ця зимова розвага.

— Чого ти? Давай іще раз! — підбадьóрили його діти.

— Ні. Не буду і вам не раджу, — серйозно відповів хлопчик.

— Чого це? — здивувалися розпашілі шибáйголови.

— Погляньте, дорога зовсім близько, — показав Славко рукою на безперéвний рух автомашин.

— То й що? — не зрозуміли його діти. — Машини на дорозі, а ми — на узбіччі. Ніякої небезпеки немає.

— Ще й яка небезпека! — твердо стояв на своєму хлопчик. — Ковзанка дісталася вже мало не до дороги. А раптом хтось перечéпиться об бордюр і полетить на дорогу, прями-сінько під колеса машин?

— Хіба водій тоді не загальмує? — не дуже впевнено запитала дівчинка в жовтій шапочці, схожій на кульбабу. — Адже він бачить, що ми тут бавимося.

Насправді вона перелякалася не на жарт, і їй уже геть перехотілося ковзатися.

— Водій, може, й побачить, але зупинитися не зможе, — пояснив Сашко.

— Чому? — дівчинка аж зблідла від переляку.

Усі діти, які дотепер пустували, верещали і реготали, враз притихли й уважно почали слухати Славка Хоробрика.

— Походіть ногами по ковзанці, — сказав він.

Гурт дітлахів узявся слухняно виконувати Славків наказ.

— Бачите, як слизько. А машині на дорозі ще слизькіше, бо вона мчить на швидкості. Коли водій гальмує, машина не може відразу зупинитися, — пояснював Славко.

— Та ще й починає дивно крутитися, — додав Славків однокласник.

— Так це ж небезпечно! — зрозуміла враз дівчинка-кульбабка.

— І нерозумно, — додав Славко. — Кому кортить потрапити під колеса машини і, замість бавитися у сніжки, пролежати місяць чи два в лікарні?

— Нікому-нікому, — запевнили діти.

— Тоді — гайда на уроки! — нагадав Славко гулякам, куди вони мають поспішати. — На шкільному подвір'ї влаштуємо змагання у сніжки! — запропонував уже на ходу.

— На великій перерві! — підхопили пропозицію школярі.

На великій перерві шкільне подвір'я перетворилося на справжнісіньке снігове побоїще! Щоправда, ніхто нікого не бив і не ображав, а всі на всіх кидали снігом — легким і пухнастим. Навіть пані директорка школи вийшла на ганок і не втрималася — сама стала грати у сніжки зі своїми розумними та обачними учнями й ученицями.

- Назви головного героя оповідання. Яким ти його уявляєш?
- Знайди і прочитай рядки, у яких описано зміни, що сталися за ніч на подвір'ї.
- Чому дітлахи не поспішали на уроки?
- Яке речення підтверджує, що дітям було весело?
- Як змінювалися емоції дітей протягом подій, що відбувалися?
- На підставі чого Славко не радив дітям кататися на ковзанці?
- Розглянь малюнок на с. 75. Який уривок із тексту проілюстровано? Яких дійових осіб зображено на малюнку?
- Який висновок ти зробив (зробила) для себе, прочитавши це оповідання?

Об'єднайтесь у групи, виберіть одне із запропонованих завдань і виконайте його.

- **Поміркуйте!** З якою інтонацією слід читати, щоб передати голосом почуття та емоції персонажів твору? Які слова вказують на це? Розподіліть ролі і розіграйте сценку перед класом.
- **Поміркуйте!** На які частини можна поділити оповідання? Складіть план. Підготуйтеся стисло переказати за ним оповідання.

З

Вадим Скомарівський

МОРОЗЕНКО

Височенько чи низенько,
в кожушку чи в шубі —
умостився Морозенко
на столітнім дубі.

От, мовляв, побавлюсь де я
лістьям лопотючим —
та й дихнув собі знічів'я
вітерцём колючим.

Раз дихнув — і облетіли
жолуді доспілі,
ще дмухнув — і задзвеніли
віти посивілі.

Потім дмухав без угаву
і згори, і з долу,
шарпав крону кучеряву,
зовсім охололу.

Після хуги снігової
голо в лісі й лузі.
Тільки дуб стоїть, як воїн,
в листяній кольчuzі.

- Назви слова, які наповнюють звуками ліс.
- Прочитай слова, що описують дії морозу.
- Яким ти уявляєш Морозенка? Як поет передає його силу?
- Як змінювався настрій Морозенка?
- З ким поет порівнює дуб?
- Підготуйся і прочитай вірш виразно. Силою голосу, зміною темпу читання передай наростання гніву Морозенка, викликаного непокірністю дуба.

Послухай оповідання Віктора Прихóдька «Жадібна синичка».

- Хто зробив годівничку? Де її повісили?
- Як поводитися синичка біля годівнички з іншими пташками?
- Над чим пропонує замислитися автор оповідання?

Чи є у тебе годівничка? Якщо досі немає, то обов'язково зроби, щоб допомогти пташкам перезимувати.

А ти знаєш?

У холодну пору року / горобці кучкуються і збиваються в купки у гніздах, щоб було тепліше.

Без їжі горобець зможе прожити не довше двох днів, бо на польоти він витрачає величезну кількість енергії.

Такий мороз, аж зорі скачуть.

Верескльивий, настовбурчує, забіякуватий, поча́стунку, чуботру́са.

Андрій Бондарчук

ЗАБІЯКА

У пекучі лютневі морози Миколка прилаштував на балконі годівничку. Стали прилітати до неї горобці, синички і снігурі. Миколка щодня підсипав їм то зерна, то крихт хліба, то насіння соняшника, а спеціально для синичок інколи підвішував шматочок несолоного сальця.

Якось Миколка помітив, що до годівнички почав навідуватися рудий верескльивий горобець. Підлетить — і ну відганяти від корму пташок. Та такий клятий! Кожного скубе, сердито галасує, пір'я настовбурчує. Усе йому мало. Усім дає чуботру́са.

— І чого він такий забіякуватий? — подумав уголос Миколка, дивлячись крізь скло балконних дверей. — Адже їжі для всіх вистачить.

— Бо невихований, — підійшла і стала поруч мама.

Вона прочинила кватирку й сипнула в годівничку жменю проса. Пташки знов позліталися до поживи. Ласують, щебечуть, задоволені. А забіяка замість того, щоб і собі їсти,

знову затіяв бійку. Тріпоче крильми, верещить. Усіх горобчиків та синичок порозганяв. Тоді сам-один заходився біля почастунку. І так жадібно дзьобає, що й про пильність забув.

А тим часом із сусіднього балкона став тихенько підкрадатися по бильцеві кудлатий чорний кіт. Він на мить зачаївся, а тоді як стрибне! І хап забіяку за хвіст, аж пір'я з нього полетіло.

Пурхнув забіяка на високу грушу. Серце в грудях як не вискочить. А замість хвоста — лише три пір'їни.

- Де і коли відбувалася описана подія?
- Як піклувався Миколка про пташок?
- Знайди і прочитай речення, у яких розповідається:
 - Де Миколка прилаштував годівничку?
 - Які птахи прилітали до годівнички?
 - Кому хлопчик підвішував шматок сальця?
- Як автор твору ставиться до горобця? Які слова в тексті є цьому підтвердженням?
- Чи доводилося вам у житті зустрічати таких «синичок» і «горобців» серед людей? **Обговоріть!**

Я — дослідник

Чим схожий зміст оповідання «Забіяка» Андрія Бондарчука з оповіданням «Жадібна синичка» Віктора Приходька? Підкріпи правильність своєї думки прикладами.

Я — дослідниця

36

Юлія Домашець

ЛІСОВА ВЕЧІРКА В СТИЛІ «ЕКО»

У нас екологічна
вечірка новорічна!
Ми ялинку не купляли,
не рубали, не пиляли.
А до неї в ліс прийшли,
святкувати почали.

Мінус двадцять — це не жарти!
Та пригода цього варта.
Пуховик або кожух —
твій найперший в лісі друг!
З термоса узвар гарячий
пити неймовірно смачно.

Горобці ховаються в укриття — на мороз.

79

У снігу ми покачалися,
на санчатах покаталися,
круг ялиноньки зібралися.
Танцювали, усміхалися.
І раділи всі смереки
цьому святу в стилі «еко».

- Який настрій вірша?
- Що означає вислів **вечірка в стилі «еко»**?
- Чому, на твою думку, персонажі вірша вирішили провести новорічне святкування в лісі?

- Чи доводилося вам бувати на такому святі? Що потрібно для цього зробити?

- Які ілюстрації ти намалював би (намалювала б) до цього вірша?
- Уяви, що тобі потрібно комусь пояснити, чому ялинки не варто рубати. Щоб бути переконливим (переконливою), скористайся інформацією з рубрики «А ти знаєш?».

Висловлюй свої міркування за зразком:

*Так (ні), я погоджуюся (не погоджуюся) з цією думкою.
Я вважаю, що ... , тому що*

А ти знаєш?

- Щоб виростити одну сосонку заввишки 1 метр, потрібно 5–6 років.
- Кожна зрубана сосонка могла б прожити на Землі ще 300–400 років.
- Хвойний ліс забезпечує людей чистим цілющим повітрям.
- Замість того, щоб рубати живу ялинку, можна купити штучну або висаджену з корінням у вазончику, прикрасити дерево надворі, а вдома розмістити букети чи вінки з ялинових або соснових гілочок.

- Наближається Новий рік. Привітайте своїх рідних і друзів із цим святом. **Обговоріть!** Як ви будете це робити? Виготовите вітальну листівку чи за допомогою смс? Що зробити легше: написати листівку чи смс? Як іще можна привітати друзів і знайомих з Новим роком? Яке привітання, на вашу думку, найкраще?

Послухай казку Анатолія Григорукá «Чого в Діда Мороза борода з вовни».

- Від кого Дід Мороз ховав подарунки? Чому він це робив?
- Яку шкоду зробили миші?
- Хто прийшов на допомогу Дідові Морозу?
- Чому ж у Діда Мороза борода з вовни?

Прочитай правильно

37

Напередодні, надходити, експеримент, спостереження, неквапливо, слухавка.

Прочитай заголовок. Поміркуй, про які події йтиметься у творі: казкові чи справжні.

Олена Кóмова

НОВІЙ РІК У ШАФІ

(Скорочено)

Напередодні кожного Нового року настає дуже відповідальний момент: потрібно Діду Морозу листа писати. Така вже у нашій родині традиція. Та до мене почали надходити чутки, що Діда Мороза немає! Мовляв, це все дорослі вигадали, щоб діти добре поводитися цілий рік! Але як дізнатися?

Вирішив у друзів запитати — що вони із цього приводу думають? Спочатку зателефонував Оленці.

— Привіт, — серйозно почав я. — От скажи, є на світі Дід Мороз?

— Ні, — відповіла Оленка. — А що?

— Так, нічого. Що робиш?

— Листа Діду Морозу пишу!

— Але ж ти кажеш, що його немає! — обурився я.

— Що-що? Я тебе не чую, — сказала Оленка і поклала слухавку.

Січень — року початок, а зимі середина.

81

Оленка заплутала мене ще більше. Ну добре — найкраща учениця не допомогла, може, найкращий друг допоможе? Набрав Максимів номер.

— Ти в Діда Мороза віриш?

— Звичайно! Ще влітку листи відправив!

— Листи? — здивувався я.

— Ну так. Одного — Діду Морозу, іншого — Санта Клаусу, третього — Йоулупуккі, у Фінляндію. Ще святому Миколаю пишу. Треба буде для подарунків побільше місця звільнити, — радісно повідомив він.

У батьків запитувати марно — вони мене маленьким вважають. Вихід один: експеримент!

Що відомо про Діда Мороза? З'являється у різних країнах під різними іменами. Ну це й зрозуміло — підтримує казковий імідж. Живе на півночі, транспорт — сани й олені, тому що працює взимку. У нього біла борода й мішок з подарунками... Тому найпростіше вістежити його, коли буде мій подарунок під ялинку класти.

Написав я листа.

І ось на календарі — 31 грудня. Я звільнив шафу — вирішив звідти спостереження вести. Щоб не заснути, заварив собі чорну-чорну каву. І заліз у шафу раніше. Праворуч — термос із кавою, ліворуч — телефон, щоб фотографувати докази.

Нудно, звичайно, Новий рік у шафі зустрічати, та істина дорожча!

У сусідній кімнаті мама з татом дивилися телевизор і сміялися. Та я вирішив: будь-що доведу до кінця свій новорічний експеримент!

Дивився я у щілинку, а сам думав: яке гарне це свято, Новий рік! На інші зовсім не схоже — і все через Діда

Мороза! На будь-яке свято можна веселитися, подарунки отримувати, цукерками ласувати, але з Дідом Морозом усе краще, чарівніше, і цукерки у сто разів смачніші!

Вогники на ялинці то спалахували, то згасали знову, наче хотіли мене заколисати: раз-два, ра-аз-два-а. Очі почали злипатися самі собою, хоча термос із кавою я випив по-чесному. Вогники на ялинці почали розпливатися... Десь за вікном вибухали хло́павки й петарди...

Раптом стало якось холодно, заворушилася фіранка на вікні й здалося, що над ялинкою пішов сніжок, прямо зі стелі... Він падав так тихесенько — білий-білий сніжок на білу-білу бороду Діда Мороза... Діда Мороза?! Біля ялинки стояв — сумнівів бути не могло — Дід Мороз! Посох, шуба, мішок у руках. Він поклав щось під ялинку, неквапливо повернувся в мій бік, підморгнув мені й неймовірним чином зник!

А сфотографувати? Крикнути хочу, а не можу — ну точнісінько, як уві сні... Уві сні? Може, Дід Мороз мені просто наснився?

Виліз я із шафи і нічого зрозуміти не можу — заснув я все-таки чи то насправді було? А під ялинкою новини — два яскраві пакети! Я вмить розірвав блискучий папір — а там шпигунський набір і ролики — все, як я просив у листі!

— Мамо! Тату! Швидше сюди! — покликав я. — Мені Дід Мороз подарунки приніс!

Прибігли батьки, стали ойкати та охати, із Новім роком вітати.

— А сфотографувати встиг? — запитав мене на вухо тато.

— Ні, не встиг, — сказав я.

— Нічого, — тато поплескав мене по плечу, — може, наступного року вийде?

— Та не потрібно. Нехай він завжди буде, Дід Мороз, — відповів я. — І дайте поїсти, я ж з минулого року в шафі сиджу!

Імідж — образ; враження, які справляє людина на оточуючих.

- **Обговоріть!** Чиї прогнози виявилися найбільш наближеними до змісту твору?
 - Якого жанру цей твір — оповідання чи казка?
 - Коли і де відбувалися описувані події? Як довго вони тривали?
 - Яким ти уявляєш оповідача? Над чим замислився хлопчик? Який експеримент він здійснював?
 - Які подарунки отримав хлопчик на Новий рік? Прочитай речення, яке підтверджує твою відповідь.
 - Знайди і прочитай абзаци зі словами: **найкращий друг; у нашій родині традиція; заварив чорну-чорну каву; казковий імідж; новорічний експеримент; неквапливо повернувся; хлопавки і петарди.**
-
- Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного твору.
 - Перевірте, чи уважні ви читачі. Скільки разів у тексті вжито слова **Дід Мороз?**

Я — дослідник

Знайди в різних джерелах інформацію про те, як називають Діда Мороза в інших країнах світу.

Я — дослідниця

Прочитай правильно

Обса́джений, скульптор, звичайнісі́ньких.

38

- **Прочитайте заголовок. Обговоріть, про які події йтиметься у творі: казкові чи справжні.**

Василь Мельник

КРИЖАНИЙ КІТ

Якось недільного ранку тато запитав у Дмитрика:

- Чи не хочеш, синочку, подивитися на крижаних звірів?
- Це ж яких? — здивувався хлопчик.
- А тих, що оселилися в нашому паркові, — загадково усміхнувся тато. — Давай-но швидше снідай та одягайся тепліше. Якщо мама виявить бажання, то ми і її візьмемо із собою...

Не минуло й пів години, як уся сім'я вийшла з дому. Коли наближалися до парку, побачили великий гамірний натовп. Особливо багато людей юрмілося на обса́дженій сріблястими ялинами галявині. Саме на ній і обрали місце дивовижні крижані звірі. Кого тут тільки не було! Під кущем горобини стояв на задніх лапах де́белій ведмідь. Поряд із ним — струнка косуля, праворуч від неї на сухій товстій гілці примостилася рись. Були тут і вовки, і пишнхвостий лис, і зайчики-вуханьчики, і білочка...

— Хто все це повиробляв? — захоплено шепотів Дмитрик, переходячи від одного крижаного звіра до іншого.

— Це постаралися наші скульптори, — відповів тато. — Тобто художники, що працюють із деревом, бронзою, каменем... А нині із звичайнісіньких брил льоду вирішили вірізьбити звірів.

— Усе як живісіньке, — пристала до розмови й мама. — Що й казати, молодці.

— А я міг би скульптуру нашого кота Мурка з криги зробити?

— Ну, не знаю, — на мить замислився тато. — Хіба що дуже постараєшся. Та й мене покличеш на підмогу. Удвох якось-то ми вже, думаю, впораємось...

Наступного дня Дмитрик із татом узялися до роботи. Ще з вечора вони виставили на балкон цілу ванночку води. За

ніч вода замерзла й перетворилася на велику крижану брилу. Її винесли у двір, поклали на збитий із дощок столик, за яким теплої пори дідусі грали в шахи, і в чотири руки заходились працювати. Тато орудував топірцем, а Дмитрик — стамескою.

— Тільки, синку, обережно, — весь час застерігав тато.

І Дмитрик старався як тільки міг. Тато витесав тулуб і голову, а Дмитрик — лапи і хвостика. Отож коли закінчили роботу, на столі з'явився ну крапельиночка в крапельиночку їхній Мурко, тільки весь із криги. Почали сходитись діти, а потім і дорослі. Ніхто не залишався байдужим, усі дивились і прихвалювали:

— Ну й молодці! Ну й мастаки! Таку красу створили.

● Чи є в тексті слова, значення яких вам незрозумілі? Дізнайтеся їхнє значення. Розкажіть, як ви це робитимете.

● Чому автор назвав своє оповідання саме так?

● Прочитай уголос речення, у яких є назви тварин.

● Яким словам тексту відповідає малюнок на с. 85? Що нового ти на ньому побачив (побачила)?

● Що розповів тато Дмитрикові про професію скульптора?

● Яка ідея з'явилася у Дмитрика після прогулянки парком?

● Знайди в тексті епізод, у якому йдеться про те, як Дмитрик із татом створювали скульптуру kota.

● Цей твір — оповідання чи казка? Доведи свою думку.

● Уважно розгляньте світлини. Обговоріть, яка з них вирізьблена з льоду, а яка — зі снігу.

А ти знаєш?

Крижана скульптура — художня композиція, виконана з льоду. Для виготовлення крижаної скульптури використовується як природний, так і штучно створений лід.

Снігова скульптура — художня композиція, виконана зі снігу. Для виготовлення снігової скульптури використовується як природний, так і штучно створений сніг.

39

Ірина Жилénко

СНІГОВА БАБА

У вечір, синій од морозу,
щеня скавчало на порозі.
Малого вигнали із дому,
хоч і не винен був ні в чому.
Щеня скавчить, і замерза
на сніжній мордочці сльоза.
А жінка та, що це зробила,
спокійно двері зачинила.
Про песика забувши вмить,
у крісло сіла каву пить.
А він скавчить, і замерза
на сніжній мордочці сльоза.
Так страшно песику, так тяжко,
бо ні людини, ані пташки,
і лиш в куточку, там де дрова,
стояла баба загадко́ва.
Щеня до неї підійшло
і притулилось, і лягло.
А сніжна баба стрепенулась,
глибо́ко й жалісно зітхнула:
— Я ж тільки баба снігова.
Чом я не тепла, не жива?
І плаче баба у дворі,
що нічим песика зігрить.

І раптом тепло так і тихо
забилося серце в купі снігу.
І стала баба снігова —
не снігова вже, а жива!
І загорнула у кожух чотири лапки,
двійко вух, замерзлий ніс,
тремтячий хвіст
і оченята, повні сліз.
І песик втішено зітхнув.
Клубком згорнувся і заснув.
В ту ж мить недобра господиня
себе відчула якось дивно.
Немовби вся вона — не та
і замість серця — пустота.
І от в кімнаті (ну й дива!)
стоїть з морквяним носом
не жінка — баба снігова
холодна й безголоса.
І це не казка, зовсім ні.
Це просто — новорічна ніч.
А в новорічну ніч завжди
ой сто пригод і двісті див.

- Коли відбувалися події, про які розповідається у творі?
- За кого ти хвилювався (хвилювалася), коли читав (читала) вірш?
- Як ти вважаєш, чому снігова баба ожила?
- Над чим змусив замислитися прочитаний твір?
- Розгляньте малюнки на с. 87–88. Які епізоди вірша зображено?
- Поставте одне одному запитання за змістом тексту, які починатимуться зі слів: *Хто..? Коли..? Куди..? Чому..? Як ти вважаєш, хто..? Поясни, чому..?*
- Підготуйся до читання вірша вголос. Пам'ятай, що між реченнями треба робити довшу паузу, а в середині речення — коротку.
- Яка ж риса характеру може і лід розтопити, і неживе оживити?
- Чиї вчинки ти засуджуєш? А чиї — схвалюєш?

- Як ти вважаєш, ця розповідь — казка чи правда? Якщо казка, то що в ній казкового? А якщо правда, то що в ній правдивого?

● Література в колі мистецтв

Річард де Вольф

Вікторія Кирдїй

- Розглянь картини. Про що розповідає художник, а про що — художниця?
- Які почуття викликає в тебе зображене?
- Які запитання ти поставив би (поставила б) до цих картин?
- Добери цікаву назву кожній картині.

Наші проекти

Намалюйте власний зимовий пейзаж.

Складіть власну чарівну казку про зиму.

Знайдіть у різних джерелах інформацію про те, як святкують Новий рік у різних країнах світу.

Підготуйте виставку книжок українських письменників та письменниць про зиму.

Легенди рідного краю

З давніх-давен, щоб пояснити, чому так названо дерева і квіти, як утворилися гори й моря, люди складали казкові, фантастичні оповідки. У них розповідали також про реальних осіб, яких знає і любить народ, або про визначні історичні події. У цьому розділі ти прочитаєш саме такі твори. Називають їх **легéндами**.

Легéнда — народний або літературний твір, у якому розповідається про походження назв рослин, тварин, імен людей, назв річок, озер, місцевостей, про важливі історичні події. Казковість і фантастичність — яскрава прикмета таких оповідок.

Послухай народну легенду «Дністёр».

- Розкажи, як у легенді пояснюється походження назви річки.
- Звідки, за легендою, бере початок Дністер?

Прочитай правильно

Кочівники-печені́ги, підстереглі́, найвродли́віша.

40

Народна легенда

ЛЕГЕНДА ПРО МАК (Легенда Наддніпрянщини)

Було це давно-давно, коли ще на нашу землю нападали кочівники-печені́ги. В одному місті жили дуже вродливі дівчата. Дізналися про це печеніги і вирішили захопити дівчат у полон. Підстерегли вони, коли загін воїнів залишив

місто і пішов у похід, та й оточили місто з усіх сторін. Зрозуміли дівчата, що їх візьмуть у полон чужинці, і вирішили врятуватися, утекти з міста через підземний хід. Вийшли вони на широке зелене поле і кинулись тікати до лісу.

Та побачили їх вороги й оточили. І звернулася тоді найвродливіша дівчина, донька воєводи, із проханням до матінки-землі:

— Матінко-земле, врятуй нас від неволі, від життя страшного в полоні печенігів-нечестивців. Допоможи нам знищити їх!

І зглянулася земля-матінка на сльози дівчат-полонянок. Тільки доторкнётся до дівчини печеніг, як вона стає квіткою-маком, червоною, як жар, і красивою, як самі дівчата.

Так і не змогли вороги захопити в полон жодної дівчини. Потомилися печеніги і вирішили спочити. Та тільки розсідлали коней і лягли на землю, як поснули непробудним сном. Це квіти-дівчата наслали на них сон-дрімоту.

Рано-вранці поверталися з походу воїни. І побачили вони червону, як жар, долину маків, а біля них сплячих ворогів-печенігів. Кинулися вони на печенігів і здолали їх усіх. І коли воїни здобули перемогу, кожна квітка маку ожила і стала дівчиною. У руках дівчата тримали червоні квіти маку, які подарували воїнам-визволителям.

І земля-матінка залишила на згадку про цей бій квіти маку. Вони щороку виростають на цій долині і радують людей своєю красою.

Кочівники-печеніги — народ, який жив у давні часи й часто переїжджав із місця на місце зі своїм житлом і майном, нападав на інші народи, грабував їх і забирав у полон.

Воєвода — тут: правитель міста.

- Про які часи йдеться в легенді?
- Як урятувалися дівчата від ворогів?
- Про виникнення якої квітки розповідається в легенді?
- Знайди і прочитай речення, у яких є **порівняння**. Поясни, чому використано саме таке порівняння.
- Доведи, що прочитаний тобою твір — легенда.
- Знайди в тексті і прочитай спочатку про реальні події, а потім — про казкові, фантастичні.
- Поділи текст на частини. Склади план. Перекажи легенду за планом.

Література в колі мистецтв

- Розглянь уважно картину. Чим приваблює макове поле?
- Чи доводилося тобі бачити такий краєвид? Розкажи про це.
- Як зображено квітки маку на передньому плані? А вдалині?
- Із чим можна порівняти квітку маку?

Олександр Гречаний.
Макове поле

Я — дослідник

Дізнайся з допомогою дорослих, які є легенди про річки чи озера твого рідного краю. Підготуйся розказати їх у класі.

Я — дослідниця

Прочитай правильно

Велетénськими, ўрвище, перетворівшись, відступу, підстрибну́в, перекида́ючись, підвладне, потво́рний.

Народна легенда

ЛЕГЕНДА ПРО СОН-ТРАВУ

Пішла молода дівчина до весняного лісу збирати проліски. Усе далі й далі йшла, найкращі квіти збирала в запашний букет. Усе на світі забула, зачарована весняною красою лісу. Не знала вона, що то лісовик сподобав її і заманює в не́трі.

Завів лісовий чародій дівчину на глуху галявину, з одного боку оточену велетénськими соснами, з другого — глибоким ўрвищем, з третього — височénною скéлею. А з четвертого боку, з того, звідки прийшла дівчина, раптом вирости густі колючі тёрни, через які не можна було пройти.

Стала дівчина пóсеред галявини і дуже злякалась. А лісовик тим часом, перетворівшись на молодого красеня, вийшов до дівчини з-за стовбура старої сосни.

— Не бійся мене, дівчино красна. Я тобі зла не вчиню. Лише одне ти мусиш зробити: стати моєю і залишитися у мене жити, бо в цьому лісі я цар і повелитель, якому підвладне все, — сказав до дівчини.

— Ніколи в світі, — скрикнула дівчина, шукаючи очима дорогу до відступу.

Тоді лісовик зареготав страшним реготом, підстрибну́в і перетворився на бридко́го кощавого діда. На голові в нього ріс сірий мох, замість носа стирчав сучок, а руки і ноги нагадували покручені всохлі гілки. Підскóчило страховисько до дівчини, ухопило її руками-гілками за гнучкий стан. З ляку й огиди щосили вдарила вона лісовика у бридку пику. Почувся тріск, ніби зламалася суха гілка, і потво́рний лісовий дух випустив дівчину, вхопившись за своє обличчя. Упав на землю і почав корчитися, завиваючи.

Дівчина поривалася бігти, але не могла зробити й кроку: якась невидима сила тримала її на місці. То лісовик напустив на неї змóру. Руки в дівчини опустилися, ноги підкосилися, і вона впала, заколисана дивним сном.

Ўхкаючи пúгачем, підстрибуючи і перекида́ючись, лісовик бігав по галявині. А дівчина покривалася голубизною весняного неба, танула на очах і зовсім зникла. На тім місці, де вона лежала, пробилася з-під землі гарна фіолетова квітка.

Так розповідає легенда. Тому і сон-травою називають цю квітку. А що свіже листя її отруйне — то від гіркоти і огиди до бридкого злостівого лісовика. А ліки цілющі, якими багате висушене листя сон-трави, — то від щедрого і доброго дівочого серця.

- Де і коли відбувалися події, описані в легенді? Підтвердь словами з тексту.
- Знайди і прочитай у тексті слова, за допомогою яких ми можемо уявити місце події.
- Прочитай опис лісовика в образі діда.
- Як у легенді розповідається про те, чому квітку сон-трави так назвали?
- Що в тексті сказано про листя квітки?
- Чим легенда схожа на чарівну казку?
- Поділи текст легенди на частини і склади план.
- Що народ хотів сказати цією легендою?

- У давнину вважали, що сон-трава — квітка чарівна, магічна. Ця рослина має лікарські властивості. Склади свою легенду про квітку.

А ти знаєш?

Сон-трава — рідкісна рослина, записана в Червону книгу. Її треба берегти й охороняти.

Прочитай правильно

Бузько́, бузьчи́ха, бузьче́нята, бузо́к, бузи́на.

42

Федір Мамчур

БУЗИНА

Жив старий-престарий чоловік. Жив самотньо. Мав тільки одного-єдиного сусіда — бузька на даху своєї хатини. Бузьок, щоправда, жив не сам: кожного року прилітав він навесні зі своєю бузьчихою, клекотали удвох, вітали старого. А він виходив із хати, дивився з-під долоні на бузьків і щось ніби промовляв до них. Ніхто, правда, не чув, а тільки казали, що було таке.

Потім бузьки виводили троє-четверо бузьченят і вчили їх літати.

Одного разу молоде бузьчення, не розрахувавши своїх ще заслабких сил, упало в глибоку прірву, зламало собі ніжку і крило пошкодило. Бачив те нещастя старий чоловік. І хоч який був квóлий і нéмічний, але підібрав зрánеного птаха і приніс його до себе. Десь із місяць виходжував його, а коли ніжка і крило зовсім зажили, виніс надвір і відпустив до пташиної родини, яка вітала його радісним клетотáнням...

Восени полинули бузьки в далекий вирій. Минула зима... А коли з-за гір повіяли теплі весняні вітри, повернулися знову до хатини старого. Лиш не старі, а молоді: той самий, якого врятував він від загибелі, і його молода бузьчиха.

І кожне з них принесло у дзьобові по зернині. Поклали ті зернята на долоню старому, і зрозумів він, що не прості то зерна, а чарівні, принесені з країв, де квітує вічне літо. І що тільки любов і вдячність підказали бузькам, які саме зерна потрібно принести старому.

Оту зернинку, що приніс бузьок, посадив старий біля самої хати, а ту, що принесла бузьчиха — над кручею. Поливав їх водою з джерела. І зросли з тих зерен небачені тут раніше кущі. Зацвіли вони травневої пори пахучими квітами: бузьків кущ — бузковими кетягами, а бузьчишин — білими, схожими на парасольки, суцвіттями. Отоді й назвав той вдячний чоловік бузьків кущ бузком, а бузьчишин — бузиною.

Бузок веселив зір своїм цвітом, а бузина дарувала старому цілющі ліки від багатьох хвороб.

А коли старого вже не стало на світі, розрослися оті кущі по всьому краю. І залишилися люди вдячні старому, що навчив їх робити з бузини ліки...

- Про що розповідає легенда?
- Чому старий чоловік забрав молоде бузьчення до себе додому?
- Як птахи віддячили старому?
- Які кущі вирости з тих зернят, що принесли бузьки чоловікові? Покажи їх на ілюстраціях до тексту (с. 95).
- За що люди вдячні старому чоловіку?
- Визнач головну думку твору.
- Склади план легенди. Перекажи легенду за планом.

Пригадай та розкажи про добру справу, яку ти зробив (зробила) у своєму житті. Хто з дорослих тобі допомагав?

Народна легенда

ЗВІДКИ ПІШЛО ПРИЗВИЩЕ ТА ІМ'Я БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Батьків Богдана Хмельницького не знає і не бачив ніхто. А на горі, де зараз церква, жив собі дід із бабою. Біля них ріс густий-густий хміль. У діда й баби не було дітей, і вони по цьому журилися.

Якось ранком вийшов дід із хати, почув ніби дитячий голос. Дід почав пробирати руками хміль і пішов туди, звідки чув голос. У густому-прегустому хмелю він знайшов хлопчика. Дитина лежала перед ним, а в голові в неї сяяло сонце. Дід перехрестився, узяв дитину і по-ніс до хати, а сонце теж пішло за ним. Тільки дід увійшов у хату, як побачив, що стіни розступилися, і на місці старої хати вирости палати, і в усіх палатах ясно-ясно стало.

Дід і баба назвали цю дитину Богданом Хмельницьким. Це тому, що вони думали, що сам Бог їм послав цю дитину, а Хмельницький — тому, що знайшли хлопчика в хмелю.

Старовинний портрет
гетьмана Богдана
Хмельницького

Ріс Богдан не по днях, а по годинах... Скоро виріс, і до нього з усіх усюдин сходилися козаки, а він що скаже, то так ті козаки і слухають його. Богдан зі своїми козаками побудував церкву неподалік від своїх палат, а під церквою викопав підземні сховища, якими водив свої коні до річки Тясмин напувати. А як нападали на нього вороги, то він ішов із козаками в ті сховища, а потім зненацька виходив звідти й перемагав ворогів. Сильною і мудрою людиною був Богдан Хмельницький.

- Розкажи, як у легенді пояснюється походження прізвища та імені Богдана Хмельницького.
- Яку хитрість придумав гетьман на випадок, якщо ворог оточить?

А ти знаєш?

Богдан Хмельницький — славетний гетьман України. Він очолював Військо Запорозьке, водив козаків у військові походи, намагаючись здобути волю українському народу.

Я — дослідник

Дізнайся, чи є у твоїй місцевості пам'ятник славному гетьману України. Чи є вулиця, названа на його честь?

Я — дослідниця

Наші проекти

Намалюйте ілюстрацію до однієї з легенд.

Складіть відгук на прочитану легенду.

Дізнайтеся легенду про походження вашого населеного пункту.

Візьміть у бібліотеці книжку з легендами і прочитайте її.

Читаю байку для науки

У цьому розділі ти прочитаєш твори одного з найдавніших літературних жанрів — **байки**.

Байка — невеликий, найчастіше віршований твір повчального змісту. У байках люди зображуються в образах рослин, тварин, різних предметів, але їхні вчинки і слова нагадують людські.

Більшість байок складається із двох частин: *розповідь* про якийсь випадок, подію і *повчальний висновок* — **мораль**.

З висновку читачі можуть зрозуміти, що схвалюється, а що засуджується у творі, як слід чинити в житті. Повчальний висновок може бути і на початку, і наприкінці твору.

Автора байки називають **байкарем**. Засновником байки, тобто першим байкарем, вважають давньогрецького письменника **Езопа**.

Послухай байку Езопа «Пастух-жартівник».

- Яку подію описано в байці?
- Які людські вади в ній висміюють?
- Вислови своє ставлення до головного персонажа.
- Яку мораль висловлено в байці?

Прочитай правильно

Спітқає, відсіч, невдóвзі, візьмётся, огóвтaвся.

Езоп

ДВОЄ ПРІЯТЕЛІВ І ВЕДМІДЬ

Двом приятелям випало одного разу йти вкупі з села до міста. Дорога пролягала через густий ліс.

— А чи не спіткає нас яке лихо в путі? — питає один. — Ану ж нападе дикий звір?

— Нема чого боятися. Коли що й трапиться — нас двоє, будь-кому дамо відсіч.

Невдóвзі дісталися приятелі лісу й пішли попід високими деревами. Аж раптом звідки не візьмётся ведмідь. Один з приятелів, ледве його забачивши, кинувся до високого дерева і вмить відерся під самісінький вершечок. Він знав — ведмідь високо не вилізе.

Другий ішов трохи позаду й роззирався навсібіч. А коли помітив звіра, було вже пізно. Видиратися на дерево — марна справа, ведмідь наздожене. Треба придумати щось інше. І чоловік упав додолу та прикинувся неживим, бо знав — ведмідь ніколи не чіпає мертвих.

Ведмідь підійшов і вгледів його. Тихенько нахилився над головою. Чоловік затамував подих. Обнюхав його ведмідь, бачить — не дихає, то й подумав, що мертвий і подався своєю дорогою.

Підвівся чоловік, нажа́ханий, блідий, не вірячи са́мому собі, що врятувався від ведмежих обіймів.

А приятель усе те бачив з дерева і коли огóвтався, зіз із дерева, підійшов та й каже:

— Коли б ти знав, як злякався я за тебе! Дуже радий, що ти врятувався, братику мій! Ну а тепер розкажи, що тобі шептав на вухо бурміло?

— Сказав, щоб я ніколи не ходив нікуди з приятелями, які в скруті кїдають мене самого і чимдуж тікають, рятуючи власну шкуру.

— Отак і сказав?— здивувався приятель. — Ти ба, який розумний!

— Отак. І він правий, бо друзі пізнаються в біді.

Переклад з новогрецької

Володимира Забаштанського та Анатолія Чердаклі

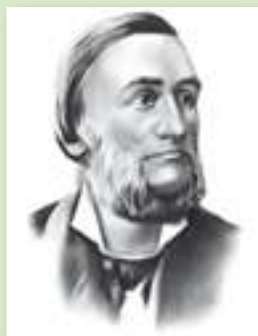
- Чи можна цих приятелів назвати друзями? Чому?
- Які почуття пережив кожен приятель?
- Які риси характеру засуджуються в байці?
- У яких словах виражена мораль байки? До якого жанру усної народної творчості можна віднести цей вислів?
- Розглянь ілюстрацію до байки на с. 99. Прочитай частину тексту, яку вона ілюструє.

● **Обговоріть!** Чи могли б події розвиватися по-іншому? Як саме?

Знаменитий український байкар і видатний дитячий поет **Леонід Глібов** (1827–1893) народився на Полтавщині в селі Веселий Поділ. Ще навчаючись у гімназії, почав писати вірші. Більшу частину життя Леонід Глібов прожив у Чернігові. Тут він працював у школі, багато писав.

Поет створив понад 100 байок, 50 віршованих загадок, жартівливих пісеньок та віршів для дітей. Ці дотепні, щирі твори поет друкував під псевдонімом *Дідусь Кенир*.

45

КОНИК-СТРИБУНЕЦЬ

У степу, в траві пахучій,
Коник, **вдátний молодець**,
і веселий, і співучий,
і **провóрний стрибунець**,
чи в пшени́ченьку, чи в жито,
досхо́чу розкошував

і цілісінькеє літо,
не вгаваючи, співав;
**розгулявся на всі боки,
все байдуже, все дарма...**
Коли гульк — аж в степ широкий
суне злючая зима.
Коник плаче, серце мліє;
кинувся він до Мурав'я:
— Дядьку, он зима біліє!
От тепер же згину я!
Чуєш — в лісі ворон криче,
вітри буйнії гудуть?
Порятуй, порадь, земляче,
як це лихо перебудуть!
— Опізнився, небораче, —
одказав земляк йому, —
хто кохав життя ледаче,
непереливки тому.
— Як же в світі не радіти?
Все кругом тебе цвіте, —
каже Коник, — пташки, квіти,
любє літечко на те;
скочиш на траву шовкову —
все співав би та співав... —
На таку веселу мову
Муравей йому сказав:
— Проспівав ти літо Боже —
вдача вже твоя така, —
а тепер танцюй, небоже,
на морозі гопака!

Вд́атний — зді́бний.

Розкошува́в — тут: жив безтурботно.

Небора́к — бідолаха; той, що опинився у скрутному становищі.

Неперели́вки — скрутнo, дуже погано.

Хто ледащо, тому їсти нема що.

- Прочитай байку мовчки.
- Прочитай виділені в тексті слова. Якого персонажа байки вони стосуються? Яку рису його характеру підкреслюють?
- Як і чому змінювалася поведінка і настрої Коника?
- У яких словах зосереджено повчальний висновок байки? Кого в ній засуджує автор?
- Вислови своє ставлення до кожного з персонажів твору.

● А ти любиш працювати? Яка праця дає тобі задоволення?

● Виберіть одне із запропонованих завдань і виконайте його.

● Уявіть, що Муравей забрав Коника на зиму до себе. Як би тоді закінчилася байка?

● Підготуйте інсценування за текстом байки. Передайте голосом, жестами, виразом обличчя своє ставлення до персонажів твору.

Павло Глазовий (1922–2004) — український поет-гуморист. Народився на Миколаївщині. У його творах відчувається любов до рідної землі, до свого народу, убоління за українську мову й українське мистецтво.

Байки Павла Глазового дотепні і влучні, розкривають веселу вдачу українців.

46

ЖОЛУДЬ

Над жолудем маленьким восени
сміялись, глузували бур'яни:

— Га-га! Лежиш та тлієш!

— Ха-ха! Рости не вмієш!

Прийшла весна.

Почав дубок рости

та стрімко набирати висоти.

Та як пустив коріння на всі боки,

та як почав з землі качати соки,

з цієї і з тієї сторони —

дзвенить, шумить!

А де ж ті бур'яни,
що з жолудя малесенького кпїли?
Розвіялись, пропали жартуни
і слїду за собою не лишили.
Із цього легко вивести мораль:
поглянь на себе,
потім зуби скаль.

Кпїли — насміхалися.

- Про кого і що ти прочитав (прочитала)? Як ти ставишся до дійових осіб?
- Як автор ставиться до жолудя? Підтвердь свою думку словами тексту.
- Прочитай слова бур'янів. Як треба прочитати ці слова? (Із насмішкою, зі знущанням, із вихваланням, самовпевнено.)
- Про які риси характеру бур'янів свідчить їхня поведінка?
- **Обговоріть!** Чи однакове значення мають слова **сміятися** і **насміхатися**?
- Що означає вислів **«скалити зуби»**?
- Як ти вважаєш, який саме момент передано на ілюстрації до цієї байки? Знайди його в тексті і прочитай.
- Сформулюй головну думку твору: що основне хотів сказати поет читачам?

Наші проекти

Створіть комікс за сюжетом байки Леоніда Глібова «Коник-стрибунець».

Подумай, про які події із твого життя можна скласти байку. Спробуй написати свою байку.

Дізнайтеся, хто з українських письменників (письменниць) створював байки.

Підготуйте твір-міркування «Чим цікава байка».

Квітує радісно весна

Ось і весна! Тануть сніги, біжать гомінливі струмочки, видзвонюють краплинами бурульки...

Про весну складено багато творів. Читаючи їх, звертай увагу на описи весняної природи. Спостерігай, які слова, образні вислови, порівняння вживають письменники та письменниці, щоб передати свої почуття до весни.

47

Спиридон Черкасенко

ЗИМА І ВЕСНА

— Насуплю я брови, —
говорить зима, —
і вітер з морозом повіє:
усе скрізь загине —
рятунку нема!
Під снігом замре, заніміє.
— А я засміюся, —
весна відмовля, —
і сонце пекуче засяє:
прокинуться лу́ки,
ліси і поля,
усе розцвіте, заспіває.

- Прочитай вірш мовчки.
- Між ким відбувається розмова у вірші?
- Якою ти уявляєш зиму? Чому?
- Розглянь ілюстрацію до вірша. Якою змалювала художниця весну?
- Підготуйтеся прочитати вірш в особах. Обговоріть, з яким почуттям і силою голосу слід читати слова зими? А весни?
- Прочитайте вірш в особах. Спробуйте себе в різних ролях, щоб зрозуміти, яка роль вдається краще.

Послухайте текст Антоніни Назáренко «Який це місяць?» і дайте відповідь на запитання, яке міститься в заголовку.

- Про які зміни в природі розповідає Антоніна Назаренко?
- З чого зрозуміло, що це рання весна?
- Як же називається цей весняний місяць?

48

Прочитай правильно

Притру́шує, пригрі́тих, сльозя́ться, передчу́ттям, підтри́мують, поверну́вшись.

Степан Мацюцький

У ГОСТЯХ У ВЕСНИ

Ще ховаються по байра́ках сірі брили злежаного снігу. Уночі морозець притру́шує білою пудрою зелене листя осоки на болоті, а вже красується золотими сережками ліщина і на пригрітих сонцем галявинах випина́ються молодими соковитими стрілами трави.

У таку пору я поспішаю в ліс. Поспішаю в гості до самої весни.

Ранок теплий, сонячний. Дихає свіжістю земля. Сльозя́ться крихітні струмки, шукають дорогу до річечки. Ліс живе передчу́ттям зеленої повені листя і трав. Він посвітлів, виграс нові́ми кольорами, звуками.

Чуєте: з вільшника долинає голосна пісня: «При-йди-кум... чай-пить... чай-пить...». Хто ж це запрошує випити чаю? Та це ж співочий дрізд! Він зовсім недавно повернувся з далекої Африки й тепер спішить повідомити про це ніжними трéлями. Дрозда́ підтримують і зяблик, і шпак. Вони також радіють, поверну́вшись до рідного лісу. Синиця, яка ніколи не бачила заморських земель, дивиться на них з особливою заздрістю.

А от вівсянка і досі не йме віри, що настала весна. Сидить на сосновій гілці і все перепитує: «Чи це так? Чи це так?». «Так, так, так», — відповідає їй дятел. «Угу, угу», — підтакує горлиця. Здається, пернате населення лісу шаленіє від п'яного повітря, світла, тепла.

Йду лісовою стежкою і скрізь бачу прикмети весни. Серед чагарників пурхає метелик — кропив'янка. На крильцях — справжня веселка: чорні, жовті, коричневі розводи на червоному тлі, блакитна мерéжка. І раптом не стало метелика. Де ж він подівся? Ага, сів на торішню траву склав крильця і став непомітним. Гарно замаскувався. А коли розгорнув крильця — у повітря знов злетіла барвиста квітка.

Побачив я і сонечко. Воно сиділо на сухому стеблі деревію і ніяк не могло відважитись на політ, хоч і піднімало червоні з чорними цятками надкрілля. Узяв я комашку в долоню і зігрів своїм диханням. Сонечко розправило крильця і зникло з очей. Що не крок — то нова зустріч...

Цілий день блукав я весняним лісом. А під вечір зяблик попередив мене: збирається на дощ. На гарну погоду він співає веселу пісеньку, а перед дощем починає одноманітно свистіти.

Що ж, пора йти додому.

Байра́к — яр, порослий лісом, чагарником.

- Про які ознаки весни ти прочитав (прочитала) в оповіданні?
- Як саме письменник причетний до подій, описаних у творі?
- Що описує автор на початку твору? Про що пише далі? Чим закінчує твір?
- Відшукай слова, якими автор описує **осоку, ліщину, траву**.
- Кого він побачив у лісі? А кого почув?
- Прочитай, як співає-промовляє **дрізд, вівсянка, дятел, горлиця**. Відшукай слова, які вказують на те, як читати цю частину твору. Прочитай її, передай настрій, викликаний приходом весни.
- Кого автор називає барвистою квіткою?
- Що нового з життя птахів ти дізнався (дізналася) із прочитаного твору?
- Поставте одне одному запитання за прочитаним твором.

Поетеса **Ліна Костенко** народилася в 1930 році в містечку Ржищів на Київщині в родині вчителів. Писати почала з дитинства.

У своїх творах Ліна Костенко розповідає про історію України, вчить любити і берегти природу. Для дітей поетеса видала збірку віршів «Бузиновий цар». Вірші цієї збірки навчають дітей фантазувати, спостерігати і відкривати таємниці прекрасного.

ВЕРБОВІ СЕРЕЖКИ

Біля яру, біля стежки
одягла верба сережки.
Головою хилитала,
потихесеньку питала:

— Де ота біленька хатка,
що гарнесенькі дівчатка?
Хай би вибігли до стежки.
Подарую їм сережки.

- Про які сережки йде мова у вірші?
- Відшукай ті рядки, які треба читати тихо. Чому? Прочитай їх.
- Назви пари римованих слів.
- Уяви картину, яку описала поетеса у вірші. Що в ній казкового?

БЕРІЗКИ ПО КОЛІНА У ВОДІ

Перея́рками та узлі́сками,
по розлитій з весни воді
гуси плавають між бері́зками,
білі-білі, як лебеді.

Ані шелесту, ані брі́зочки,
ні далекого шуму коліс.
Лиш гусей лебедина нізочка
оги́нає струни бері́з.

Пере́ярки — поперечні глибокі западини на землі.
Узлі́ски — смужки дерев на краю лісу, узлі́сся.

- Чому берізки стоять по коліна у воді?
- Яке порівняння використовує поетеса для опису гусей?
- Якими словами письменниця передає тишу? З якою інтонацією краще читати це речення?
- Які почуття викликає у тебе описана у вірші картина?
- Підготуйся до виразного читання вірша.

Література в колі мистецтв

Костянтин Степанюк. Повінь

- Яку пору року зобразив художник?
- Яке весняне явище привернуло його увагу?
- Що на картині нагадує дзеркало?
- Як показано, що воді немає ні кінця, ні краю?

Прочитай правильно

50

Різноба́рвні, спала́хують, за́квітча́всь, узгі́рок, невдо́взі.

МІСЯЦЬ-КВІТНИКАР

Піду у ліс — і крізь весняні віти
побачу: ходить квітеня по траві.
Де він ступне, там різнобарвні квіти
спалахують, як вогники живі.
Зоріє ряст, і стелиться барвінок,
і сон-трава прокинулася від сну,
і завітчавсь фіалками узгірок,
нагадуючи клумбу запашну.
Гуде бджола. В пилку у неї лапки
і хоботок в солодкому меду.
Невдовзі жовті сонечка-кульбабки
підсвітять ніжну зелень молоду.
А он тюльпан. Він у рожевий келих
збирає чисті краплі дощові.
Над ним тріпоче крильцями метелик,
барвистий, наче квітка у траві.
Куди не глянь — оновлення в природі,
і квіти ці — її щорічний дар,
і даремно кажуть у народі,
що квітеня — щедрий місяць-квітникар.

Наталія Шайкіна.
Лісова красуня

- Який період весни описано у вірші?
 - Як ти розумієш вислів «**ходить квітеня по траві**»?
 - Знайди порівняння у вірші. Що ними автор хотів сказати?
 - Чому в народі місяць квітеня називають **квітникарем**?
 - Позмагайтеся, хто більше назве квітів, згаданих у вірші.
 - Що ти знаєш про весняні квіти, крім того, що вони ніжні, гарні?
- **Обговоріть!** Чому кажуть, що квіти — окраса землі?

Література в колі мистецтв

- Чи упізнали ви лісову красуню — квітку, зображену на картині Наталії Шайкіної?
- Що в ній особливе? Яку форму мають пелюстки?
- Доберіть рядок із вірша, яким можна підписати цю картину.

Квітеня землю квітчає, з вирію пташок стрічає.

Я — дослідник

Придивіться: особливої краси і кольорової виразності надає весні квітування. Об'єднайтеся у групи. Оберіть одне із запропонованих завдань для своєї групи.

- Дізнайтеся, чому перші квіти весни називають **первоцвітами**.
- Дослідіть, яких кольорів бувають весняні квіти.

51

Я — дослідниця

Наталія Козлєнко

НЕ ЗРИВАЙТЕ ПЕРВОЦВІТИ

Тане сніг, весна, відлига...
Рушила по річці крига.
Сонце світить, пригріває,
йде тепло, зима тікає.
В лісі сніг іще лишився,
під деревами укритися.
Сніг від сонечка сховався,
тепліх променів злякався.
Та з-під снігу — справжнє диво:
первісток весни сміливий
показав чоло тендітне,
пелюсткове і привітне.
То підсніжник, первоцвіт,
сніг долаючи і лід,
прагне з сонцем привітатись
і з весною обійнятись.

Не зривайте первоцвіти!

Помилуйтеся на квіти!

**Той, хто робить з них букети,
знищує життя планети.**

- Про що розповідає авторка? Що її турбує?
- Знайди підсніжники на фотоілюстраціях.
- Підготуйся до виразного читання вірша. Прочитай вірш своїм друзям (підругам).

Цей вірш потрібно читати повільно, щоб передати красу і ніжність весняної природи і квітки підсніжника. Виділені рядки читай переконливо, щоб друзі зрозуміли, що первоцвіти потрібно охороняти.

Я — дослідник

Які з первоцвітів рідкісні? Визнач, чому вони зникають. Підготуй пропозиції, які сприятимуть збереженню ранньоквітучих рослин і запобігатимуть їхньому зникненню.

Я — дослідниця

А ти знаєш?

Кожної весни ти бачиш, як у перехрестях, просто на вулицях чи зупинках люди продають букетики конвалій, підсніжників, пролісків... Зривання первоцвіту завдає невинної шкоди українській природі — адже рослини не встигають розмножуватися, і їх щороку стає все менше! Вже за кілька десятиліть наші улюблені перші весняні квіти можуть зникнути взагалі.

Прочитай правильно

52

Прислухайтесь, птаство, вівчарики, найгучніший.

Олександр Копиленко

НАЙВЕСЕЛІШИЙ МІСЯЦЬ

Найвеселіший місяць — травень. Прислухайтесь до пташиного хору в лісах, парках, садках. На різні голоси славлять весну дрозди, коноплянки, вівчарики, щігlickи та інше голосисте птаство. А он здалеку озвалася іволга. Десь гучно закувала зозуля.

Та найгучніший голос у соловейка. Серед свіжого листя кущів затаївся цей невтомний співак, і чути його чистий голос далеко-далеко...

Травень літо в гості чекає.

Навіть он в озері завзято змагаються у своїх співах жаби. Буйно піднімаються хліба, трави, а над ними, мов чорні стріли, шугають ластівки. Здається, що вони ніколи й не відпочивають.

А ось при дорозі сховалася в траві кульбабка. Голівка її в біленькій прозорій шапочці. Зірвеш обережно цю шапочку, подмеш на неї — і поніс вітерець малесенькі пухнасті парашутики. А під кожним парашутиком насіннячко висить. Там, де сяде парашутик, — нова кульбабка виросте.

Насувається здалеку темна хмара. Загуркотів перший весняний травневий грім. Мабуть, дощ буде! Треба кудись ховатися!

- Про який період весни розповідає автор?
- Голоси яких птахів він почув?
- У кого із птахів найгучніший голос?
- Голоси яких птахів ти вже чув (чула) цієї весни?
- Прочитай абзац, у якому розповідається про кульбабку.
- Знайди і прочитай речення з порівняннями.
- Чому автор називає травень найвеселішим місяцем?

Наші проекти

Створіть лепбук «Із природою друзи — первоцвіти бережи!».

Складіть розповідь (есе) про власні почуття, які викликає у вас весняне пробудження природи.

Чудова пора року — весна! Дізнайтеся, чому її так назвали.

Підготуйте розповідь про одного з письменників (одну з письменниць), у творах якого (якої) йдеться про весну.

Поезія — це сила чарівна, що музикою серце надихає

У цьому розділі ти прочитаєш вірші українських поетів і поетес.

Читаючи, звертай увагу на те, як поети і поетеси діляться з нами своїми почуттями, враженнями від побаченого, почутого, пережитого.

Леся Українка (1871–1913) — найвідоміша українська поетеса. Народилася Леся — Лариса Косач — у місті Новограді-Волинському, у великій дружній родині. Її мама — відома письменниця Олена Пчілка.

Леся ще з дитинства виявила поетичний талант, здібності до вивчення мов, вона гарно малювала і грала на фортепіано. Але у дванадцять років дівчинка захворіла на тяжку хворобу. З роками недуга все більше мучила Лесю, та вона була терплячою і гордою.

У своїх творах поетеса розповідає про любов до свого краю, народу, про красу рідної землі. Твори Лесі Українки читають і цінують дорослі й діти.

53

ЯК ДИТИНОЮ, БУВАЛО...

Як дитиною, бувало,
упаду собі на лихо,
то хоч в серце біль доходив,
я собі вставляла тихо.

«Що, болить?» — мене питали,
але я не признавалась —
я була малою горда, —
щоб не плакати, я сміялась.

Маленька Леся
із братом Михайлом

За усмішкою часто сльоза прихована.

113

- Поясніть, як ви зрозуміли значення висловів «**упаду собі на лихо**», «**в серце біль доходив**».
 - Висловіть міркування. Чому дівчинка, «**хоч в серце біль доходив**», не плакала?
 - Які риси характеру допомагали їй переборювати біль? Доведи це рядками вірша.
-
- Підготуйтеся до виразного читання. **Обговоріть!** З якою інтонацією слід читати вірш, щоб передати настрій Лесі?
-
- Уважно розглянь світлини на с. 113. Розкажи, з чого видно, що це не сучасні фото. Про що можна дізнатися з цих фотографій?
 - Які запитання ти маєш до цих фотографій?

ВИШЕНЬКИ

Поблискують черешеньки
в листі зелененькім,
черешеньки ваблять очі
діточкам маленьким.

Дівчаточко й хлоп'яточко
під деревцем скачуть,
простягають рученята
та мало не плачуть.

Раді б вишню з'їсти,
та високо лізти,
ой раді б зірвати,
та годі дістати!

«Ой вишеньки-черешеньки,
червонії, спілі,
чого ж бо ви так високо
виросли на гіллі!»

«Ой того ми так високо
виросли на гіллі, —
якби зросли низесенько,
чи то ж би доспіли?»

- Що привернуло увагу маленьких діток на дереві?
- Чому вони не могли дістати ягідок?
- Що діти роблять для того, щоб дістати вишні?
- Про що діти запитують? Як вони звертаються до ягідок?
- Що могло статися, якби вишні вирости низенько?
- Знайдіть у вірші пестливі слова. Для чого їх використала поетеса?

Славетний український поет **Тарас Шевченко** (1814–1861) народився в селі Мórинці, що на Черкащині.

У дитинстві Тарас був допитливим, мрійливим хлопчиком. Любив бавитися з дітворою, слухати казки, пісні, а ще більше — хотілося йому вчитися малювати. І завдяки таланту і щирим друзям Тарас Шевченко таки став художником. А згодом почав писати вірші.

У своїх віршах і живописі митець змальовував прекрасну українську природу, народний побут, мову, звичаї. Усьому світові відома його книжка «Кобзар». Вірші Тараса Шевченка перекладено різними мовами.

Тарас Шевченко.

Автопортрет.

Написаний 1840 р.

54

* * *

Зацвіла в долині
червона калина,
ніби засміялась
дівчина-дитина.
Любо, любо стало,
пташечка зраділа
і защебетала.
Почула дівчина
і в білій свитині
з біленької хати
вийшла погуляти
у гай на долину...

Марина Михайлошина.

Ілюстрація

до «Дитячого кобзаря»

- Які картини ти побачив (побачила) за словами вірша? Які звуки почув (почула), читаючи вірш?
- Відшукай слова, якими поет описує калину. З ким він її порівнює?
- Розглянь ілюстрацію. Хто на ній зображений? Який вигляд має дівчина? У що вона вбрана? Який у неї настрій?
- Підготуйтеся виразно прочитати вірш. Передайте його настрій, почуття замилювання красою природи. **Обговоріть!** Де потрібно робити малу, а де — велику паузу?

* * *

Тече вода з-під явора
яром на долину.
Пишається над водою
червона калина.
Пишається калинонька,
явір молодіє,
а кругом їх верболози
й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
та попід горою.
Хлюпощуться качаточка
поміж осокою.
А качечка випливає
з качуром за ними,
ловить ряску, розмовляє
з дітками своїми.

Тече вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло дівча воду брати,
брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
в садок погуляти,
порадитись, кого б то їм
своїм зятем звати?

Марина Михайлошина.
Ілюстрація
до «Дитячого кобзаря»

- Які картини природи змальовано у вірші? Скільки їх?
- Які звуки можна почути за словами вірша?
- Прочитай рядки вірша, до яких подано ілюстрацію.
- Що потрібно змінити на малюнку, щоб проілюструвати інші частини вірша?
- Підготуйтеся до виразного читання вірша. **Обговоріть!** З яким настроєм, якою інтонацією та в якому темпі потрібно читати вірш? (Розмірено, лірично, ніби милуючись чарівними краєвидами.) Де потрібно робити паузи?
- Вивчіть вірш напам'ять.

Поет **Олександр Олесь** (1878—1944) — Олександр Кандиба — народився в місті Білопільля на Сумщині.

Першою Сашковою вчителькою була мама. Саме вона навчила його читати, і вже у чотири роки хлопчик міг впоратися із цим завданням. Дитячі роки Олександра минули серед мальовничої природи. Ці роки, за словами поета, були для нього «суцільною казкою», а про враження дитинства він потім розповів у своїх віршах.

Для дітей поет створив чудові вірші, п'єси, казки. Уважно вчитайся в його поетичні рядки — і ти відчуєш, як навколишній світ виграє неповторними звуками і різнобарв'ям кольорів.

СТЕП

Степ весною — наче килим,
сонце кидає нитки,
вишиває візерунки,
то розв'оди, то квіткі.
Зеленіє степ весною,
з кожним днем пишніш стає,
то обсіплеться росою,
то враз пахощі поллє.

Степ у літі — наче море,
розіслався навкруги,
хто його обійме зором,
хто углядить береги?!
Ось подув південний вітер,
захиталось море трав.
Справді, гляньте: степ широкий
буйним сизим морем став!

Мов пустеля неоглядна,
 степ пожовклий восени.
 Мов пісок, рудіють трави,
 не шумлять уже вони.
 Не почуєте вже співу
 голосних дзвінких пташок,
 не побачите нідé вже
 ні розводів, ні квітóк.

Степ зимою — мов перина,
 біла, рівна і м'яка.
 Спить на ній зима холодна —
 баба люта і лиха.
 Мертвий сон старої баби
 злі морози стережуть,
 доки їх вітри південні
 у яри не заметуть.

- Скільки картин природи змальовує поет? Прочитай, як він описує степ у кожному пору року.
- Відшукай і прочитай порівняння. Поміркуй, чому автор весняний степ порівнює з килимом, літній степ — із морем, осінній — із пустелею, зимовий — із периною.
- Чи можна визначити за описом, що автор більше любить певну пору року?
- Знайдіть і прочитайте прикметники, які вжито для опису **степу, моря, пташок, зими**.
- Який образний вислів тобі найбільше сподобався?
- Підготуйся прочитати вірш виразно. Поміркуй, якими мають бути інтонація та темп читання, щоб передати красу степу в різні пори року.
- 📌 ● Розглянь ілюстрації до вірша на с. 117—118. Чи вдалося художниці передати захоплення поета красою степу в різні пори року?
- 🎨 ● Намалюй власну ілюстрацію до тієї частини вірша, яка на тебе справила найприємніше враження.

Поет **Грицько Бойко** (1923–1978) — відомий гуморист. Народився в селі Оленівка на Донеччині. Щодня Грицькові доводилося вставати вдосвіта, кілька кілометрів іти пішки до станції, щоб потягом дістатися до школи. Але він не зважав на труднощі, бо дуже хотів учитися.

Ще юнаком зі шкільної парти пішов на фронт, а повернувся звідти тяжко пораненим. Після війни майбутній письменник навчався на літературному факультеті Донецького педінституту.

Друкуватися почав ще школярем. Письменник видав близько ста книжок для дітей. Це вірші, казки, веселінки, скоромовки, лічилки, загадки.

ПРОВАЛИВСЯ ПО КОЛІНА

— От на лижах я спутився!

Мчав, як тільки міг!

Та упав і провалився

по коліна в сніг...

— А чого ж в снігу шапчина

й очі повні сліз?

— Провалився я по коліна...

Головою вниз!

56

- Чим кумедна ситуація, у яку потрапив хлопчик?
- Який настрій вірша?
- Прочитай пари слів, які римуються.

БАБУСЯ І ВНУК

Бабуся внука колисає,

а внук ніяк не засинає.

Розповіла вже всі казки,

і віршики, і приказки.

Стомила, та все ж співає, —

а внук ніяк не засинає.

Аж враз в кімнаті тихо стало —

мабуть, уже заколисала...

Веселинки розважають і життя навчають.

119

Та ні, знов пісенька луна:
якась тонка і голосна.
Піду в кімнату подивлюся —
щось наче голос не бабусі.
Зайшов — побачив я дива:
бабуся спить, а внук співа!

- Який настрій вірша?
- Прочитай рядки, які викликали в тебе усмішку.
- Знайди і прочитай слова, що римуються.

БУЛКА З МАСЛОМ

Стоїть і гірко плаче Надя:
— Віддайте булку з маслом, дядю!
— Та я ж не брав, дівчатко миле...
— А ви на неї, дядю, сіли!

ДЕ ІВАНКО?

— Де Іванко? — запитав
наш учитель Тóму.
— Та він ногу поламав
і побіг додому!

57

Олександр Подоляк

МІЙ ЗОРЕЛІТ

Якби збудували такий зореліт,
що міг би літати так швидко, як слід,
на тім зорельоті, великий, як тато,
я міг би далеко-далеко літати.
Про мене писали б новини в газети,
бо я б відкривав невідомі планети.
Я маю книжки, я читав Інтернет,
я знаю, у Всесвіті безліч планет.
Бувають планети холодні, як лід,
із гірки там ковзав би мій зореліт.
А може, бувають планети й надуті,
і можна плигати там, як на батуті.
Напевно, бувають планети з піску —
верблюда беріть на планету таку,
бо знають же всі, що вправніше, ніж люди,
в піщаних пустелях мандрують верблюди.

А як би цікаво було на планеті,
де мешкають лиш іграшкові ведмеді!
А скільки смачного я з'їсти би мусив
у світі, який населяють бабусі!
Планету піратів, планету китів,
планету, де роблять хати без кутів,
планету, де всюди самі лиш кути,
планету, де всюди самі лиш коти,
планету із вати, планету із кріці,
планету, де завжди веселка іскриться,
планети із солі, із цукру, із перцю,
планету, що формою схожа на серце,
планети смугасті, рябі і картаті
я б першим позначив на зоряній карті.

Криця — сталь, твердий метал.

- Про що мріє хлопчик? Яким ти уявляєш цього мрійника?
- А які в тебе мрії?
- Чи хотів би (хотіла б) ти мати зореліт? Яку планету ти хотів би (хотіла б) відкрити, якби у тебе був зореліт?
- Вибери одне із запропонованих завдань і виконай його.
 - Уяви, що ти потрапив (потрапила) на планету роботів. Як змінилося б твоє життя?
 - Уяви, що ти відкрив (відкрила) нову планету, придатну для життя. Як людство скористалось би твоїм відкриттям?

Перегляньте відео і здійсніть уявну подорож на зорельоті у відкритий космос.

- На яких планетах Сонячної системи ви побували?
- Про які особливості планет дізналися з відео?

Майбутнє належить мрійникам.

Письменник **Сашко Дерманський** — наш сучасник. Народився 1976 року в селі Гайворон на Київщині. Автор популярних пригодницьких повістей і казок для дітей, зокрема ділогії «Чудове Чудовисько», «Царство Яблукарство», «Король буків, або Таємниця Смарагдової книги», «Казки Дракона Омелька» та інших.

58

КОГО БЕРУТЬ У КОСМОНАВТИ

Скажу вам, космонавтом
не кожен зможе бути:
їм Землю ледве видно
і геть-геть-геть не чути.
У космосі чужому,
у космосі німому
буває трохи сумно
і хочеться додому.
І хочеться на землю
ступити, й навіть сісти,
і хочеться до мами,
і смачно попоїсти.
Бо там немає каші
і смажених опеньків,

з харчів там тільки паста
у тюбиках маленьких.
Там іграшок немає
і музика не грає,
хоча ніхто не сварить,
але й не пригортає.
Ну як не занудьгуєш?
Ну як тут не заплачеш?
Тим більше, що не чує
ніхто тебе й не бачить.
Тому-то в космонавти,
для боротьби з нудьгою,
беруть лише веселих —
таких, як ми з тобою!

- Про кого вірш? Як ти вважаєш, цей вірш серйозний чи жартівливий? Поясни чому.
- Які епізоди вірша видались тобі найбільш смішними? Що саме розвеселило?

- Чому не кожен може бути космонавтом, на думку героїв вірша? А насправді?
- Чи доводилося тобі почуватися так, коли «трохи сумно і хочеться додому»? Коли і де? Як вдалося розрадити себе?

Пригадайте, що ви вже знаєте про загадки.

Загадки бувають не лише народні, а й **авторські**.

Валентин Кирилєнко

* * *

Випливає з-за гори,
загляда у всі двори,
сіє, сіє позолоту,
всіх скликає на роботу,
осяває все навкруг
чарівний червоний круг.

- Про який чарівний круг ідеться в загадці?
- Складіть свою загадку про місяць.

Акрівірш — це вірш, у якому перші літери кожного рядка, які прочитуються згори вниз, утворюють слово або речення.

59

Леонід Глібов

ХТО ВОНА?

Лиха зима сховається,
а сонечко прогляне,
сніжок води злякається,
тихенько тануть стане, —
і здалеку бистресенько
вона до нас прибуде,
кому-кому любесенько,
а дітям більше буде.

Сонце для всіх однаково світить.

123

- Яке слово приховане в акровірші?
- Знайди незвичайні сполучення слів, які дають змогу уявити природу, як живу істоту.
- Хто автор акровірша? Що ти про нього знаєш? Які його твори вже читав (читала)?

Леонід Глібов

ХТО БАБА?

Сидить хитра баба аж на версі граба.
«Ой не злізу з граба! — дурить діток баба. —
Вловить мені тую курочку рябую,
А я подарую грушку золотую».

Василь Довжик

Срібна зірка, біла-біла,
на долоню теплу сіла.
І як сіла, то розтала —
голуба водиця стала.

Василь Довжик

Біля гаю хатку маю,
день у день я вилітаю.
Жде на мене праця влітку,
оглядаю кожну квітку.
Легко лину над лузком,
а частую всіх медком.

Дмитро Білоус

Розтина блакить гостроголова
Аж до зір готова досягти.
Космонавтики вона основа.
Екіпаж споряджено — лети!
Тут, у вірші, й відповідь готова.
А тобі лишається знайти.

● Складіть свій акровірш.

Відомий дитячий письменник **Анатолій Костецький** (1948–2005) народився в Києві у родині вчителів. Він змалку сидів на уроках літератури, які проводила його мама, охоче читав, малював і пробував віршувати.

Головні герої віршів Анатолія Костецького — твої однолітки, жваві й непосидючі, мрійники і фантазери. У своїх творах письменник пише про дитяче життя, сповнене відкриттів, вигадок, гумору.

НОВЕНЬКА

Сьогодні в третій клас до нас
прийшла «новенька» в перший раз.

Зайшла, весела й радісна,
і всім сказала:

— Здрастуйте!..

Що в класі почало-о-ся!

Одразу з місць своїх
посхоплювались хлопці,

мов хто підкинув їх.

Спочатку всі ходили

і голосно свистіли,

а потім по хвилини дві

стояли всі на голові,

а потім дехто по рядах
пройшовся пішки — на руках,

а потім кожний з нас робив
усе, що вмів і що не вмів!..

Не звівся із-за парти
лиш наш Юрко, відмінник.

Він кинув нам:

— Ну й жарти! —

і встав поволі, чинно

та до «новенької» сказав:

— А що! Сідаймо разом? —

І та — диви, яка! —

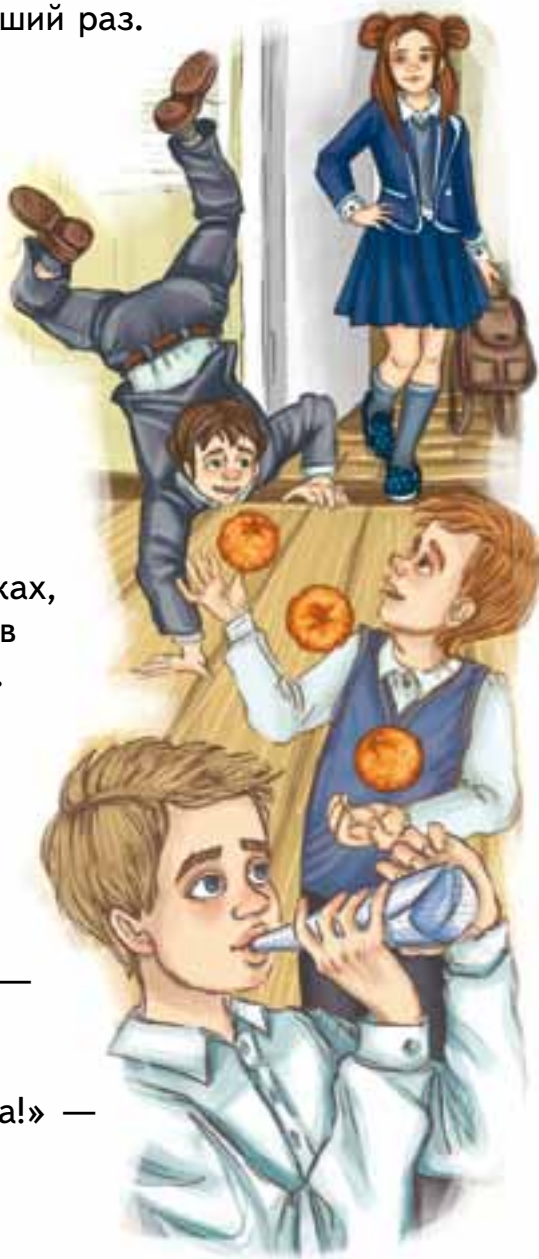
погодились одразу...

«Ну що ж! Не дуже й треба!» —

подумав я про себе.

І вирішив — до літа

відмінником зробитись!

- Про яку подію розповідає поет у вірші?
- Який настрій вірша?
- Чому хлопці посхоплювались, свистіли, на голові стояли?
- Чому ж дівчинка сіла з Юрком?
- Який епізод вірша зображено на малюнку?

Не хвалися силою, а хвалися вмінням.

ЯК ЗАХОЧЕШ — БУДЕ ВСЕ!

Заявив я вчора тату:
— Я страшенно хочу мати
годівницю на вікні.
Хай птахи свистять мені!
— Що ж! — примружив тато очі. —
Непогана думка, син.
Буде все, як дуже схочеш, —
це давно відомо всім...
З того часу я ходив —
і хотів, хотів, хотів.
Їв — хотів. Співав — хотів.
Навіть спав — і теж хотів.
Зранку зиркав у вікно,
як робив зарядку,
думав: «Буде, як в кіно:
клац! — і все в порядку!»
Але скільки не дивився
не з'являлась годівниця.
І тоді я так сказав:
— Тато помилився!
Краще я змайструю сам
гарну годівницю.
Взяв цвяхів у тата трошки,
пилку взяв, соснову дошку,
годівницю вправно збив
і раптово — зрозумів!
Он воно у чому справа,
не подумав я про це!
Адже справді тато — правий,
дуже-дуже тато правий:
як захочеш — буде все!

- Що хотів мати хлопчик?
- Чи робив він щось для того, щоб його бажання здійснилося?
- Чи замислювалися ви над тим, що потрібно робити, щоб мати все?
- **Обговоріть!** Яка головна думка вірша?

оща́дливий	заоща́джений	марнотра́т
оща́дливість	заоща́дження	марнотра́тний
оща́дливо	заоща́джувати	марнотра́тство

Галина Джемула

ЯК АНДРІЙКО ВЧИВСЯ ЗАОЩАДЖУВАТИ

Щоб заходить в Інтернет,
щось цікаве взнати,
дуже хочу я планшет.
Та де гроші взяти?
З цим питанням непростим
я звернувся до тата.
Відповів мені татусь:
— Треба зачекати.
Річ ця надто дорога.
Будем відкладати.
Увірвавсь мені терпець:
— Скільки ще чекати?!
Від сьогодні я почну
гроші сам збирати!
Мама на обід дає —
все не витрачаю.
От минає кілька днів —
двадцять гривень маю.
А як гроші завелись,
стало неспокійно:
«Що б таке собі купити?» —
думаю постійно.
А зі школи шлях лежить
повз два магазини,
зазирнув в один із них

тільки на хвилину,
та незчувся, як зробив
сам собі я шкоду:
чипсів пачечку купив,
ще й солодку воду.
Гроші витратив усі,
поза тим найгірше —
заколало в животі
через кепську їжу.
Починаю знову я
на планшет збирати.
Трохи в мамі попросив,
а тоді — у тата.
На Різдво так гарно
я колядував,
що аж двісті гривень
в гаманець поклав.
Знову шлях лежить мій
повз ті магазини.
Зазирнув туди я
тільки на хвилину.
Сам не знаю, як купив
комікс і лінійку.
Три машинки, пістолет...
Знову ні копійки!

Обговоріть! Як будуть далі розгортатися події у творі?

От покупки я розклав
і тепер гадаю:
Комікс швидко прочитав,
а лінійку мав я.
Десь машинки розгубив,
пістолет зламався.
І навіщо це купив?
Знов планшет відклався...
Твердо вирішив собі:
марнотра́тства досить!
Я оща́дливий тепер
до речей і грошей.
Перш ніж купувати щось,
добре обміркую:

чи потрібне це мені,
чи не пошкодую.
І до того ж я завів
дуже добру звичку:
відкладати день у день
гроші у скарбничку.
Як завжди, мій шлях лежить
повз два магазини
і заходжу я туди
справді на хвилину —
подивитись на планшет:
ось він, мій хороший!
Неодмінно назбираю
я на тебе гроші!

- Хто головний герой твору? Про що він мріяв? Яке рішення прийняв хлопчик?
- З якими труднощами довелося зіткнутися Андрійкові?
- Чи потрібні були хлопчикові речі, які він купив?
- Як має діяти людина, яка прийняла важливе для себе рішення?
- **Обговоріть!** Що таке марнотратство? Чому важливо заощаджувати?

- Чи є у тебе мрія про якусь річ? Чи намагався (намагалася) ти збирати гроші?

Наші проекти

Уявіть себе художниками (художницями). Виберіть і проілюструйте вірш, до якого немає малюнка.

Підготуй розповідь «Письменники і письменниці мого краю».

Дізнайся, які відомі поети й поетеси проживали/проживають у твоєму краї.

Підготуйте виставку книжок українських поетів і поетес.

Читаю оповідання про дітей

У цьому розділі ти прочитаєш оповідання про події, у яких беруть участь діти. Спостерігай, як вони діють, що думають, що їх цікавить.

Автор або авторка оповідання має свій погляд на те, про що пише. Тому, розповідаючи про своїх героїв, може симпатизувати одному з них, підсміюватися з іншого. Читаючи оповідання, міркуй, який персонаж тобі подобається і чому. Тоді ти матимеш власну думку щодо описаних подій.

Оповідання — невеликий за обсягом твір, у якому розповідається про одну подію із життя персонажа (іноді кількох), що відбувається протягом нетривалого часу.

Письменник **Анатолій Григорук** народився 1932 року в селі Махаринці на Вінниччині.

Анатолій Григорук пише вірші, казки, оповідання, повісті, перекладає твори для дітей з інших мов. Чимало творів письменника вміщено в підручниках, збірках, надруковано в дитячих журналах. Його твори веселі й цікаві.

Нині письменник працює в літературному відділі журналу «Малятко».

Прочитай правильно

62

Карпáтські, убрі́д, спúчується, відколо́лася, бистрі́нь, розтрóщать, поприпада́ли, острівця́, стримля́ть.

Читай про інших, а дбай за себе.

129

- Прочитайте заголовок оповідання. Як ви думаєте, що означає це слово? Про що може йти мова в цьому творі?

ЛЬОДОХІД

По зимі, коли в Карпатських горах тануть сніги, скрізь у долинах вирує повінь. Не та стає й річка Уж.

Улітку Уж зовсім мілкий та спокійний — у багатьох місцях убрід перейдеш. А навесні прибуває велика вода, ламає кригу, плесо спучується, закипає бурунами, і могутній потік мчить, мов шалений, зносячи все, що трапиться на його путі.

Якось Костик і Ярик пішли подивитися на льодохід. Ступили при березі на кригу. А вона — хрус! Відкололася й понесла хлоп'ят на бистринь.

Побачили бідолах люди. Біжать уздовж берега, щось вигукують, руками махають. А вдіяти нічого не можуть.

Спустити б човна. Та де там! Крижини вмить розтрощать його, як горіхову шкаралупку. Он як люто наповзають одна на одну. Навіть глянути страшно.

Ярик і Костик поприпадали один до одного. Зажмурились. Ні живі, ні мертві.

Коли відчули: спинилася їхня крижина. Пригнало її до порослого вербами острівця посеред ріки. Весь острівець затопило. А верхівки дерев із води стримлять. За них крижина й зачепилася.

— Хапайтесь за віття! Тримайтеся! — кричать до хлоп'ят із берега. — Он уже підмога йде.

І справді, з-за пагорба вигулькнув танк-всюдихід. Це хтось здогадався солдатів із сусідньої військової частини гукнути.

Зайшов танк у воду і став обережно наближатися до острівця.

Усі, хто стояв на березі, затамували дух.

А танк поволеньки, щоб не збудити високу хвилю, дістав-ся до хлопчиків і поодинці зсадив їх із крижини.

Усі дякували танкістам! А от хлопцям дорікнули, щоб думали наступного разу і більше не наражалися на небезпеку.

Плесо — спокійна, чиста водна гладінь.

Бурун — велика бурхлива піниста хвиля.

Бистрінь — швидка течія.

- Чи правильним виявилось твоє припущення щодо змісту оповідання?
- Де і коли відбувалася описувана подія? Як довго вона тривала?
- Які почуття пережили хлопці? Як ти оцінюєш їхній вчинок?
- Які почуття охоплювали тебе під час читання оповідання?
- Знайди і прочитай речення, у яких вжито вислови **«убрід перейдеш»**, **«затамували дух»**. Поясни, що вони означають.
- Як в оповіданні пояснюється, що таке **льодохід**? Прочитай.
- Зміст яких рядків твору відтворено на малюнку? Прочитай їх.
- Як ти думаєш, з якою метою автор розповів цю історію?
- Удома підготуйся розказати цю історію так, ніби ти це бачив (бачила) сам (сама). Наприклад: *Я бачив (бачила), як...*

Прочитай правильно

63

Наймальовнічіших, човнярській, обкла́динкою, залюбкі, зворухну́лося, гросме́йстер.

ГРА В ШАШКИ

У Києві, в одному з наймальовнічіших куточків, що зветься Русанівкою, жила дівчинка Уля.

Щоранку по сніданні Уля із своєю бабусею виходили на прогулянку подихати свіжим повітрям, чи, як жартувала бабуся, «нагуляти дівочі рум'янці». Вони бродили над порослим вербами каналом, уголос читали казки на лавочці, а подеколи брали на човнярській станції човна й залюбки каталися між галасливих табунців чайок і диких качок.

Спершу треба розсудити, а тоді робити.

131

Одного разу, вертаючись додому, Уля побачила біля свого під'їзду незнайомого хлопчика. Він сидів у легенькому, на велосипедних колесах візку, під легким шатриком від сонця, а на колінах у нього лежала груба, з барвистою обкладинкою книжка. Проте хлопчик зовсім не збирався гортати її. Він був якийсь примарнілий на личку, сумний і до всього байдужий.

— Ти що, наш сусід? — підступила до хлопчика Уля. — Досі я тебе тут не бачила.

— Ми переїхали сюди два дні тому, — дещо насторожено й наче знехотя відповів хлопчик.

— А чого ти не йдеш погуляти над каналом? Там така краса! І мало не до самісінького неба б'ють водограї.

Хлопчик мить помовчав, а тоді ледве чутно прошепотів:

— Мені не можна. У мене хворі ноги.

Уля зрозуміла, що повелася не зовсім тактовно. У душі їй зворухнулося гостре співчуття до хлопчика. Щоб хоч якось загладити свою необачність, вона легенько доторкнулася до його руки й запитала:

— А хочеш, пограємо в шашки?

— Я б з радістю, — сказав хлопчик. — Та гравець з мене нікудишній.

— О, не бійся, я теж не grosмейстер, — усміхнулася Уля.

Коли бабуса принесла їм шашки, Уля спритно розставила їх на дошці й великодушно запропонувала:

— Нехай твої будуть білі. За ними — перший хід. А це хоч і маленький, але шанс перемогти.

Уля навчилася грати в шашки пів року тому й так натренувалася, що інколи навіть вигравала в самого тата. Одначе зараз вона вирішила, що навмисне програє хлопчикові й, може, хоч трохи розважить його.

Тим часом хлопчик виявив наполегливий характер. Він чинив завзятий опір, й Уля поступово так захопилася грою, що геть забула про свій намір.

— О, який ти хитрик! — щоразу, роблячи свій хід, промовляла вона й раптом вибудувала таку мудру комбінацію, що хлопчик втратив аж три свої шашки, а її, Улину, пропустив у дамки. Тепер у нього не було вже ніякісінької надії на рятунок, і він, ніяково усміхнувшись, звів догори руки на ознаку того, що здається. Уля спам'яталася, та було пізно. Аби втішити хлопчика, вона сказала:

— Мій тато в таких випадках любить повторювати: «За одного битого двох небитих дають». Ти не засмучуйся. Ми тепер щодня з тобою гратимемо, й ти обов'язково натренуєшся. А зараз можна я тебе трохи покатаю?

Не чекаючи згоди, вона зрушила з місця візок і прудко покотила його по асфальтовій доріжці. Весело мигтіли в колесах блискучі шпиці. Лопотів на вітрі парусовий шатрик. А якийсь рудий проворний горобець стрибав позаду них і голосно, мало не на всю Русанівку, цвірінкав, ніби просився до їхнього товариства.

Гросмэйстер — найвище звання для гравця в шахи або шашки.

Комбінація — послідовність і поєднання дій.

- Про кого розповідається в оповіданні? Назви персонажів твору.
- Де відбувалася описана подія?
- Чому Уля звернула увагу на незнайомого хлопчика?
- Чому хлопчик не прогулювався над каналом?
- Доведи, що Уля була чуйна дівчинка і швидко зрозуміла, як розважити хлопчика.
- Визнач головну думку твору.
- Поставте одне одному запитання за прочитаним твором.
- Удома поділи текст на частини. Склади план оповідання. Підготуйся переказати його за планом.
- Придумай продовження цієї історії.

Послухай оповідання Миколи Магєри «Он як буває».

- Коли і де відбувалися описані події?
- Хто головний герой твору?
- Як поставилися батьки до вчинку сина?
- Як ти ставишся до вчинку хлопчика?
- **Обговоріть!** Від чого застерігає вас це оповідання?

Письменник-природолюб **Василь Чухліб** (1941–1997) народився в селі Лебедівка, що на Чернігівщині. Ще в шкільні роки почав писати. Невдовзі його твори надрукували, і вони полюбилися читачам.

Для дітей письменник писав оповідання і чудові казки. Більшість із них про природу, сім'ю, дружбу, людяність, доброту, відповідальність, співпереживання і взаємодопомогу.

А ще у своїх творах Василь Чухліб розповідав про допитливих і непосидючих дітлахів, які живуть у прекрасному світі на березі голубоокої Десни. Поруч із дітьми — дорослі, а також звірята, птахи, квіти — герої казок.

64

ДИКІ КАЧЕНЯТА

Любить Тетянка плавати з татом на човні, коли Десна розливається. Бо завжди вони на щось натрапляють.

Ось і зараз — пливли мимо старої верби, і враз над ними щось як фуркне.

— Еге, це ж ми качку сполохали, — сказав тато. — Та он і дупло у вербі. Там вона, мабуть, каченят висиджує.

Тато підчалив до верби, звівся у човні, заглянув у дупло.

— Так і є. П'ятеро яєць у гнізді.

— І я хочу подивитися! — забажала Тетянка.

Тато підняв її на руках, і вона також заглянула в дупло.

— Еге ж, п'ятеро. Трішки зелененькі.

— А тепер поїхали звідсіля хутчіш, доню, — взявся тато за весла. — Бо качка може злякатися нас і тоді покине гніздо.

Вони попливли далі.

— А чи скоро каченята вилупляться? А де вони житимуть, у дуплі? — допитувалась Тетянка.

— У качки-кріжня каченята наприкінці квітня з'являються. Отож уже скоро. Спочатку вони плаватимуть разом із матір'ю, а потім навчатися літати, — розказував тато.

— А як же вони до води доберуться зі своєї верби, такі маленькі? — замислилася Тетянка.

— Мабуть, на парашутиках, — пожартував тато.

Минуло кілька днів. І знову плив їхній човен між вербами.

Коли підпливали до старої верби, почули кахкання дикої качки. Тато завернув човна за кущ лози.

— Подивимось, що сталося.

Качка кружляла довкола верби і кахкала, задерши дзьоба.

— Може, хто гніздо її зруйнував? — стривожився тато.

І тут Тетянка закричала:

— Ой тату, дивися: парашутики летять!

І справді, з верби летіли парашутики чи жовті кульбабки. Шубовснули у воду і... запищали. Та це ж каченята!

— От і приводнилися! — засміявся тато. А Тетянка заплескала в долоні.

Качка радісно кахкала, повертала голову то до одного, то до другого каченяти.

Каченята кульбабками плавали довкола матері. А вона про щось порозмовляла з ними й тихенько попливла до ближнього очерету. А каченята за нею — рівеньким шнурочком.

Качка-кріжень — велика дика качка.

- Між ким відбувається діалог у творі? Про що вони розмовляють?
- Яку пору року описано в оповіданні? Доведи свою думку словами з тексту.
- Чому тато запропонував Тетянці якнайшвидше відпливти від качиноного гнізда?
- Над чим замислилась дівчинка?
- Де Тетянка з татом побачили качку наступного разу?
- Чому тато стривожився?
- Як автор описав каченят? Із чим порівнював?
- Що тебе найбільше здивувало чи вразило у творі?
- Чи можна тата і Тетянку назвати друзями природи? Доведи свою думку.
- Знайди і прочитай у тексті оповідання уривок, якому відповідає малюнок на с. 135. Які почуття переживає кожен із персонажів у цій ситуації?
- Опиши зовнішність Тетянки за малюнком. Чи такою ти її уявляв (уявляла)?

Прочитай правильно

65

Страшенно, розчарований, несправедливо, принішкли, розступілися, похню́пившись.

Аліна Туз

НОВІЙ ПЛАНШЕТ

Славкові подарували планшет. Хлопець давно мріяв про нього, бо в усіх його шкільних друзів — і в Петрика, і в Артура, і в Софійки, планшети вже були. Тепер Славко був щасливий. На планшеті були різні ігри: блукалки, розвивалки, навіть одна стратегія та багато нових книжок. Він ладен був сидіти перед екраном день і ніч! Але мама з татом суворо

попередили: година на день — і все! А тут іще й молодша сестричка Марійка весь час докучала: дай та дай подивитися!

Швидко промайнули канікули, почалося навчання. Славко був страшенно розчарований, бо батьки заборонили брати планшет до школи.

Школа, мовляв, для навчання, а не для розваг, та й зламати планшет можна... Це було несправедливо! Адже всіносять планшети до школи: і Андрій, і Данько, і Сашко... Та всі! А Славкові не можна. Це було зовсім несправедливо!

Отож одного ранку Славко потайки поклав планшет у наплічник і пішов із ним до школи. На першій же перерві навколо хлопця зібралося пів класу. Від такої уваги Славко почувався героєм дня.

— Будь людиною, дай погратися! — попросив Сергій. У нього свого планшета ще не було.

— Добре. Тільки обережно! — погодився Славко.

— А мені можна?! — вигукнув Мишко.

— А потім мені! — простягла до планшета руки Діана.

— Та не всі разом! По черзі! — вгамовував друзів Славко.

Та було вже пізно. Діти штовхалися, видирали планшет одне в одного, і раптом — ХРЯСЬ! Він опинився на підлозі. Усі миттю припинили й розступилися. Славко підняв планшет і побачив здоровенну, схожу на блискавку тріщину по всьому екрану.

Після школи хлопець ішов додому зажурений. Що ж скаже мама? А що зробить тато? А може, не казати нічого... Але ж все одно побачать... Такі думки тіснилися у Славковій голові. Аж ось уже й дім. Зачинивши за собою двері, хлопець одразу ж витяг із наплічника зіпсований планшет і тихо, щоб не побачили бабуся та сестричка, сховав його під свою подушку.

Увечері повернулися з роботи мама й тато. Сіли вечеряти. Опісля мама сказала:

— Славку, ти, мабуть, уже награвся з планшетом. Дай, будь ласка, і Марійці трохи пограти.

— Я не знаю, де він, — опустил очі, буркнув Славко.

— Як не знаєш? — здивувався тато.

— Я прийшов зі школи і не знайшов його, — сказав хлопець, похнюпившись іще більше. — Може, Марійка взяла.

— Ні, я не брала! — заплакала мала. — Це неправда!

Славкові стало соромно. І страшно.

Тато уважно глянув на сина. Хлопець опустив голову, вуха в нього палали, мов червоні маки.

— Сину, планшет — цінна річ, — поволі мовив тато. — А чесність — то річ безцінна.

За столом стало тихо. Тато, мама, бабуся і сестра пильно дивилися на Славка. У хлопця в горлі застряг клубок, на очі навернулися сльози:

— Тату, я взяв планшет до школи, і він розбився, — ледь чутно промовив хлопчик.

— Не журись, синку, — серйозно сказала мама, — планшет, звісно, шкода. Але без нього прожити можна, а от без совісті — ні.

- Хто головний персонаж твору?
- Як почувався Славко, коли сказав неправду і звів наклеп на сестричку?
- Простеж за текстом, як змінювався настрій Славка протягом описаних подій. Чим це було зумовлено?
- У яких словах оповідання висловлено його головну думку? Як ти її розумієш?
- Поставте одне одному запитання за прочитаним твором.

- Що із розказаного письменницею ти вважаєш важливим для себе?

Прочитай правильно

66

Конфлікт, скейтбординг, пандус.

ВИРІШУЄМО КОНФЛІКТИ

(Скорочено)

Мак і Зак Обрі — брати-близнюки. У них однакова зовнішність: руде кучеряве волосся, веснянки на обличчі і величезні карі очі. Усі люди розрізняють їх лише за поведінкою.

Мак — тиха, ввічлива і дружелюбна дитина. Зак відомий як «неслухняний близнюк» — дуже галасливий і нечемний. Він завжди потрапляє в якісь конфліктні ситуації...

— Маку, підеш зі мною гуляти у парк? — запитав Зак.

— Ти йди, а я дожену. Мені ще треба розв'язати кілька задач з математики, — відповів Мак.

Зак узяв скейтборд і пішов.

Коли Зак прийшов до парку, він зрадів, що, крім нього, там не було ані душі, бо не любив чимось ділитися й чекати своєї черги.

Зак добре проводив час. Він нарешті навчився кількох трюків, над якими довгий час працював, і не міг дочекатися, коли вже покаже їх Макові.

Але незабаром у парку з'явилася група інших дітей. Спершу всі мирно каталися по черзі і ніхто нікому не заважав. Та потім Закові набридло чекати своєї черги.

— Я прийшов сюди першим, чому б вам не забратися звідси?! — закричав він.

— У чому проблема? — поцікавився один із хлопчаків.
— Цей парк для всіх, не лише для тебе!

— Ну це ми ще побачимо! — раптом Зак скочив на свій скейтборд, з'їхав по пандусу і наскочив на того хлопчика. Та так, що вибив йому два передні зуби!

— Ти про це пожалкуєш! — попередили Зака інші діти й пішли.

Зак зрадів, що знову лишився на самоті. Він зовсім не переймався тим, що сталося, і продовжував кататися.

— Чому ти так довго? — поцікавився Зак, коли нарешті прийшов його брат.

— Ніяк не міг розв'язати останню задачу, — пояснив Мак.

Зак не розповів братові про те, що сталося. Адже він знав, що Мак не схвалить його вчинок. Та ще й буде гніватися, що брат знову вскочив у халепу. Натомість Зак показав братові нові трюки і був цілком переконаний, що Мак їх не повторить. Мак і справді не зумів повторити жоден із трюків. Та він не збирався припиняти спроби.

— Ходімо додому, Маку, я зголоднів! — скомандував Зак.

— А я хочу залишитися і тренуватися, щоб теж навчитися виконувати ці трюки, — відповів Мак.

Зак пішов додому, а Мак ще довго тренувався, поки в нього стомилися ноги. Хлопець вирішив, що теж час іти додому.

— Куди це ти зібрався? — до Мака підійшла група хлопчаків, яких він раніше не бачив.

Макові стало лячно, він не знав, що відповісти. У нього було погане передчуття щодо намірів цих хлопців. На жаль, він не помилився.

— Тобі не слід було ображати мого брата! — сказав найстарший із хлопців. — Тепер тобі доведеться мати справу зі мною!

Мак і гадки не мав, що відбувається.

— Я не знаю про що ти. Я навіть не знаю твого брата, — сказав Мак.

— Не бреш, ти щойно вибив йому зуби! — хлопчик схопив Мака за футболку...

Мак не пам'ятав, що було потім і як він дістався додому.

Побачивши побитого брата, Зак нарешті зрозумів, що на-коїв. Адже Макові завдали болю саме через нього. Якби він мирно катався з тими хлопцями і не зчинив бійки, цього б не сталося.

— Це моя провина, — визнав Зак. — Вибач, брате!

Зак урочисто підняв праву руку і пообіцяв, що ніколи не буде більше провокувати конфлікти.

- Хто дійові особи оповідання?
- Чим брати схожі? Чим різняться? Знайди і прочитай опис зовнішності братів.
- Чому Мак не пішов відразу із братом до парку?
- Що сталося в парку з Маком? Чому?
- Кому з героїв твору ти співчував (співчувала)? Коли саме?
- Яку проблему порушено в оповіданні?
- Підготуйся і стисло розкажи оповідання.

Наші проекти

Створіть обкладинку для книжки, у якій буде надруковано одне із прочитаних вами оповідань.

Складіть сценарій для кінофільму за змістом одного із прочитаних оповідань. Продумайте, скільки буде кадрів, що на них треба відобразити, скільки акторів та акторок братиме участь, яку музику ви використаєте, де треба знімати фільм за складеним сценарієм.

Проведіть дослідження: хто із сучасних українських авторів та авторок пише оповідання для дітей.

Складіть перелік оповідань, які ви радите прочитати своїм однокласникам (однокласницям). Поясніть, чому саме ці твори ви вважаєте найцікавішими.

Україна — це я, це ти, це ми!

У цьому розділі ти прочитаєш твори письменників і письменниць, які розповідають про рідний край, про почуття до нього, про славетних українців та українок, яких знають і шанують в інших країнах світу.

Читаючи, звертай увагу на вислови, які передають почуття, красу, настрій дійових осіб.

67

Мар'яна Савка

УКРАЇНА

Країн багато на великій карті,
та серед них — вона, твоя єдина.
Її люби і будь завжди на варті,
бо це твоя земля, це Україна.

Вона така ж реальна і казкова,
як мамина долоня, тепла й щира,
у неї в серці українська мова,
в її душі любов і світла віра.

Цвітуть в ній мальви, маки і левкої,
хтось, може, скаже, що таких багато.
Але ти знай, що іншої такої
не зможеш в цілім світі відшукати.

Левко́й — пахуча садова квітка, матіола.

- **Обговоріть!** До кого звертається авторка вірша? До чого вона закликає?
- З чим порівнює поетеса Україну?
- Підготуйся до виразного читання. Зверни увагу на розділові знаки. Поміркуй, які слова читатимеш із більшою силою голосу. З яким почуттям слід прочитати вірш?
- Чому всі люди люблять свою Батьківщину?

Розповідатиму, доповнюватимеш, розташована, річок, водосховище, споконвіку.

Єлизавета Гумєнко

НАША КРАЇНА — УКРАЇНА

Дідусів сюрприз

Якось Іванка і Тарасик приїхали на вихідні до дідуся й одразу помітили на стіні новинку-цікавинку — карту.

— Що це за карта? — запитав Тарасик. — Я такої ще не бачив.

— Це — карта Європи. Я приніс її спеціально для вас, — сказав дідусь.

— А навіщо? — поцікавилася Іванка.

— Щоб розповісти вам про нашу Україну.

— Як цікаво! — вигукнув Тарас, а Іванка додала поважно:

— Ми вже у школі багато про Україну вчили.

— От і добре! Я розповідатиму, а ти, Іванцю, доповнюватимеш мою розповідь.

Україна — велика країна у центрі Європи

— От ви живете в Україні.

А чи знаєте, де вона розташована?

— Звісно, у Європі, — упевнено відказала Іванка.

— А де саме?

— Ну, в Європі... — тут уже дівчинка розгубилася.

— Україна розташована у самому центрі Європи.

● Яка інформація з тексту була тобі вже відомою? А про що ти дізнався (дізналася) вперше?

● Знайдіть Україну на карті.

● Як ви гадаєте, наша країна велика чи маленька?

А ти знаєш?

В Україні є спеціальний знак, який позначає географічний центр Європи. Центральна точка Європи розташована на Закарпатті, між містами Тячів та Рахів. Це місце надзвичайно популярне серед туристів та мандрівників.

Простори рідної землі

— Як, на вашу думку, в Україні переважають гори чи рівнини? — запитав дідусь.

— Звісно, рівнини! Це я знаю! — зраділа Іванка.

— А гори в нас є? — запитав Тарасик.

— Так, — вигукнула Іванка, поспішаючи розповісти те, що знає. — Українські Карпати, Кримські гори.

Дідусь продовжував ставити запитання:

— А ви знаєте, що позначають на карті блакитним кольором?

— Водойми, — не забарілася з відповіддю Іванка.

— Так, моя розумничко. Життя людини завжди було тісно пов'язане з водою. Із сивої давнини і до нашого часу люди зазвичай оселяються там, де є вода. В Україні дуже багато річок, каналів, озер, водосховищ, ставків, боліт і підземних вод.

— А ще в нас є два моря, — додала Іванка. — Чорне й Азовське!

— А чи знаєте ви, скільки в нас річок? — запитав дідусь.

— Мабуть, мільйон, — спробував відгадати Тарасик.

— Це ти трохи перебільшив, — розсміявся дідусь.

— В Україні 73 тисячі річок, з них 117 — великі та середні, тобто такі, що мають довжину понад 100 кілометрів.

— А найбільша річка в Україні — Дніпро, — сказала Іванка.

— Авжеж, — погодився дідусь. — Дніпро перетинає територію нашої країни з півночі на південь. Його протяжність у межах України — майже тисячу кілометрів.

- Яке нове слово ти дізнався (дізналася) сьогодні? Що воно означає?
- Яка інформація з тексту була тобі вже відомою? А про що ти прочитав (прочитала) вперше?
- Чому люди завжди намагалися селитися біля води?
- Знайдіть Чорне море на карті.
- Яка річка України найбільша?
- Чи є річка чи озеро у твоєму населеному пункті?
- Поставте одне одному запитання за прочитаним текстом.

Я — дослідник

Дізнайся, чому **Чорне море** називається саме так.

Я — дослідниця

Родючі землі

Обійнявши онучат за плечі, дідусь промовив:

— Доля подарувала нам країну з чудовою природою. Завжди славилася вона родючими ланами і пишними садами. Справжнім багатством, дорожчим від золота і коштовного каміння, є українські чорнозёми.

Майже шість тисяч років тому наші далекі пращури оселилися на цих землях і почали вирощувати хліб. Споконвіку українці з любов'ю ставляться до землі-годувальниці, шанують і бережуть її.

Та головна цінність України — розумні і працьовиті люди, такі, як ви в мене, — сказав дідусь і пригорнув онучат.

- Що є справжнім багатством України? А головною її цінністю?
- Чому дідусь назвав землю **годувальницею**?

Наймénшенького, витьо́хкували, висві́стували, дові́ку, прині́шкли, присорóмлений.

За Миколою Магéрою

ЧУБЧИК

Жили собі шпаки. Батько і мати маленьким їсти носили, співати по-шпачиному навчали. Злагода і мир панували в шпаківні.

У найменшенького шпаченяти був невеликий чубчик. Тож і назвали його Чубчиком. Чубаті шпаки — дивина. Тож Чубчик так **запи́шався**, що почав **і́з знева́гою ставитися** до своїх братиків і сестричок.

Одного ранку Чубчик почув спів соловейків, які витьохкували в саду. І так йому сподобався той спів, що аж самому захотілося так заспівати.

— Мамо, я хочу соловейком стати, — сказав Чубчик.

— Соловейком, сину, треба народитися, — пояснила шпачиха.

— А я хочу навчитися так гарно співати, як слов'ї! — наполягав Чубчик.

— Спочатку навчися свистіти по-шпачиному, — промовила мати.

— Набрид мені ваш свист! — гукнув Чубчик на весь сад. — Не хочу довіку вас чути!

— Сину, хіба так можна про свій рід казати? — злякано просвистіла шпачиха.

— Не хочу такого роду! — кричав шпачок. — Вас і люди не слухають так, як соловейків.

— Що ти говориш, сину, — **промовила зі сльозами на очах** мати. — Ранньою весною прилітаємо ми, коли снігу ще багато на полях і в лісах. Як радіють

діти і дорослі, коли почують наш свист! Люди кажуть, що на крилах ми їм весну несемо. Хіба цим не треба пишатися? Хіба наш спів гірший, ніж в інших птахів?

Довго шпачиха навчала розуму сина. Та Чубчик не слухав. Змахнув крильми — і подався в садок до Соловейка. Знайшов там найстаршого Солов'я, який сидів на гілці бузини, привітався й попросив:

— Соловейку, навчи мене співати по-своєму.

Соловейко здивовано глянув на Чубчика й запитав:

— Чого це тобі раптом захотілося по-солов'їному співати?

— Бо набридли мені шпаки з їхнім свистом, — відповів Чубчик. — Мені до вподоби солов'їна пісня, якою ваш рід людей звеселяє.

— Ще не чув, щоб пташки цуралися свого роду, — поважно промовив Соловейко. Бо споконвіку так ведеться, що шпак співає по-шпачиному, а соловей — по-солов'їному. Але коли тобі так захотілося навчитися співати по-нашому, то зоставайся.

Обговоріть! Як будуть далі розгортатися події у творі?
Чи навчиться Чубчик співати по-солов'їному?

Усю весну навчався в Соловейка Чубчик, та нічого в нього не виходило. Він розучився свистіти по-шпачиному і не навчився співати по-солов'їному. Тільки й того, що запам'ятав «тьох-тьох-тьох».

Потім Чубчик усе літо вчився в інших птахів. У Синиці, у Ворони і в Горобців. Та вивчив лише «цінь-цінь», «кра-кра», «жив-жив».

Шпачкові здалося, що тепер він найрозумніший серед птахів.

Якось Чубчик побачив на ясені силу-силенну шпаків. Вони висвистували один поперед одного, бо прощалися з рідним краєм до наступної весни. Збиралися у вирій.

Прилетів до них і Чубчик. Він гордо глянув на батька й матір, братів і сестер, сів на самісінький вершечок осокара і заверещав:

— Фіють-фіють, кра-кра-кра, тьох-тьох-тьох, жив-жив, цінь-цінь, жив-жив, кра!

Шпаки принішкли, слухаючи Чубчика. А коли той утомився верещати, птахи **так зареготали, що аж затремтіло листя на деревах.** Соловей сміявся, аж за боки брався. У синиць від реготу аж сльози виступили на очах, а горобці так похрипли, що не могли й слова вимовити. Чубчик із сорому ледь не звалився з осокора. Присоромлений, осміяний, він повернувся додому.

— Що будемо робити, сину? — запитали батьки.

— Буду слухати вас.

— Хоч і пізно, сину, але добре, що за розум нарешті берешся.

- Назви всіх дійових осіб одним словом.
- Хто головний герой твору? Знайди в тексті пояснення, чому його так назвали.
- **Обговоріть!** Упродовж якого часу тривали події, описані в казці?
- Як ставився молоденький шпачок до рідної пісні?
- Зверни увагу на виділені слова. Що вони допомагають зрозуміти, уявити?
- Яку проблему порушено в казці?
- Якими думками щодо прочитаного ти хочеш поділитися?
- Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного твору.
- **Попрацюйте разом!** Поділіть казку на частини. Складіть план. Підготуйтеся і перекажіть за ним казку.

А ти знаєш?

21 лютого народи нашої планети святкують День рідної мови.

Прочитай правильно

70

Сріблястий, спілкування, феєрвєрк, несправедливо, підбадьорити, справжнього, небагатослівність.

ЕКОНОМІЯ СЛІВ

(Скорочено)

Навколо круглого майданчика росло доволі багато дерев, але ця історія — лише про одне з них.

Знайомтеся — сорокарічний Бук. Він має сріблястий стовбур і красиве листя. Та найцікавіше — це його манера спілкування. Бук постійно сонний і дуже неуважний. Ще в юності він вирішив економити слова, тому рідко договорює фрази до кінця. До того ж його інтонація завжди незмінна. Ось і цього ранку Бук не зрадив своїй звичці.

Обіч майданчика пролітала Бабка, голосно повідомляючи:

— Сьогодні у місті свято! Я чула, що буде феєрверк! Прокідайтеся! Такого ви ще не бачили!

«Феєрверк — це добре...» — хотів було підтримати розмову Бук. Проте з неуважності та завдяки звичайним лінощам видав лише:

— Фе...

Бабка образилася і полетіла далі.

«Дивна якась», — вирішив Бук, та з увічливості промовчав.

Раптом на одну з гілок Бука заскочило руде звірятко. З його великих оченят бігли сльози.

— Чому все так несправедливо?

— тихенько повело воно. — Я люблю всіх своїх родичів, але ми всі живемо в одному маленькому дуплі. Я постійно відчуваю себе тягарем для них, — сльози котилися по рудому пушку Білченяти і капали на гілку Бука. — А може, я даремно журюся? Може, і від мене

є якась користь? І варто... повернутись, і все буде добре? Повернутись...

«Не треба сумувати і вигадувати собі проблеми. Твоя сім'я теж тебе любить. Не плач, будь ласка...» — Бук хотів підбадьорити Білченя, але не спромігся на більше ніж:

— Не треба...

Звірятко у відчаї зіскочило на землю і пострибало світ за очі...

Проте ніхто, крім самого дерева, так і не дізнався справжнього змісту цього короткого послання... Бук усвідомив, що його, мабуть, зрозуміли не зовсім правильно.

Його полонили тяжкі думи: «Небагатослівність — це добре, — сказав Бук сам собі. — Але є ризик, що мене можуть зрозуміти не так, як я того хотів. Варто мені побільше висловлюватися вголос, а то ніхто ніколи не дізнається, які геніальні думки живуть у моїй голові».

Манера — звичка.

Інтонáція — мелодійність, темп мовлення, зміна звучання голосу.

Обіч — поруч.

Бути у відчаї — відчувати, переживати сильний душевний біль, безвихідність становища.

- Якими словами починається твір?
- З яким деревом познайомила тебе авторка? Що саме вона розповіла про нього? Прочитай.
- Прочитай, що повідомила Бабка.
- Що хотів сказати Бук? А що сказав?
- Чи зрозумів він, чому образилася Бабка? А ти образився б (образилася б)?
- Чи заспокоїв Бук Білченя? Чому йому це не вдалося?
- Чи зрозумів Бук свою помилку? Прочитай, що він вирішив.
- Чи погоджуєшся ти з його думкою?
- Якими словами можна висловити головну думку твору?

Петриківка, безсніжний, оранжерéя, Дніпропетровськiй.

Зiрка Мензатюк

КВIТИ З ПЕТРИКIВКИ

— Тату, — попросила Катруся, — розкажи про щось чарiвне. Але про таке, що ти його бачив сам.

— Гаразд, — мовив тато. — Чарiвне менi справдi траплялося.

І він розповiв ось про що.

— Одного разу я їхав степом за Дніпром. А був то зимовий день, степ лежав безснiжний, у ньому ставало сумно й холодно. І раптом я вїхав у село, повнiсiньке квітiв! Саме так: квіти цвіли серед зими точнiсiнько, як улiтку.

— Знаю! — вигукнула Маруся. — Взимку квіти ростуть в оранжерéях. Тільки вони не чарiвнi.

— Атож, — погодився тато. — Квіти ростуть в оранжереях, але ці позацвітали на стiнах і на тарéлях, на скриньках, на шовкових хустинках, на дитячих колисках, на чайниках із чаєм. А було це в селі, що зветься Петриківка, і лежить воно в степу на пiвднi України.

— Знаю! — вигукнула Маруся. — Петриківка — в Дніпропетровськiй облaстi, а квіти — мальованi, вони називаються народний розпис.

— Правильно, — мовив тато.

— Але тату, — питалася Катруся, — звiдки взялися ті квіти на ім'я народний розпис? Самі виростили чи як?

— Вони також прийшли з давнiх часiв. Колись по всiй Україні малювали на печах і стiнах квіти, пiвнiв, голубiв. І в Петриківцi малювали, бо то було село козацьке, у ньому жили гордi й гарнi люди. І любили вони також усе гарне.

Фарби тоді робили з лушпіння цибулі, з буряку, чорної шовковиці, навіть із бур'яну. Малювала кожна господиня, а найкраще — Тетяна Патá. Петриківці малюють свої квіти для всієї України. Та це ще не все. Професійні художники і художниці вчать в народного розпису малювати по-українськи. Бо троянда чи калина скрізь ростуть однакові, але так, як у Петриківці, їх не малюють більше ніде в світі.

— У Петриківці малюють усе, що гарне, — оповідав тато далі. — А гарне все, на що не глянь. Отож на малюнках — квіти з саду і городу: чорнобривці, мальви, айстри, соняхи, бо їх багато у степу. А ще — дивовижна квітка кучерявка, яка росте в казках. А ще ж виноград, полунички і — калина. Малюють дрібненьке листя і траву — їх називають «папороть». Малюють зозуль і півнів серед квітів, а часом і козаків із дівчатами, і коників, і воликів, і все-все.

Петриківці мають свої малярські таємниці. У фарбу вони додають курячий жовток. Калину малюють просто пальцем. У хід ідуть і дерев'яний кінчик пензлика, і зрізана рогозина, — щоб наводити прожилки на листі. А пензлики не купують у крамниці, а роблять їх самі з котячої шерсті. Через те кажуть, ніби в Петриківці всі коти безхвості. Але це неправда. Я сам бачив, що вони з хвостами, а от голови тримають трохи вище, бо навіть вони пишаються чудовими петриківськими квітами!

- Яка інформація з тексту була тобі вже відомою? А про що ти дізнався (дізналася) вперше?
- Між ким відбувається розмова у творі?
- Про що розповів тато своїм донечкам?
- Знайди і прочитай речення, у яких сказано, де розташована Петриківка.
- Знайди і прочитай речення, у якому сказано, як називається дивовижна квітка в петриківському розписі, що росте тільки в казках.
- Про які малярські таємниці петриківців розповідається у творі?
- Що ви знаєте про петриківський розпис?

Науково-художній текст — це твір, у якому йдеться про правдиві події, факти, світ мистецтва, явища природи, наукові відкриття, життя видатних людей, побут і звичаї різних народів.

72

Христина Мельник

ЖИТТЯ МАРІЇ ПРИЙМАЧЕНКО В ДЕСЯТИ ФАКТАХ

(Скорочено)

Марія Приймаченко народилася, за різними даними, 31 грудня 1908 або близько 12–13 січня 1909 року в селі Болотня на Київщині. За своє 89-річне життя створила понад 650 робіт.

У своїх роботах зображувала чарівних тварин, квіти та сюжети із селянського побуту. Картини художниці демонструвалися на Всесвітній виставці в Парижі, а також побували у Варшаві, Софії, Монреалі, Празі. Сьогодні картини Марії Приймаченко оцінюють в десятки тисяч доларів, проте все життя художниця прожила у скруті.

Марія Приймаченко
за роботою

«Щоб не плакати, я сміялась...»

У семирічному віці маленька Маруся тяжко захворіла. Усе життя мисткиня переживатиме страшні болі, перенесе не одну операцію і практично на всіх фото буде з милицями. За спогадами сучасників, саме неможливість сповна працювати в полі з родиною дала дівчинці вдосталь вільного часу, і вона почала малювати.

Порося за малюнки

Серйозно малювати Марія почала у 17-річному віці. Вона знайшла синюватий глей, яким розмалювала власну хату. Вчинок дівчини припав до душі всій околиці — незабаром її

чекало перше замовлення. За розмальовку хати сусідів Марія отримала винагороду — порося. Згодом саме це порося допомогло усій її сім'ї вижити в голодні часи.

Іще трохи фактів

Марія Приймаченко ніколи не брала грошей за картини — вона їх лише дарувала. Щоб заробити грошей, вона шила весільні сукні всій окрузі.

Мисткиня однаково вправно малювала обома руками.

Марія Оксентіївна мріяла зібрати митців і розмалювати будинки в містах: «...цвів би не лише садами Київ. Будинки сміялися б до людей...».

Марія Приймаченко також творила ілюстрації до дитячих книжок.

Син Федір й онуки Петро та Іван також стали художниками.

Глей — глина.

- Які факти з життя художниці справили на тебе найбільше враження?
- Чи доводилося тобі бувати на художніх виставках? Що тобі запам'яталося?

Література в колі мистецтв

- Розглянь картину. Чим вона приваблює?
- Кого зображено на картині?
- Як художниця передає казковість пташок?
- Якого кольору пташки? Чим вони прикрашені?
- Які почуття викликає цей витвір мистецтва?

Марія Приймаченко.
Дві синички

ПЕРШИЙ КОСМОНАВТ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Леонідові Каденюку — першому космонавту незалежної України — йшов десятий рік, коли в небо злетів незабутній Юрій Гагарін. А коли з космосу пролунали позивні нашого земляка Павла Поповича, йому виповнилося одинадцять.

Леонід Каденюк народився на Буковині — у селі Клішківці. Після закінчення зі срібною медаллю місцевої школи вступив до Чернігівського льотного училища, де успішно навчався. У 1976 році його зарахували до загону космонавтів.

Леонід Каденюк

1994 року було підписано угоду між США та Україною про спільний біологічний експеримент у космосі за участю українського космонавта.

Через три роки, 19 листопада 1997 року, стартував американський космічний корабель «Шатл». Його політ тривав 16 діб. Відбулися й експерименти із впливу космічних умов на ріст і розмноження рослин. У підготовці цієї програми брали участь працівники Інституту ботаніки Національної академії наук України.

Леонід Каденюк під час космічної мандрівки бачив чарівність і розмаїття барв нашої планети, дивовижні картини, що відкривалися з орбіти.

Як свого часу легендарний Юрій Гагарін відкрив ранок космічної ери людства, так і Леонід Каденюк відкрив космічний ранок зоряної доби України.

- Де народився Леонід Каденюк?
- Коли він полетів у космос?
- Скільки тривав його політ?
- Яке дослідження здійснював Леонід Каденюк у космосі?
- Щоб дізнатися більше про Леоніда Каденюка, перегляньте відео.

- **Обговоріть!** Кого можна вважати видатними українцями та українками сучасності?
- Який секрет успіху знаменитих діячів та діячок науки, спорту, культури? Чи можуть і діти прославляти свій народ?

Я — дослідник

В Україні багато видатних дітей, працелюбних і обдарованих, які прославили наш народ у світі. Знайди інформацію про дітей, зображених на фото, і підготуй розповідь про них.

Я — дослідниця

Дарина Білодід

Олександр Бондарев

Наші проекти

Створіть рекламний плакат про Україну.

Складіть есе за поданим початком.
«Щоб вільно та красиво розмовляти українською мовою, я буду...»

Дізнайтеся, хто з видатних українців (українок) є вашим земляком (вашою землячкою).

Складіть перелік книжок, у яких можна прочитати про космонавтів і космос, про походження назв сузір'їв, про цікаві явища, які відбуваються в космосі.

Любі школярики і школярочки!

Улітку у вас буде багато вільного часу. Використайте цю можливість, щоб продовжити знайомство з різними творами. Поцікавтеся, як письменники і письменниці зображають літо, які слова вживають, щоб змалювати красу природи влітку.

Зміст

РОЗМАЇТТЯМ КОЛЬБОРОВИМ ПРИКРАШАЄ ОСІНЬ КРАЙ

	Інна Кульська. Вересень.....	3
	Алевтина Волкова. Перший подих осені.....	4
	Марія Хоросницька. Осінь.....	5
	Марія Пономаренко. Осінь пензлика взяла.....	6
	Наталка Поклад. Вересень	7
	Леонід Куліш-Зіньків. Жовтень.....	7
	Вікторія Забава. Місяць жовтень.....	7
	Степан Жупанин. Осіння пожежа.....	8
	Із журналу «Світ дитини». Бабине літо.....	9
	Василь Сухомлинський. Що найтяжче журавлям	10
	Микола Сингаївський. Прощальний танок.....	11
	Анатолій Качан. Дощова осінь.....	12
	Лідія Андрієць. Про парасольку.....	13
	Ірина Прокопенко. Як Жолудь дубом став	15
	Володимир Титаренко. Сойчині жолуді	15
	Вадим Скомаровський. Клені	17
	Наші проєкти	17

КНИЖКА — НАЙКРАЩИЙ ВІНАХІД ЛЮДСТВА

	Іван Франко. Книги — морська глибина.....	18
	За Віктором Дацкевичем. Як з'явилася друкована книжка.....	18
	Тху Хионг. Найцінніший подарунок	22
	Василь Сухомлинський. Спляча Книга	24
	Костя Гнатенко. Ображена книжка.....	24
	Із журналу «Малютко». Азбука, що завоювала світ	28
	Наші проєкти	29

ЗОЛОТІ ЗЕРНЯТА УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

	Українська народна пісня. Ой хвалилася та берізонька	30
	Загадки	31
	Скормовки	32
	Лічилки.....	33
	Прислів'я.....	34
	Приказки.....	35
	Наші проєкти	35

ЧАРІВНИЙ СВІТ КАЗКИ

	Українська народна казка. Кирило Кожум'яка	36
	Українська народна казка. Котигорошко.....	40
	Українська народна казка. Круглячок.....	41
	Олександр Зима. Про Сірого Ворона та чарівні окуляри	44
	Марина Павленко. Хатка для Нехайка	49
	Брати Грімм. Зачарована красуня	52

<i>Отфрід Пройслер. Паперові квіти</i>	57
<i>Леся Мовчун. Горіхові принцеси</i>	61
Наші проєкти	67

У МІСТА І СЕЛА ПРИЙШЛА ЗИМА ВЕСЕЛА

<i>Валентина Зорик. Зимовий ранок</i>	68
<i>Марійка Підгірянка. Сипле сніг</i>	69
<i>Із журналу «Розумашки». Чи бувають однакові сніжинки?</i>	71
Як утворюються сніжинки?	72
Чому сніжинки блищать?	73
<i>Оксана Радущинська. Перший сніг</i>	73
<i>Вадим Скомаровський. Морозенко</i>	76
 <i>Віктор Приходько. Жадібна синичка</i>	77
<i>Андрій Бондарчук. Забіяка</i>	78
<i>Юлія Домашець. Лісова вечірка в стилі «еко»</i>	79
 <i>Анатолій Григорук. Чого в Діда Мороза борода з вовни</i>	81
<i>Олена Комова. Новий рік у шафі</i>	81
<i>Василь Мельник. Крижаний кіт</i>	84
<i>Ірина Жиленко. Снігова баба</i>	87
Наші проєкти	89

ЛЕГЕНДИ РІДНОГО КРАЮ

 <i>Народна легенда. Дністер</i>	90
<i>Народна легенда. Легенда про мак</i>	90
<i>Народна легенда. Легенда про сон-траву</i>	92
<i>Федір Мамчур. Бузина</i>	94
<i>Народна легенда. Звідки пішло прізвище</i> <i>та ім'я Богдана Хмельницького</i>	96
Наші проєкти	97

ЧИТАЮ БАЙКУ ДЛЯ НАУКИ

 <i>Езоп. Пастух-жартівник</i>	98
Двоє приятелів і ведмідь	98
<i>Леонід Глібов. Коник-стрибунець</i>	100
<i>Павло Глазовий. Жолудь</i>	102
Наші проєкти	103

КВІТУЄ РАДІСНО ВЕСНА

 <i>Спиридон Черкасенко. Зима і весна</i>	104
<i>Антоніна Назаренко. Який це місяць?</i>	105
<i>Степан Мацюцький. У гостях у весни</i>	105
<i>Ліна Костенко. Вербові сережки</i>	107
Берізки по коліна у воді	107
<i>Вадим Скомаровський. Місяць-квітникар</i>	109
<i>Наталія Козленко. Не зривайте первоцвіти</i>	110
<i>Олександр Копиленко. Найвеселіший місяць</i>	111
Наші проєкти	112

ПОЕЗІЯ — ЦЕ СИЛА ЧАРІВНА, ЩО МУЗИКОЮ СЕРЦЕ НАДИХАЄ

Леся Українка. Як дитиною бувало.....	113
Вишеньки	114
Тарас Шевченко. Зацвіла в долині.....	115
Тече вода з-під явора... ..	116
Олександр Олесь. Степ	117
Грицько Бойко. Провалився по коліна.....	119
Бабуся і внук	119
Булка з маслом	120
Де Іванко?.....	120
Олександр Подоляка. Мій зореліт.....	120
Сашко Дерманський. Кого беруть у космонавти	122
Валентин Кириленко. Впливає з-за гори.....	123
Леонід Глібов. Хто вона?.....	123
Хто баба?	124
Василь Довжик. Акрівірші	124
Дмитро Білоус. Акрівірш	124
Анатолій Костецький. Новенька.....	125
Як захочеш — буде все!	126
Галина Джемула. Як Андрійко вчився заощаджувати	127
Наші проєкти	128

ОПОВІДАННЯ ПРО ДІТЕЙ

Анатолій Григорук. Льодохід	130
Гра в шашки	131
Микола Магера. Он як буває	134
Василь Чухліб. Дикі каченята	134
Аліна Туз. Новий планшет	136
Дженніфер Мур-Маллінос. Вирішуємо конфлікти	139
Наші проєкти	141

УКРАЇНА — ЦЕ Я, ЦЕ ТИ, ЦЕ МИ!

Мар'яна Савка. Україна.....	142
Єлизавета Гуменко. Наша країна — Україна	143
За Миколою Магєрою. Чубчик	146
Галина Павлишин. Економія слів	149
Зірка Мензатюк. Квіти з Петриківки	151
Наталка Поклад. Життя Марії Приймаченко в десяти фактах	153
За Олександром Ємченком. Перший космонавт незалежної України	155
Наші проєкти	156

Навчальне видання

ВАСУЛЕНКО Оксана Вікторівна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник
для 3 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Редактор *О. С. Криворучко*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Комп'ютерна верстка *І. М. Сога*
Коректор *О. В. Северцева*
Дизайн обкладинки *П. В. Ширнін*
Художники *А. А. Загорська, В. І. Кобилянський*

У підручнику використано світлини В. Козюка, О. Гордієвича, В. Соловйова, а також світлини і візуальні матеріали із сайтів Українська Вікіпедія, Етнохата, Litcentr, shutterstock.com: Rawpixel.com, Zaitsava Olga, David Cohen 156, Aleksandr Travenko, yasstudio, Elena 11, TOP VECTOR STOCK, S. Borisovich, ML Reed, Haidamac, Africa Studio, Monkey Business Images, vhpfoto, Vadim Lavra, Sibrikov Valery, Drobova, GraphicsRF, Dreamcreation, Vectorpocket, Olena Boiko, Sergiy Bykhunencko, Poznyakov, Andrey Kopyrin, Andrea Mohin, Dualororua.

Формат 70x100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 12,960 + 0,324 форзац.
Обл.-вид. арк. 12,70 + 0,55 форзац.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua